

**ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА (ДЕРЖАВНА) АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

**ДОПОВІДЬ
ПРО СТАН НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО
СЕРЕДОВИЩА В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
У 2022 РОЦІ**

**Харків
2023 р.**

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АТ	– акціонерне товариство
БСК	– біохімічне споживання кисню
ВАТ	– відкрите акціонерне товариство
ВО	– виробниче об'єднання
ВТ	– відкрите товариство
ВУВГ	– виробниче управління водного господарства
ВУВКГ	– виробниче управління водоканалізаційного господарства
КВВКП	– комунальне виробниче водоканалізаційне підприємство
ГДК	– гранично допустима концентрація
ДВУ	– державне-виробниче управління
ДІВ	– джерело іонізуючого випромінювання
ДКП	– державне комунальне підприємство
ДЛГО	– державне лісогосподарське об'єднання
ДП	– державне підприємство
ЄДРПОУ	– єдиний державний реєстр підприємств організацій установ
ЗАТ	– закрите акціонерне товариство
ІЗА	– індекс забруднення атмосфери
ІЗВ	– індекс забруднення води
НПП	– національний природний парк
КБО	– комплекс біологічної очистки
ПАТ	– публічне акціонерне товариство
ПрАТ	– приватне акціонерне товариство
ПЗРВ	– пункт захоронення радіоактивних відходів
ПЗФ	– природно-заповідний фонд
ПСЗ	– пункт спостереження
ПГ	– парникові гази
РАВ	– радіоактивні відходи
РЛП	– регіональний ландшафтний парк
СГЯ	– стихійні гідрометеорологічні явища
смт	– селище міського типу
у.п.	– умовного палива
ТЕС	– теплова електростанція
ТОВ	– товариство з обмеженою відповідальністю
ХСК	– хімічне споживання кисню

ЗМІСТ

Вступне слово	7
1. Загальні відомості	8
1.1 Географічне розташування та кліматичні особливості території області.....	8
1.2. Соціальний та економічний розвиток території області.....	8
2. Атмосферне повітря	11
2.1. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря.....	11
Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.....	11
Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності	
.....	14
2.2 Транскордонне забруднення атмосферного повітря.....	15
2.3. Якість атмосферного повітря в населених пунктах.....	16
2.4. Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря	18
2.5. Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття.....	19
2.6. Державна політика та заходи у сфері поліпшення та відновлення стану	
атмосферного повітря.....	21
3. Зміна клімату	22
3.1. Тенденції зміни клімату.....	22
3.2. Політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових	
газів та адаптації до зміни клімату.....	24
3.3. Політика та заходи у сфері охорони озонного шару.....	27
4. Водні ресурси	29
4.1. Водні ресурси та їх використання.....	29
Загальна характеристика	29
Водокористування та водовідведення.....	30
4.2. Забруднення поверхневих вод.....	31
Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод	31
Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності).....	31
Транскордонне забруднення поверхневих вод	32
4.3. Стан поверхневих вод	32
Екологічний стан та потенціал масивів поверхневих вод.....	33
Хімічний стан масивів поверхневих вод.....	33
Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію.....	34
Радіаційний стан поверхневих вод	35
4.4. Екологічний стан Азовського та Чорного морів.....	35
4.5. Державна політика та заходи щодо поліпшення стану водних об'єктів.....	35
5. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-	
заповідного фонду та формування національної екологічної мережі	36
5.1. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування	
національної екологічної мережі.....	36
Загальна характеристика.....	36
Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі,	
біологічне та ландшафтне різноманіття.....	36
Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття.....	37

Формування національної екомережі.....	39
Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами.....	45
5.2. Охорона, використання та відтворення рослинного світу.....	45
Загальна характеристика рослинного світу	45
Охорона, використання та відтворення лісів та інших рослинних ресурсів.....	50
Охорона та відтворення видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів.....	51
Охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України.....	51
Охорона, використання та відтворення зелених насаджень.....	53
Інвазійні чужорідні види рослин у флорі в межах області.....	53
5.3. Охорона, використання та відтворення тваринного світу.....	55
Загальна характеристика тваринного світу	55
Стан і ведення мисливського господарства.....	56
Стан і ведення рибного господарства.....	57
Охорона та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, .. та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів.....	58
Охорона, використання та відтворення водних біоресурсів.....	59
Інвазійні чужорідні види тварин у фауні в межах області.....	59
5.4. Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні.....	61
Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду.....	62
Водно-болотні угіддя міжнародного значення.....	63
Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина.....	64
Формування Смарагдової мережі.....	64
5.5. Еколого-освітня та рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду.....	65
5.6. Державна політика та заходи збереження біорізноманіття.....	67
6. Земельні ресурси та ґрунти.....	68
6.1. Структура та стан земель.....	68
Структура та динаміка основних видів земельних угідь	70
Стан ґрунтів.....	72
Деградація земель	73
6.2. Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти.....	75
6.3. Державна політика та заходи у сфері охорони земель.....	75
Практичні заходи	77
Нормативно-правове, фінансове та інституційне забезпечення, міжнародне співробітництво.....	79
7. Надра.....	79
7.1. Мінерально-сировинна база.....	79
Стан та використання мінерально-сировинної бази.....	80
7.2. Система моніторингу геологічного середовища.....	80
Підземні води: ресурси, використання, якість.....	81
Екзогенні геологічні процеси.....	81
7.3. Дозвільна діяльність у сфері використання надр.....	82
7.4. Геологічний контроль за вивченням та використанням надр.....	83

7.5. Державна політика та заходи щодо геологічного вивчення та раціонального використання надр.....	83
8. Відходи.....	84
8.1. Структура утворення та накопичення відходів.....	84
8.2. Поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення).....	85
8.3. Транскордонне перевезення небезпечних відходів.....	89
8.4. Державна політика у сфері поведження з відходами.....	89
9. Екологічна безпека.....	90
9.1. Екологічна безпека як складова національної безпеки.....	90
9.2. Об'єкти підвищеної небезпеки.....	91
9.3.Радіаційна безпека.....	94
Стан радіоактивного забруднення території Харківської області.....	94
Поводження з радіоактивними відходами.....	96
Стан радіаційної безпеки у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення.....	98
9.4. Екологічна безпека на територіях, які зазнали впливу внаслідок збройної агресії проти України.....	98
Шкода, завдана земельним ресурсам.....	99
Втрати надр.....	101
Збитки, завдані водним ресурсам.....	101
Шкода, завдана атмосферному повітрю.....	102
Втрати лісового фонду.....	102
Збитки, завдані природно-заповідному фонду.....	103
9.5. Державна політика та заходи з забезпечення екологічної безпеки.....	103
10. Промисловість та її вплив на навколишнє природне середовище.....	105
10.1. Структура та обсяги промислового виробництва.....	105
10.2. Вплив на навколишнє середовище.....	105
Гірничодобувна промисловість.....	105
Металургійна промисловість.....	108
Хімічна та нафтохімічна промисловість.....	109
Харчова промисловість.....	110
10.3. Державна політика та заходи з екологізації промислового виробництва.....	110
11. Сільське господарство та його вплив на навколишнє природне середовище....	112
11.1. Тенденції розвитку сільського господарства.....	112
11.2. Вплив на навколишнє середовище.....	113
Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювані землі та під багаторічні насадження.....	113
Використання пестицидів.....	114
Зрошення та осушення земель.....	114
Тенденції в тваринництві.....	114
11.3. Органічне сільське господарство.....	115
11.4. Державна політика та заходи з екологізації сільського господарства.....	115

12. Енергетика та її вплив на навколишнє природне середовище.....	116
12.1. Структура виробництва та використання енергії	116
12.2. Ефективність енергоспоживання та енергозбереження.....	117
12.3. Вплив енергетичної галузі на навколишнє природне середовище.....	118
12.4. Використання відновлювальних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики.....	119
12.5. Державна політика та заходи щодо зменшення впливу енергетики на навколишнє природне середовище.....	120
13. Транспорт та його вплив на навколишнє середовище.....	120
13.1. Транспортна мережа Харківської області.....	120
Структура та обсяги транспортних перевезень.....	120
Склад парку та середній вік транспортних засобів.....	122
13.2. Вплив транспорту на навколишнє середовище.....	124
13.3. Державна політика та заходи щодо зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище.....	124
14. Стале споживання та виробництво.....	126
14.1. Тенденції та характеристика споживання.....	126
14.2. Запровадження елементів сталого споживання та виробництва.....	127
Державне управління у сфері охорони навколишнього природного	
15. середовища.....	128
15.1. Національна та регіональна екологічна політика	128
15.2. Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища.....	131
15.3. Державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища.....	132
15.4. Виконання державних цільових екологічних програм.....	133
15.5. Державна політика у сфері моніторингу навколишнього природного середовища.....	134
15.6. Оцінка впливу на довкілля.....	136
15.7. Економічні засади природокористування.....	137
Економічні механізми природоохоронної діяльності	137
Стан фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища....	137
15.8. Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.....	138
15.9. Державне регулювання природокористування.....	140
15.10. Стан та перспективи наукових досліджень у галузі охорони навколишнього природного середовища.....	141
15.11. Участь громадськості в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються охорони навколишнього природного середовища.....	144
15.12. Екологічна освіта та інформування.....	145
15.13. Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища.....	149
Висновки.....	157

Вступне слово

Кожна свідома людина повинна обов'язково мати загальне уявлення про особливості сучасного екологічного стану та про основні напрямки державної політики в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.

Однією з умов сталого економічного і соціального розвитку області та України в цілому є охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та збереження екологічної безпеки життєдіяльності населення.

У щорічній доповіді про стан навколишнього природного середовища в Харківській області у 2022 році (далі – РЕГІОНАЛЬНА ДОПОВІДЬ) наведено систематизовані дані щодо стану навколишнього природного середовища в області з характеристиками повітряного басейну, водних об'єктів, земельних ресурсів, рослинного і тваринного світу, проведено аналіз стану і використання природних ресурсів у порівнянні з попередніми роками.

Офіційну інформацію для підготовки РЕГІОНАЛЬНОЇ ДОПОВІДІ надали: Департамент житлово-комунального господарства та паливно-енергетичного комплексу, Департамент науки і освіти, Департамент економіки і міжнародних відносин, Департамент агропромислового розвитку Харківської обласної державної (військової) адміністрації, Головне управління Держгеокадастру у Харківській області, Головне управління статистики у Харківській області, Північне-східне міжрегіональне управління лісового та мисливського господарства, Слобожанський лісовий офіс ДП «Ліси України», Національний науковий центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського», Харківський регіональний центр з гідрометеорології, Державна екологічна інспекція у Харківській області, Регіональний офіс водних ресурсів у Харківській області, Управління Державного агентства меліорації та рибного господарства у Харківській області, науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем», національні природні парки, що знаходяться на території області, та інші.

У підготовці матеріалів для РЕГІОНАЛЬНОЇ ДОПОВІДІ за 2022 рік брали участь фахівці Департаменту захисту довкілля та природокористування Харківської обласної державної (військової) адміністрації (далі – Департамент): Андрій Нерета – директор Департаменту – керівник авторського колективу, Тамара Кошель – заступник директора Департаменту – начальник управління економіки природокористування та поводження з відходами, керівники структурних підрозділів Департаменту – Тетяна Михайличенко, Алла Стребкова, Олег Теребило, Дмитро Топчій.

Загальну редакцію та впорядкування здійснювали: начальник відділу координації екологічних програм, економіки природокористування, біоресурсів та заповідної справи Департаменту Тетяна Михайличенко та головний спеціаліст відділу координації екологічних програм, економіки природокористування, біоресурсів та заповідної справи Департаменту Олеся Жукова.

Відповідальний за випуск – Андрій Нерета.

1. Загальні відомості

1.1. Географічне розташування та кліматичні особливості території області

Харківська область розташована на північному сході України на території двох природних зон Лівобережної України – лісостепу і степу в межах водорозділу, що відокремлює басейни Сіверського Донця і Дніпра.

Регіон є прикордонною територією та на півночі межує з белгородською областю російської федерації, на сході – з Луганською, на південному сході – з Донецькою, на півдні – з Дніпропетровською, на заході – з Полтавською та на північному заході – з Сумською областями України.

Площа території Харківщини складає 31 418,5 км², що становить 5,2 % території України, довжина із сходу на захід – 225 км, з півночі на південь – 210 км.

Рельєф Харківщини – хвиляста рівнина, яка розмежована річковими долинами, ярами та балками. Основні його риси визначаються приуроченістю території до басейнів рік Сіверського Донця (75 % території області) та Дніпра (25 % території).

Ріка Сіверський Донець – головна водна артерія Харківщини – є притокою Дону, на території області ця річка несе свої води протяжністю 375 км (загальна її довжина 1 053 км). Її основні притоки на території області – ріки Оскіл, Уди, Берека, Харків, Лопань, Сухий Торець, Балаклійка, Вовча, Великий Бурлук.

Клімат Харківської області помірно континентальний. Формується він у результаті взаємодії трьох основних факторів: сонячної радіації, циркуляції атмосфери і характеру підстилаючої поверхні. Оскільки довжина території області з заходу на схід незначна і коливання висот невеликі, варіація клімату даної території не істотна.

Колівання середньорічної температури відбувається в межах від +21,6 °С влітку до – 2,7 °С взимку. Кількість опадів за 2022 рік становила 648-777 мм, що становило 116-133% річної норми опадів. Ступінь континентальності, що виявляється в контрастності сезонних метеопказників, зростає на території регіону із заходу на схід.

В Харківській області достатньо сприятливі кліматичні умови, барвистий ландшафт і наявність цілющих мінеральних джерел, відноситься до областей із середнім рекреаційним потенціалом та входить до складу наддніпрянсько-слобожанського рекреаційно-туристичного району країни.

1.2. Соціальний та економічний розвиток території області

З початку повномасштабної військової агресії рф Харківщина зазнала величезних руйнувань.

У ході війни на території області пошкоджено та знищено понад 26 тисяч об'єктів. Найбільші пошкодження зазнали: Філія Управління з переробки газу та газового конденсату ПАТ «Укргазвидобування» (Шебелинське відділення з переробки газового конденсату і нафти), ПАТ «Харківський підшипниковий завод», ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе», АТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря», АТ «Українські

енергетичні машини», ДП «Завод імені В.О. Малишева», Науково-виробниче підприємство ХАРТРОН-ПЛАНТ ЛТД (ТОВ), Державне науково-виробниче підприємство «Комунар», Харківське державне авіаційне виробниче підприємство, ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД», ДП «Харківський бронетанковий завод» та інші.

З початку повномасштабного вторгнення РФ майже вся промисловість області зазнала критичного падіння обсягів виробництва. З причин безпекової ситуації (постійні обстріли окупантами цивільної і виробничої інфраструктури), труднощів із логістикою та браком обігових коштів, у перші місяці війни понад 80% підприємств були змушені призупинити виробництво, тисячі людей втратили робочі місця.

За оперативною інформацією районних військових адміністрацій та суб'єктів господарювання, близько 30 підприємств харчової та переробної галузі, внаслідок бойових дій та ворожих обстрілів, зазнали руйнувань, а саме: пошкодження будівель та споруд, виробничого обладнання, складів готової продукції, пошкоджено виробничий та технологічний транспорт.

Разом з тим, з II півріччя 2022 року спостерігається відновлення роботи промислових підприємств області, поступове зростання обсягів виробництва. За оперативною оцінкою, підприємствами області за 2022 рік реалізовано промислової продукції майже на 150 млрд грн, що становить дві третини обсягів 2021 року.

На сьогодні значна частина підприємств поступово відновлюють свою діяльність, що забезпечує потребу області у продуктах харчування, населення – робочими місцями та здійснення відрахувань до бюджетів всіх рівнів.

Вже 65% підприємств поновили подання звітності до Головного управління статистики в Харківській області.

За останніми даними Мінекономіки, 178 підприємств Харківської області завершили релокацію у безпечні регіони та скористалися урядовою програмою переміщення бізнесу. Найбільше підприємств з Харківщини перевезли бізнес до: Львівської області – 27%; Закарпатської області – 16%; Івано-Франківської області – 12%; Хмельницької області – 11%; Чернівецької області – 9%.

Серед підприємств, які релокувалися з Харківщини, найбільшу частку складають підприємства переробної промисловості (42% від загальної кількості), оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (35%), професійної, наукової та технічної діяльності (7%), інформації та телекомунікацій (6%).

Третина релокованих підприємств - фізичні особи-підприємці.

Майже 60% підприємств відновили роботу на новій локації.

Підприємствами агропромислового комплексу, попри активні бойові дії, у 2022 році було зібрано 2,4 млн т зернових та зернобобових культур. Цей обсяг задовольнив експорт і внутрішню потребу. Внаслідок дій окупантів постраждали більш ніж 270 підприємств галузей тваринництва та рослинництва. Також пошкоджено або знищено 322 одиниці сільськогосподарської техніки. Попри це, підприємства продовжують працювати там, де дозволяє безпекова ситуація.

Усього до повномасштабного російського вторгнення в Харківській області було 1,2 млн гектарів посівних площ. Через потенційну мінну небезпеку планується проводити роботи на 635 тис. га.

За 2022 рік усіма категоріями господарств по області вироблено 212 тис. т молока. Реалізовано худоби та птиці на забій (у живій вазі) 40,7 тис. т. Вироблено 308,1 млн штук яєць. Станом на 01.01.2023 у всіх категоріях господарств: поголів'я великої рогатої худоби склало 79,2 тис. голів, у тому числі корів – 38,7 тис. голів; поголів'я свиней – 59,8 тис. голів; поголів'я овець та кіз – 24,5 тис. голів; поголів'я птиці – 2667,6 тис. голів.

За 2022 рік зовнішньоторговельний оборот товарами Харківської області склав 2131,1 млн дол. США та зменшився порівняно з 2021 роком на 49,3%.

Експортні поставки зменшились на 51,1% і склали 880,1 млн дол. США. Імпортні надходження зменшились на 47,9% і склали 1251,0 млн дол. США.

Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами із 150 країн світу.

Разом з тим, у товарній структурі зовнішньої торгівлі у 2022 році зафіксовано збільшення у порівнянні з 2021 роком експорту по таким товарам, на які припадає понад 13,5% обсягу експорту:

- жири та олії тваринного та рослинного походження – в 1,5 рази (питома вага 12,8%);
- шкури необроблені (вироби зі шкіри) – в 1,8 рази (питома вага – 0,2%);
- синтетичні штапельні волокна – в 2,6 рази (питома вага – 0,5%).

Обсяг роздрібної торгівлі в 2022 році зменшився майже вдвічі у порівнянні з 2021 роком.

Найбільші торговельні мережі, незважаючи на матеріальні та кадрові втрати, що виникли під час війни, змогли відновити свої позиції на ринку збуту продукції, знайшли можливість розвинути свою мережу. Зокрема торговельна мережа «ПОСАД» у грудні 2022 року збільшила товарообіг у порівнянні з березнем 2022 року у 2 рази, а також забезпечила робочими місцями більше 5000 осіб.

На цей час працюють майже всі мережі супермаркетів, де є технічна можливість здійснювати торговельну діяльність, крім «Ашан». Перебоїв з постачанням продукції не спостерігається.

Значного падіння зазнала галузь будівництва, обсяги якої, за попередніми розрахунками, у 2022 році становили 41 % від обсягів 2021 року. З серпня 2022 року зафіксовано пошвавлення будівельних робіт в області за рахунок нового будівництва та проведення ремонтних робіт.

За попередніми даними, у 2022 році введено в експлуатацію 43,0 тис. кв.м загальної площі житла, з них 85,5% - в міській місцевості.

В умовах воєнного стану головним завданням було недопущення масового скорочення працівників та соціальний захист і працевлаштування безробітних.

Протягом 2022 року працевлаштовано 11,0 тис. безробітних, з них 0,5 тис. – внутрішньо переміщені особи; залучено до професійного навчання 2,6 тис. безробітних, 9 осіб отримали ваучери для здійснення перепідготовки та підвищення кваліфікації; одноразову виплату допомоги по безробіттю для організації власної справи отримали 6 безробітних.

Незважаючи на бойові дії на території області, у 2022 році за рішеннями місцевих рад на організацію громадських та інших робіт тимчасового характеру було направлено майже 4,8 млн грн, до тимчасових робіт залучено 1,9 тис. безробітних, що надало їм додаткову матеріальну підтримку.

Забезпечено активну інформаційно-консультаційну роботу серед роботодавців області з метою максимального використання діючих законодавчих компенсаторних механізмів, направлених на забезпечення зайнятості населення та ВПО. Зокрема, протягом 2022 року:

172 роботодавця та фізичних осіб підприємців області отримали допомогу по частковому безробіттю у зв'язку із зупиненням (скороченням) виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг) на загальну суму 80,2 млн грн, що дозволило зберегти понад 8,9 тисяч робочих місць;

272 роботодавців отримали компенсацію витрат на оплату праці за працевлаштування 621 ВПО, загальна сума до відшкодування склала більше 7,8 млн грн;

92 роботодавці Харківського регіону отримали майже 3,5 млн грн компенсації витрат у розмірі єдиного внеску за працевлаштування 130 безробітних, з яких 19 осіб – мали додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, тощо.

Протягом 2022 року роботодавцями області створено 15,9 тис. нових робочих місць (13,9 тис. створено фізичними особами-підприємцями).

2. Атмосферне повітря

2.1. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря

На стан атмосферного повітря Харківської області впливають викиди забруднюючих речовин від пересувних та стаціонарних джерел забруднення.

Переважну більшість викидів від пересувних джерел в Харківській області дає автомобільний транспорт, значно менше – виробничий транспорт.

Основними стаціонарними забруднювачами атмосферного повітря у Харківській області є Зміївська ТЕС ПАТ «Центренерго», ПрАТ «Харківська ТЕЦ-5», об'єкти Філії Газопромислового управління «Шебелинкагазвидобування» АТ «Укргазвидобування». У зв'язку з агресією РФ об'єктивним є зменшення обсягів викидів внаслідок скорочення виробництва внаслідок знищення виробничих потужностей та неможливості здійснення діяльності через активні бойові дії. Крім того, за інформацією Міністерства економіки України, більше 200 підприємств з Харкова й області скористалися програмою релокації та виїхали з регіону.

Разом з тим, з початку повномасштабного вторгнення російської федерації Харківська область щодня перебуває під ворожими обстрілами. Ведення активних бойових дій на території регіону серйозно погіршує якість повітря внаслідок щоденних викидів забруднюючих речовин через вибухи та пожежі.

Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

За інформацією Головного управління статистики у Харківській області (попередні дані) викиди забруднюючих речовин та парникових газів від

стаціонарних джерел у 2022 році становлять 23,2 тис. т, що на 50,9 тис. т менше ніж у 2021 році. Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за останні 3 роки наведена в таблиці 2.1.1.

Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря
за 2022 рік та два попередніх роки

Таблиця 2.1.1

Показники	2020 рік	2021 рік (попередні дані станом на 20.07.2023)	2022 рік (попередні дані станом на 20.07.2023)
1	2	3	4
Викиди забруднюючих речовин від стаціонарних джерел, тис. т	94,1	74,1	23,2
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на км ² , т	3,0
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на одну особу, кг	35,6

(...) – Головне управління статистики у Харківській області повідомило, що у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, згідно з положенням пункту 1 Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» фізичні особи, фізичні особи-підприємці, юридичні особи під час воєнного стану або стану війни та протягом трьох місяців після його припинення мають право не подавати статистичну та фінансову звітність. Частина респондентів скористалася цим правом і не подали протягом 2022, 2023 років статистичну звітність, зокрема і щодо стану навколишнього природного середовища.

Із загальної кількості викидів забруднюючих речовин найбільшу частину становлять діоксид та інші сполуки сірки – 31,72%, речовини у вигляді твердих суспендованих частинок (мікрочастинки та волокна) – 27,22%, оксид вуглецю (13,9%), діоксид азоту – 13,76%. Крім того, від стаціонарних джерел забруднення у 2022 році в атмосферу надійшло 3,108 млн т діоксиду вуглецю.

Кількісні зміни підприємств, які мали викиди, та динаміку викидів забруднюючих речовин і парникових газів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення по районах Харківської області у 2022 році наведено в таблиці 2.1.2.

Кількість викидів забруднюючих речовин і парникових газів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення по районах Харківської області у 2022 році

Таблиця 2.1.2

Райони	Кількість підприємств, які мали викиди		Кількість викидів		
	всього, одиниць	у % до попереднього року	т	у % до попереднього року	збільшення/ зменшення проти 2021 року
1	2	3	4	5	6
Харківська область - всього	370	69,7	23227,435	31,4	-50858,520
Богодухівський	41	77,4	1557,137	60,2	-1029,857
Ізюмський	23	51,1	2299,626	38,7	-3638,931
Красноградський	30	100,0	1015,236	18,0	-4628,361
Куп'янський	16	42,1	363,296	17,4	-1723,459
Лозівський	22	91,7	435,757	41,7	-609,750
Харківський	205	71,7	4508,068	59,3	-3090,175
Чугуївський	33	60,0	13048,315	26,5	-36137,987

Динаміку викидів найпоширеніших забруднюючих речовин в атмосферне повітря по районах Харківської області наведено в таблиці 2.1.3.

Динаміка викидів стаціонарними джерелами в атмосферне повітря діоксиду сірки та діоксиду азоту в цілому по області та в розрізі районів Харківської області

Таблиця 2.1.3

Райони	2021 рік			2022 рік			Темпи зростання (зменшення) обсягів викидів у 2022 році до обсягів 2021 року, %
	Обсяг викидів, тис. т	в тому числі		Обсяг викидів, тис. т	в тому числі		
		діоксид сірки	діоксид азоту		діоксид сірки	діоксид азоту	
1	2	3	4	5	6	7	8
Харківська область - всього	73,4	26,4	7,6	23,227	7,356	3,094	31,64
Богодухівський	2,785	0,038	0,17	1,557	0,026	0,114	55,91
Ізюмський	5,893	0,049	1,208	2,3	0,002	0,407	39,03
Красноградський	5,056	0,054	0,649	1,015	0,014	0,075	20,08
Куп'янський	2,028	0,109	0,059	0,363	0,001	0,008	17,90
Лозівський	0,938	0,013	0,093	0,436	0,004	0,056	46,49
Харківський	7,519	0,149	1,759	4,508	0,905	1,395	59,95
Чугуївський	49,152	26,024	3,678	13,048	6,404	1,039	26,55

Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності)

Переважна частина викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря у 2022 році надійшла від підприємств з водопостачання, каналізації, поводження з відходами (54,9%), процесів спалювання в енергетиці (14,5%), технологічних процесів добувної промисловості і розроблення кар'єрів (14,3%), а також переробної промисловості (5,4%).

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря у 2022 році за видами економічної діяльності

Таблиця 2.1.4

№ з/п	Види економічної діяльності	Обсяги викидів за регіоном	
		тис. т	відсотків до загального підсумку
1	2	3	4
Усього по Харківській області		23,227	100,0
1	За видами економічної діяльності, у тому числі:		
1.1	Сільське, лісове та рибне господарство	0,586	2,5
1.2	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	3,326	14,3
1.3	Переробна промисловість	1,253	5,4
1.4	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	3,356	14,5
1.5	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	12,749	54,9
1.6	Будівництво	0,766	3,3
1.7	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,094	0,4
1.8	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,876	3,8
1.9	Тимчасове розміщення й організація харчування	0,081	0,4
1.10	Інформація та телекомунікації	0,004	0,0
1.11	Фінансова та страхова діяльність	0,0004	0,0
1.12	Операції з нерухомим майном	0,041	0,2
1.13	Професійна, наукова та технічна діяльність; освіта	0,008	0,0
1.14	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,006	0,0
1.15	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,007	0,0
1.16	Освіта	0,007	0,0

1	2	3	4
1.17	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,060	0,0
1.18	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,006	0,3
1.19	Надання інших видів послуг	0,001	0,0

Основні забруднювачі атмосферного повітря у 2022 році

Таблиця 2.1.5

№ з/п	Підприємство – забруднювач	Валовий викид, т
1	2	3
1.	Зміївська теплова електрична станція ПАТ «Центренерго»	12360,364
2.	ПрАТ «ХАРКІВСЬКА ТЕЦ-5»	1853,590
3.	Філія ГПУ «Шебелинкагазвидобування» АТ «Укргазвидобування»	1276,459
4.	УКПГ Філії ГПУ «Шебелинкагазвидобування» АТ «Укргазвидобування» у Валківській ТГ	674,180
5.	Шебелинське відділення бурових робіт Філії «Укрбургаз» АТ «Укргазвидобування»	572,131
6.	Комунальне підприємство «ВОДОЛАГА КОМУНСЕРВІС» Нововодолазької селищної ради	302,717

2.2. Транскордонне забруднення атмосферного повітря

Основну роль у транскордонному забрудненні практично завжди відіграють атмосферні викиди. Це пов'язано з тим, що саме в такому випадку найчастіше реалізуються можливості далекого, у тому числі транскордонного, переносу забруднюючих речовин. Так, наприклад, масштабна російська агресія в Україні, створила багато екологічних ризиків. Обстріли хімічних заводів та нафтобаз, інших промислових об'єктів, вибухи снарядів та пожежі мають безпосередній екологічний вплив на стан повітря не лише України, а й інших країн. Транскордонне перенесення забруднюючих речовин – це комплексна проблема, у сфері якої екологічна політика вже має науково-методичне та практичне застосування.

Конвенція про транскордонне забруднення повітря – міжнародно-правовий документ, розроблений під егідою Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН) та підписаний 13.11.1979 у м. Женеві (Швейцарія). Основними принципами діяльності сторін Конвенції ЄЕК ООН про транскордонне забруднення повітря на великі відстані є охорона людини й навколишнього середовища від забруднення повітря. Співробітництво держав у рамках вищезгаданих актів реалізується за такими основними напрямками: взаємні консультації й переговори; моніторинг й оцінка стану навколишнього середовища; обмін науковою, технічною, технологічною інформацією, обмін фахівцями; контроль за реалізацією актів у формі періодичних доповідей, повідомлень і нарад.

Керівним органом Спільної програми спостережень та оцінки розповсюдження забруднювачів повітря на великі відстані у Європі (Програма

ЕМЕП) до Конвенції 1979 року розроблені та направлені Сторонам Конвенції керівні принципи оцінки та представлення даних про викиди забруднюючих речовин в регіоні ЕМЕП. Звітування з цього питання знаходиться в компетенції Міністерства екології та природних ресурсів України (на сьогодні – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, надалі – Міндовкілля).

Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані вимагає від сторін здійснення обміну наявної інформації про викиди забруднювачів повітря, що були здійснені з площ (за узгодженою мережею квадратів 50×50 км), дані про потоки забруднювачів повітря через національні кордони і за узгоджені періоди.

Незважаючи на воєнний стан в Україні, Міндовкілля підготувало щорічний звіт про викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря, що відповідає протоколу Спільної програми моніторингу та оцінки передачі забруднюючих речовин на великі відстані в Європі (ЄМЕП). Документ вчасно надісланий до керівного органу ЄМЕП та опублікований на їх офіційному вебсайті.

За інформацією Харківського регіонального центру з гідрометеорології у Харківській області спостереження за транскордонним переносом забруднюючих речовин в атмосферному повітрі не проводяться.

2.3. Якість атмосферного повітря в населених пунктах

Стан атмосферного повітря Харківської області формується за рахунок викидів забруднюючих речовин від пересувних та стаціонарних джерел забруднення.

Концентрація забруднюючих речовин в атмосферному повітрі залежить від загального обсягу викидів забруднюючих речовин, місцезнаходження і висоти джерел забруднення, рельєфу місцевості та метеорологічних умов. Спостереження за забрудненням атмосферного повітря міста Харкова проводяться Харківським регіональним центром з гідрометеорології на 10 стаціонарних пунктах спостереження (ПСЗ), обладнаних комплектними лабораторіями «ПОСТ-1» та «ПОСТ-2».

У зв'язку з загальною ситуацією на території України та у Харківському регіоні, зокрема внаслідок збройної агресії РФ, комплексна лабораторія спостережень за забрудненням природного середовища Харківського регіонального центру з гідрометеорології з 24.02.2022 до 01.11.2022 призупинила свою роботу. Протягом 2022 року лабораторією проаналізовано 9728 проб повітря, що складає 21,33% до плану, а визначення специфічних забруднювальних речовин складають 32,23% до загальної кількості відібраних та проаналізованих проб повітря. Маршрутні та підфакельні спостереження не планувались.

Адреси постів у м. Харкові:

№ 9 – вул. 23 Серпня, 34

№ 11 – пров. Театральний, 6

№ 12 – вул. Гвардійців Широнінців, 44 В

№ 13 – вул. Пащенківська, 4

- № 16 – вул. Холодногірська, 4
 № 17 – ріг вул. Дерев'янка і Харківського шосе
 № 18 – просп. Героїв Сталінграду, 3
 № 19 – Салтівське шосе, 120
 № 21 – вул. Врубеля, 53
 № 24 - вул. Академіка Павлова, 46

Рівні забруднюючих речовин в атмосферному повітрі м. Харкова (середні значення) у 2022 році наведено в таблиці 2.3.1.

Рівні забруднюючих речовин в атмосферному повітрі
 м. Харкова у 2022 році

Таблиця 2.3.1.

Назва забруднюючої речовини	Номер пункту спостережень	Річне середнє значення забруднюючої речовини	Зафіксовані перевищення граничних рівнів або цільових показників забруднюючих речовин	Зафіксована перевищення інформаційного або порогів небезпеки забруднюючих речовин
1	2	3	4	5
Пил	9	0,04	-	-
	11	0,03	-	-
	12	0,02	-	-
	13	0,14	-	-
	16	0,05	-	-
	17	0,03	-	-
	18	0,04	-	-
	19	0,03	-	-
	21	0,03	-	-
Діоксид сірки	9	0,013	-	-
	11	0,011	-	-
	12	0,012	-	-
	13	0,015	-	-
	16	0,014	-	-
	17	0,008	-	-
	18	0,010	-	-
	19	0,010	-	-
	21	0,011	-	-
Сульфати	24	0,00	-	-
	24	0,009	-	-
Оксид вуглецю	9	1,2	-	-
	11	1,7	-	-
	12	0,8	-	-
	13	1,5	-	-
	16	1,2	-	-
	17	1,3	-	-
	18	1,1	-	-
	19	1,6	-	-

1	2	3	4	5
	21	1,1	-	-
	24	1,5	-	-
Діоксид азоту	9	0,04	-	-
	11	0,03	-	-
	12	0,02	-	-
	13	0,04	-	-
	16	0,02	-	-
	17	0,03	-	-
	18	0,03	-	-
	19	0,03	-	-
	21	0,03	-	-
	24	0,02	-	-
Оксид азоту	13	0,02	-	-
Сірководень	21	0,001	-	-
Фенол	9	0,002	-	-
	13	0,002	-	-
	16	0,002	-	-
Сажа	18	0,05	-	-
Аміак	19	0,003	-	-
	24	0,002	-	-
Формальдегід	9	0,002	-	-
	11	0,002	-	-
	12	0,001	-	-
	16	0,002	-	-
	17	0,002	-	-
	18	0,002	-	-
	24	0,001	-	-

2.4. Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря

Основними і потенційними джерелами радіоактивного забруднення в Харківській області є підприємства, організації та установи, що використовують радіаційно-небезпечні технології і речовини, в тому числі і у відкритому вигляді, здійснюють їх захоронення тощо. Станом на 01.01.2023 в регіоні знаходиться 13 підприємств, організацій та установ, які використовують радіоактивні речовини в закритому та відкритому вигляді. Разом з тим, експлуатується один пункт захоронення радіоактивних відходів (далі – ПЗРВ) – ХАРКІВСЬКА МІЖОБЛАСНА ФІЛІЯ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН».

Суб'єктами діяльності виконуються відповідні заходи, спрямовані на покращення стану атмосферного повітря, зокрема, контроль за вентиляційними та повітроочисними пристроями щодо забезпечення захисту від радіоактивних забруднень повітряного середовища робочих приміщень і атмосферного повітря до встановлених рівнів, а також заходи направлені на запобігання незаконному обігу джерел іонізуючого випромінювання (далі - ДІВ), з метою уникнення можливості їх втрати та потрапляння до місць доступних для населення, підвищення рівня радіаційної безпеки, забезпечення обліку ДІВ, контролю за їх зберіганням, місцезнаходженням і переміщенням.

ХАРКІВСЬКОЮ МІЖОБЛАСНОЮ ФІЛІЄЮ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН» постійно проводиться контроль за радіаційним станом на станції дезактивації та ПЗРВ у відповідності до вимог норм і правил з ядерної та радіаційної безпеки. У 2022 році за даними радіаційного моніторингу на проммайданчику, у санітарно-захисній зоні, зоні спостереження ХАРКІВСЬКОЇ МІЖОБЛАСНОЇ ФІЛІЇ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН» перевищень нормативних значень радіаційних параметрів не зафіксовано, радіаційна обстановка стабільна.

В Харківській області вимірювання рівня радіації проводяться Харківським регіональним центром з гідрометеорології. Результати вимірювань за 2022 рік наведено в таблиці 1.4.1.

Результати вимірювання рівня радіації по Харківській області за 2022 рік
(мкР/год)

Таблиця 2.4.1

Пункти спостережень	Місяці												Середньо-річний
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Золочів	11	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Харків	13	13	-	-	10	10	11	11	11	11	11	12	
Богодухів	12	11	12	12	12	12	12	12	11	12	12	11	12
Коломак	10	10	10	10	11	11	10	10	11	11	11	10	10
Великий Бурлук	11	10	-	-	-	-	11	12	-	-	13	11	
Печеніги	10	10	-	11	11*	11*	-	-	11*	11*	12	11	
Печеніги	11	11	11	11	11	12	11	11	13	14	14	14	12
Слобожанське	8	7	8	9	8	7	8	8	-	-	-	-	
Куп'янськ	11	11	11	12	12	12	12	12	12	12	12	11	12
Красноград	12	11	12	12	12	12	12	11	11	11	12	12	12
Лозова	10	10	-	-	11	11	10	10	10*	11	12	12	
Ізюм													
Середньомісячний по області	11	10	11	11	11	11	11	11	11	12	12	12	11

2.5. Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття

Забруднюючі речовини – це речовини, які чинять негативну дію на навколишнє середовище або безпосередньо, або після хімічних змін в атмосфері, або в поєднанні з іншими забруднюючими речовинами.

Забруднення повітря – це один з основних типів антропогенного забруднення. Його дія полягає у викиді в атмосферу хімічних речовин, твердих часточок і біологічних матеріалів, здатних завдати шкоду людині або іншим живим організмам.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ) постійні атмосферні забруднення впливають на загальну захворюваність населення.

Високі концентрації дрібних зважених частинок (PM₁₀ та PM_{2,5}) спричиняють захворювання організму або ж призводять до летальних випадків. Забруднення повітря дрібнодисперсними зваженими частинками негативно впливає на здоров'я людини навіть при дуже низьких концентраціях. Проте науковці досі не визначили безпечного їхнього рівня вмісту у повітрі, стверджують у ВООЗ.

Серйозну небезпеку здоров'ю людини становлять не тільки зважені частинки, а й озон (O₃), двоокис азоту (NO₂) і двоокис сірки (SO₂). Озон – один з головних факторів захворюваності та смертності, пов'язаних з астмою; двоокис азоту та двоокис сірки також можуть бути чинниками розвитку астми, ураження бронхів та запалення легенів.

Крім того, вплив атмосферних забруднень поширюється і на рослинний, і на тваринний світ. Викиди заводів зумовлюють ураження всіх видів рослинності – декоративні і фруктові дерева, чагарники і ліси, сільськогосподарські культури і навіть трав'яний покрив. Токсичні речовини порушують структуру листя і погіршують обмін речовин.

Важливим є вплив атмосферних забруднень на хімічні процеси, що протікають при утворенні опадів. Це пов'язано із захопленням забруднювачів краплями і частками опадів. Основний ефект полягає в зниженні величини рН опадів внаслідок накопичення кислих сполук.

Здійснення в межах компетенції контролю за факторами середовища життєдіяльності людини, що мають шкідливий вплив на здоров'я населення згідно з чинним законодавством відноситься до повноважень Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів (далі – Держпродспоживслужба).

Фахівцями Головного управління Держпродспоживслужби в Харківській області у 2022 році було проведено 40 перевірок промислових та сільськогосподарських підприємств з питань дотримання санітарного законодавства щодо охорони атмосферного повітря, за результатами яких видано 32 розпорядчих документи щодо усунення виявлених порушень.

Головним управлінням Держпродспоживслужби в Харківській області за 2022 рік розглянуто 169 документів, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами підприємств Харківської області, за результатами розгляду прийнято 145 рішень щодо можливості та 24 (14,2%) рішення щодо неможливості видачі дозволу на викиди.

В більшості випадків підставами для прийняття рішень щодо неможливості видачі дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами були:

відсутність відомостей щодо проведення підприємством відомчого лабораторного контролю за станом забруднення атмосферного повітря на межі санітарно-захисної зони;

недотримання підприємством нормативного розміру санітарно-захисної зони;

недотримання Інструкції про загальні вимоги до оформлення документів, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, для отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців, затвердженої наказом Мінприроди від 09 березня 2006 року № 108, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 29 березня 2006 року за № 341/12215.

2.6. Державна політика та заходи у сфері поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря

Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», який введено в дію з 1 січня 2020 року, визначено стратегічні цілі та завдання державної екологічної політики, спрямовані на покращення, зокрема, якості атмосферного повітря. Реалізація Основних засад (стратегії) державної екологічної політики дасть змогу поліпшити стан навколишнього природного середовища до більш безпечного для екосистем та населення рівня з урахуванням європейських вимог до якості навколишнього природного середовища.

Означеною стратегією визначено, що до 2030 року мають бути створені умови для декарбонізації енергетичного сектору, активного впровадження технологій енергозбереження та підвищення енергоефективності, збільшення виробництва енергії за рахунок відновлювальних та альтернативних джерел, впровадження найкращих наявних низьковуглецевих, ресурсозберігаючих технологій виробництва, а також сучасних будівельних технологій з тепло- та енергозбереження, що дасть змогу істотно зменшити обсяг викидів парникових газів та забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

В Харківській області триває реалізація Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок (далі – НПСВ). НПСВ було розроблено на виконання зобов'язань України перед Енергетичним Співтовариством (директива ЄС 2001/80/ЄС) та прийнято 8 листопада 2017 року відповідною постановою Уряду. Його мета – поступове скорочення викидів діоксиду сірки, оксидів азоту та пилу від великих спалювальних установок (номінальною тепловою потужністю 50 МВт і більше) до 31 грудня 2033 року.

НПСВ передбачає поступове виведення енергоблоків державних та 160 приватних ТЕС і ТЕЦ (оператори) в ремонт для будівництва очисного обладнання – електрофільтрів, сірко- та азотоочисток. Також, НПСВ встановлює обмеження річних граничних обсягів викидів щонайменше по одній із таких забруднюючих речовин: діоксиду сірки, оксидів азоту та пилу.

До операторів Харківської області, на спалювальних установках яких передбачено скорочення викидів зазначених забруднюючих речовин та впровадження заходів з будівництва очисного обладнання, відносяться: Зміївська ТЕС ПАТ «Центренерго», Філія «ТЕПЛОЕЛЕКТРОЦЕНТРАЛЬ» ТОВ «ДВ нафтогазовидобувна компанія», ПрАТ «ХАРКІВСЬКА ТЕЦ-5» та об'єкти Комунального підприємства «ХАРКІВСЬКІ ТЕПЛОВІ МЕРЕЖІ», а

саме: ТЕЦ-3, ТЕЦ-4, котельні Павлового Поля та котельні Салтівського житлового масиву.

За інформацією Міністерства енергетики України, у звіті за 2022 рік щодо виконання НПСВ зазначено, що оператори ТЕС, ТЕЦ та великих котелен, які розташовані на підконтрольній території і мають зобов'язання стосовно щорічного планового скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, забезпечують виконання означеного плану.

Основними напрямками діяльності, спрямованої на покращення стану атмосферного повітря в Харківській області, є зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних та пересувних джерел викидів за рахунок впровадження заходів по охороні атмосферного повітря.

Одним з основних джерел забруднення навколишнього середовища є теплові електростанції. До забруднюючих газових та аерозольних викидів об'єктів енергетики відносяться викиди різного характеру, що порушують рівновагу природного середовища в локальних (місцевих), регіональних та глобальних масштабах, а також умови проживання живих організмів.

Проблемним питанням щодо покращення стану атмосферного повітря від стаціонарних джерел забруднення Харківської області залишається питання впровадження додаткових механізмів заохочень або стягнень до підприємств щодо вирішення питань впровадження на промислових підприємствах сучасних технологій очищення викидів забруднюючих речовин від основного технологічного обладнання та зменшення обсягів шкідливих викидів в атмосферне повітря, додаткового озеленення та благоустрою санітарно-захисних зон.

Мінімізації забруднення атмосферного повітря викидами від пересувних джерел забруднення можлива за рахунок забезпечення зменшення інтенсивності руху автотранспорту в населених пунктах за рахунок будівництва нових транспортних розв'язок; своєчасного ремонту автомагістралей та забезпечення якісного стану асфальтного покриття вулиць; регулярного та якісного прибирання вулиць та автошляхів; заміни технічно застарілого парку громадського автотранспорту; переведення транспортних засобів на екологічно безпечніші види палива, забезпечення постійного контролю за якістю палива на нафтопереробних підприємствах та автозаправних станціях, а також ефективно впровадження роботи контрольних-регулювальних і діагностичних пунктів та комплексних систем перевірки нормативів екологічної безпеки транспортних засобів.

3. Зміни клімату

3.1. Тенденції зміни клімату

Клімат – характерний для даної території багаторічний режим погоди, зумовлений сонячною радіацією, її перетворенням у діяльному шарі земної поверхні та пов'язаною з нею циркуляцією атмосфери та океанів. У кліматичну систему об'єднують атмосферу, гідросферу, літосферу, кріосферу та біосферу.

Складові кліматичної системи перебувають у взаємозв'язку і складній взаємодії, яка характеризується прямими та зворотними зв'язками. Океанічні течії здійснюють між широтний обмін тепла в океані: зокрема із тропічних у високі широти переносяться маси теплої води, з поверхні якої, особливо у холодну пору року, тепло переходить до атмосфери. Тим самим океан відіграє значну роль у формуванні поля температури в атмосфері і, як наслідок, особливостей її циркуляційних процесів. Атмосфера, у свою чергу, впливає на температуру поверхні океану.

Стан біосфери зумовлюється ресурсами тепла і вологи, які формуються внаслідок перетворення сонячної радіації у процесі взаємодії між складовими системи. З іншого боку, біосфера істотно впливає на стан кліматичної системи: рослинний світ значною мірою визначає відбивальну здатність планети, бере участь у процесах вологообміну, є основним джерелом кисню, регулює разом з океаном вміст вуглекислоти в атмосфері, формуючи її температурний режим. Особлива роль належить антропогенній діяльності, у результаті якої змінюються властивості окремих складових і, як наслідок, кліматичної системи у цілому.

Складність і неоднозначність зв'язків у кліматичній системі, постійна еволюція її компонентів з різною інерційністю є причиною багатьох кліматичних змін на планеті. Оскільки за одних і тих же зовнішніх умов на Землі може існувати кілька типів клімату, стан кліматичної системи визначається не тільки зовнішнім впливом, але й взаємодією між її складовими.

Фізичні механізми, що впливають на кліматичну систему, а також основні взаємодії між її складовими називають кліматоутворювальними факторами. Їх поділяють на зовнішні, які зумовлюють енергетичний вплив на кліматичну систему, та внутрішні, що характеризують властивості самої кліматичної системи.

До зовнішніх кліматоутворювальних факторів належать астрономічні та геофізичні. До астрономічних відносяться: світність Сонця, положення орбіти Землі у Сонячній системі і характеристики орбітального руху Землі, нахил її осі до площини орбіти і швидкість обертання навколо осі. Від цих факторів залежить, по-перше, розподіл сонячної енергії, яка надходить на верхню межу атмосфери, по-друге, гравітаційні впливи Сонця та планет Сонячної системи. Останні, змінюючись за часом, спричинюють припливи і відпливи, коливання характеристик орбітального руху й власного обертання Землі, що призводить до зміни енергії, яка надходить від Сонця до верхньої межі атмосфери. Геофізичні фактори – це розмір, маса Землі, власні гравітаційне й магнітне поля, внутрішнє тепло за рахунок геотермічних джерел і вулканізму.

До внутрішніх кліматоутворювальних факторів належать: фізико-хімічна структура атмосфери, маса атмосфери, маса й склад океану, особливості розподілу суходолу й океану, структура їх діяльного шару, рельєф поверхні суходолу.

Клімат часто порівнюють з погодою, але між ними є різниця. Погода – це стан нижнього шару атмосфери в даній місцевості у даний час або протягом тривалого часу (добу, тиждень, місяць, рік). Погода характеризується

показниками та явищами, такими як температура повітря, атмосферний тиск, вологість, сніг, дощ, вітер, хмарність та інші.

Харківський регіональний центр з гідрометеорології проводить спостереження за фактичним станом погоди, питаннями зміни клімату займаються кліматологи Центральної геофізичної обсерваторії м. Київ.

Внаслідок збройної агресії РФ проти України з 24 лютого 2022 року п'ять з десяти метеорологічних станцій області були вимушені призупинити спостереження за погодою, інші в зв'язку з дією комендантської години вимушені були вести неповний ряд спостережень. Тільки три метеорологічні станції – Коломак, Богодухів та Красноград проводили повний обсяг спостережень. Таким чином, середньорічна температура, середня температура холодного та теплого періодів, кількість опадів обраховано за даними вказаних трьох станцій.

В цілому стан погоди в Харківській області у 2022 році можливо охарактеризувати наступними показниками:

середньорічна температура становить 9,0 – 9,5°C тепла, що вище за кліматичну норму на 0,6 – 0,9°C;

середня температура за літній період (з 30 травня по 02 вересня) дорівнює 21,6°C тепла;

середня температура за зимовий період (з 12 грудня 2021 року по 21 березня 2022 року) становить 2,7°C морозу;

кількість опадів за 2022 рік дорівнює 648 – 777 мм, що становить 116 – 133% річної норми опадів.

3.2. Політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату

Питання кліматичної політики охоплює сектор енергетики і енергоефективність, зокрема сферу охорони довкілля, комунального господарства, сільського господарства та продовольства, будівництва та містопланування в контексті адаптації до змін клімату, охорони здоров'я, водний, лісовий та транспортний сектор, земельні питання, управління відходами тощо.

Адаптація до зміни клімату – це пристосування природних чи людських систем до фактичних або очікуваних кліматичних впливів чи їхніх наслідків. Адаптація до зміни клімату може відбуватися на будь-якому рівні суспільства, від особистості до національного та міжнародного рівня.

Заходи з адаптації мають різні форми та формати та залежать від унікального контексту громади, країни чи регіону. Не існує універсального рішення – адаптація може варіюватися від побудови засобів захисту від повені, створення систем раннього попередження для циклонів і переходу на посухостійкі культури.

У 1992 році під час міжнародного Саміту Землі у Ріо-де-Жанейро 154 країни визнали існування зміни клімату в результаті людської діяльності та прийняли рішення вести спільну роботу для обмеження глобального потепління. У цьому ж році була прийнята Рамкова конвенція ООН зі зміни

клімату (РКЗК ООН), а з 1995 року сторони конвенції почали щорічно збиратися для прийняття спільних рішень на Конференції сторін (англ. *Conference of Parties*, або скорочено «*COP*»).

На Конференції сторін збираються представники кожної країни-підписанта РКЗК ООН: 196 країн світу, а також Європейський Союз, який бере участь як окремий член Конвенції. Окрім того, у Конференції беруть участь представники неурядових організацій, місцевих органів влади, наукової спільноти, молоді, бізнесу, профспілок та інших зацікавлених сторін.

Київський протокол – додатковий документ до Рамкової конвенції ООН зі змін клімату, підписаної в 1992 році. Конвенція набрала силу у 1994 році. Сам протокол прийнято в Кіото 11 грудня 1997 року. Період підписання протоколу відкрився 16 березня 1998 року і завершився 15 березня 1999 року. Київський протокол почав діяти з 16 лютого 2005 року.

Паризька угода була підписана на Міжнародних кліматичних переговорах ООН (*COP21*) у 2015 році. Вже через рік угода вступила в силу – відразу після того, як її схвалили 55 країн, що відповідають за понад 55% світових викидів парникових газів. Станом на середину 2022 року, 193 країни (із 197 країн-учасниць Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату) ратифікували Паризьку угоду. Україна увійшла у двадцятку перших країн, які на державному рівні затвердили Угоду.

Головною метою Паризької угоди є утримання глобального потепління на Землі в рамках 2°C та докладання максимальних зусиль аби зупинити потепління на 1,5°C. Це означає, що людство має обмежити викиди парникових газів, що утворюються від спалювання викопного палива і спричиняють глобальне потепління.

Паризька угода теж передбачає зобов'язання країн щодо адаптації до зміни клімату у 7 статті. В ній говориться про те, що адаптація до змін клімату є ключовим компонентом реагування на зміну клімату з метою захисту людей та екосистем. При адаптації мають враховуватися потреби країн, особливо найбільш вразливих до негативних наслідків зміни клімату.

Участь кожної окремої країни у досягненні світової мети визначається нею індивідуально, є добровільною та має назву «Національно визначений внесок» (англ. *nationally determined contribution*, або скорочено «*NDC*»). Угода вимагає, щоб такі внески були «амбітними» та встановленими «... з метою досягнення цілі Угоди». Однак, останні аналітичні дослідження показують, що цілі зі скорочення викидів, які країни подали до Паризької угоди, не допоможуть утримати потепління в рамках 2°C, а навпаки – сприятимуть подальшому зростанню середньої температури на планеті на 2,6°C – 4,0°C.

Міжнародні зобов'язання України, як сторони РКЗК ООН, передбачають здійснення і регулярне оновлення національних програм, що містять заходи із запобігання зміні клімату шляхом обмеження й скорочення антропогенних викидів парникових газів, захисту і підвищення якості поглиначів і накопичувачів, а також заходи зі сприяння адекватній адаптації до зміни клімату.

Уряд України у 2021-му році подав оновлений Національно визначений внесок із ціллю скоротити викиди парникових газів до 2030 року на 65% від

рівня 1990 року. Вперше наша кліматична мета передбачає реальне зниження викидів парникових газів від теперішніх рівнів (-7% у 2030 році у порівнянні з 2019-м), а не їх підвищення, як це було до цього. Для реалізації цієї амбітної мети Україна має відмовитися від видобутку та використання викопного палива, підвищити енергоефективність та побудувати нові потужності, які виробляють енергію з відновлюваних джерел.

Натепер, через російську агресію, яка зруйнувала понад 200 промислових об'єктів, кліматична ціль вже є виконана. До 2025 року, країни зобов'язались переглянути та посилити свої плани, тож ставлячи орієнтир на декарбонізацію економіки та зелене післявоєнне відновлення, Україна має шанси стати лідером та прикладом у цьому процесі.

Центральним органом виконавчої влади, уповноваженим формувати та здійснювати державну політику у сфері зміни клімату, на цей час визначено Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (далі – Міндовкілля). Міндовкілля формує та реалізує державну політику щодо охорони атмосферного повітря, моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів з установок, розташованих на території України (далі – моніторинг, звітність та верифікація), а також регулювання озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів, охорони озонового шару та запобігання зростанню рівня глобального потепління, зміни клімату і виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Кіотського протоколу до неї та Паризької угоди.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07 грудня 2016 року № 932-р було схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року (далі – Концепція).

Основні напрями реалізації Концепції:

зміцнення інституційної спроможності щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері зміни клімату;

запобігання зміні клімату через скорочення антропогенних викидів і переходу до низько вуглецевого розвитку держави;

адаптація до зміни клімату, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних із зміною клімату.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06 грудня 2017 року № 878-р затверджено план заходів щодо виконання Концепції.

В рамках виконання Концепції у 2019 році Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», який визначає правові та організаційні засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів та спрямований на виконання зобов'язань України за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема Угодою про асоціацію між Україною та Євросоюзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, а також на виконання вимог РКЗК ООН та Паризької угоди.

Протягом двох тижнів, з 6 по ранок 20 листопада 2022 року, в Єгипті відбулася 27 Конференція Сторін Рамкової Конвенції ООН зі зміни клімату – COP27. Україна разом із 196 державами-учасницями Паризької Угоди, брала

участь у COP для синхронізації своїх кліматичних політик та пошуку рішень з метою стримування зростання середньої глобальної температури на рівні 1,5 – 2°C від доіндустріального періоду.

Україна вперше мала на COP Український павільйон та вперше піднімала тему зв'язку декарбонізації та зеленого повоєнного відновлення. Крім того, делегація від України голосно заявила про вплив війни на світову кліматичну політику, енергетику та стан довкілля, а також звернулася до світових лідерів з вимогою припинити фінансування промисловості викопного палива в росії та підтримати зелену післявоєнну відбудову України.

Найважливішим результатом COP27 стало прийняття рішення про створення Фонду фінансування втрат і збитків від змін клімату. Ухвалення рішення про функціонування фонду заплановане під час проведення COP28.

Надзвичайно великим викликом для України в умовах війни цього і наступного року буде збір і верифікація звітності щодо викидів парникових газів.

Цьому допомагатиме і Кліматичний офіс, про створення якого оголосив Міністр захисту довкілля і природних ресурсів України Руслан Стрілець під час своєї участі в COP27. Офіс буде інтегрувати питання кліматичної політики в роботу інших виконавчих органів влади, таких як Міненерго, Мінекономіки, Мінінфраструктури та інших, діяльність яких пов'язана з кліматичними питаннями.

Відповідно до Плану заходів на 2021–2023 роки з реалізації Стратегії розвитку Харківської області на 2021–2027 роки передбачено Стратегічні цілі розвитку Харківської області до 2027 року, серед яких є Стратегічна ціль 2 – «Забезпечення чистого оточуючого середовища на всьому просторі регіону». Однією із оперативних цілей визначено Оперативну ціль 2.1. – «Поліпшення стану атмосферного повітря та запобігання змінам клімату», завданнями якої є:

зниження питомих викидів діоксиду вуглецю при генерації енергії шляхом упровадження новітніх технологій її комбінованого виробництва;

впровадження «зелених технологій» при виробництві енергії;

ліквідація джерел забруднення атмосферного повітря;

формування екологічної культури населення;

створення ефективної системи моніторингу довкілля та управління екологічними ризиками;

розвиток автоматизованої системи контролю та обліку викидів на джерелах забруднення.

Стратегію розвитку Харківської області на 2021–2027 роки та План заходів на 2021–2023 роки з реалізації Стратегії розвитку Харківської області на 2021–2027 роки розміщено на офіційному веб-сайті Харківської обласної державної адміністрації: <https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/717/102538>.

3.3. Політика та заходи у сфері охорони озонового шару

Озоновий шар – це прошарок повітря у верхніх шарах атмосфери (стратосфері), який поглинає ультрафіолетове випромінювання Сонця,

шкідливе для довкілля. Під дією шкідливих речовин (хлорфторвуглеводнів, галогенів тощо) озоновий шар зменшується та пошкоджується, через що шкідливі ультрафіолетові промені потрапляють в атмосферу Землі. Наслідки руйнування озонового шару для людини можуть бути дуже загрозливими: рак шкіри, захворювання очей, ураження імунної системи, передчасне старіння шкіри тощо. Окрім того, збільшення кількості озону в нижньому шарі атмосфери через зменшення вмісту озону у стратосфері провокує глобальне потепління і зміну клімату.

16 вересня весь світ відзначає День захисту озонового шару, що є додатковим приводом звернути увагу громадськості до проблеми руйнування озону та зміни клімату. Цей день відзначається в пам'ять про підписання Монреальського протоколу щодо необхідності збереження озонового шару з 1995 року. Серед 36 країн, що підписали протокол, була і Україна. Важливість цього питання полягає в збереженні тонкого газового щита навколо Землі, який захищає всіх нас від згубної сонячної радіації.

Втрата озонового шару стратосфери, який захищає усе живе на землі від згубної дії ультрафіолетового випромінювання сонця, вважається однією з головних глобальних екологічних проблем, з якими світова спільнота ввійшла у нове тисячоліття. Мільйони молекул озону руйнуються кожену хвилину і результатом цього процесу є збільшення кількості ультрафіолетового випромінювання, яке досягає поверхні Землі.

На сьогоднішній день це єдина екологічна угода Організації Об'єднаних Націй, ратифікована кожною країною світу, яка досягла помітного прогресу: 99% озоноруйнівних речовин, які контролюються Монреальським протоколом, були виведені з ужитку, і озоновий шар повільно відновлюється. Відновлення відбувається повільно, оскільки речовини, що руйнують озоновий шар, залишаються в атмосфері протягом тривалого часу, навіть після того, як їх припинили використовувати, але очікується, що озоновий шар повернеться до рівня 1980 року приблизно в середині цього століття. Успіх Монреальського протоколу став результатом безпрецедентного рівня співпраці міжнародної спільноти та співпраці між державним і приватним секторами.

Ще у 2012 році Нарада Сторін Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озоновий шар, прийняла рішення про невиконання Україною вимог протоколу, у 2017-ому році вплив термін щодо законодавчого врегулювання цього питання відповідно і до Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС.

У 2019 році Верховна Рада ухвалила Закон «Про озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази», який регулює правовідносини щодо виробництва, імпорту, експорту, зберігання, використання, розміщення на ринку та поводження з озоноруйнівними речовинами, фторованими парниковими газами, товарами та обладнанням, які їх містять або використовують, що впливає на озоновий шар та на рівень глобального потепління.

Наказом Міндовкілля від 08 червня 2021 року № 369, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 13 серпня 2021 року за № 1077/36699, затверджено Порядок створення та ведення Єдиного державного реєстру операторів контрольованих речовин. Цей Порядок визначає процедуру

створення та ведення реєстру суб'єктів господарювання, які виконують операції щодо імпорту, експорту, розміщення на ринку, зберігання, використання або поводження з контрольованими речовинами та/або товарами і обладнанням, суб'єктів господарювання, що володіють та/або використовують стаціонарне обладнання або системи та набули статусу оператора контрольованих речовин відповідно до законодавства, а також осіб, які отримали кваліфікаційний документ (сертифікат) згідно зі статтею 11 Закону України «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами», внесення відомостей до Єдиного державного реєстру операторів контрольованих речовин (далі – Реєстр) та надання відомостей з нього. Реєстр оприлюднено на сайті Міндовкілля.

4. Водні ресурси

Харківська область розташована на вододілі двох річкових басейнів Дону (Сіверського Дінця) та Дніпра.

4.1. Водні ресурси та їх використання

Водні ресурси Харківської області формуються за рахунок транзитної притоки поверхневих вод по р. Сіверський Донець, місцевого річкового стоку, що формується в межах області, стічних, шахтних і кар'єрних вод, а також експлуатаційних запасів підземних вод.

Регіон має надзвичайно низьку забезпеченість водними ресурсами – це 1,8 % від загальних водних ресурсів України. Водні ресурси області формуються, як за рахунок атмосферних опадів (місцевий річковий стік, ґрунтова волога, підземні води), так і за рахунок зовнішнього притоку з суміжних територій.

Загальна характеристика

По території Харківської області протікає 867 річок, загальною протяжністю – 6 405 км, з них довжиною більше 10 км – 172 річки протяжністю – 4 666,6 км. З них, згідно з класифікацією річок України, одна відноситься до великих – Сіверський Донець довжиною – 1 053 км (в межах області – 375 км). Шість середніх річок, до яких відносяться Оскіл, Уди, Лопань, Мерла, Оріль, Самара.

Решта річок відноситься до категорії малих.

Площі земель, зайняті водними об'єктами, складають 91,3 тис. га (2,9 % території області), в тому числі під водосховищами і ставками 46,3 тис. га.

В області:

- збудовано 57 водосховищ (басейн р. Сіверський Донець – 42, басейн р. Дніпро – 15), загальним об'ємом 15 млн м³, площа дзеркала 33 тис. га.

- налічується 2538 ставків, (басейн р. Сіверський Донець – 1708, басейн р. Дніпро – 830), загальним об'ємом 229 млн м³ та площею дзеркала 13 тис. га.

В гідрографічному відношенні територія області розміщена в межах басейнів р. Сіверський Донець (21,93 тис. км² або 69,8% території області) і р. Дніпро (9,47 тис. км² або 30,2% території області).

Водокористування та водовідведення

Основні показники використання і відведення води, млн м³

Таблиця 4.1.1

Показники	Роки					
	2000	2010	2015	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6	7
Забрано води з природних водних об'єктів – всього	403,0	337,0	292,8	310,1	229,3	144,9
у тому числі для використання	401,0	335,0	289,0	291,4	214,1	115,2
Спожито свіжої води, з неї на:	408,0	287,0	247,0	291,4	214,1	115,2
виробничі потреби	105,0	104,0	118,1	171,7	97,4	40,2
побутово-питні потреби	251,0	143,0	122,7	112,4	110,0	72,4
зрошення	9,0	3,0	3,1	5,1	4,6	1,5
сільськогосподарські потреби	21,0	5,0	2,9	2,2	2,0	1,1
ставково-рибне господарство	22,0	32,0	-	-	-	-
Втрати води при транспортуванні	74,4	106,5	89,3	62,1	59,2	69,2
Загальне водовідведення, з нього:	358,0	303,0	292,1	312,2	241,9	130,8
у поверхневій водній об'єкти	345,0	298,0	288,4	308,8	238,9	129,1
у тому числі:						
забруднених зворотних вод	24,0	15,0	10,7	12,5	5,4	3,3
з них без очищення	9,0	7,0	5,6	7,9	1,0	0,5
нормативно очищених	277,0	224,0	198,7	177,3	178,0	114,9
нормативно чистих без очистки	44,0	59,0	79,0	119,0	55,5	10,9
Обсяг оборотної та послідовно використаної води	1707	1618	609,3	1111	772,3	467,8
Частка оборотної та послідовно використаної води, %	94,2	96,6	92,7	99,7	77,9	83,1
Потужність очисних споруд	641,0	512,0	503,5	483,2	493,7	467,6

Забір, використання та відведення води, млн м³

Таблиця 4.1.2.

Назва водного об'єкту	Забрано води із природних водних об'єктів - всього	Використано води	Водовідведення у поверхневій водній об'єкти	
			всього	з них забруднених зворотних вод
1	2	3	4	5
Басейн р. Сіверський Донець	140,7	94,1	126,65	2,1
Басейн р. Дніпро	4,2	21,1	2,45	1,2

4.2. Забруднення поверхневих вод

Згідно з базою даних за формою 2ТП-водгосп (річна) за 2022 рік кількість підприємств, що мають скиди зворотних вод до поверхневих водних об'єктів, становить 68, із них 59 – в басейні р. Сіверський Донець, 9 – в басейні р. Дніпро. ГПУ «Шебелинкагазвидобування» АТ «Укргазвидобування» здійснювало скид до басейнів 2-х річок.

Ефективну очистку забезпечують очисні споруди 26 водокористувачів, що складає 38,2% від загальної кількості водокористувачів, в тому числі по видам очистки: біологічної очистки – 19, фізико-хімічної очистки – 1, механічної очистки – 6.

Потужність очисних споруд, згідно з даними за формою 2ТП-водгосп (річна) за 2022 рік становить – 467,6 млн м³, в тому числі перед скидом до водного об'єкту – 456,87 млн м³.

Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод

У 2022 році, згідно із звітами про використання води за формою 2ТП-водгосп (річна), скинуто забруднюючих речовин у водні об'єкти: сухий залишок – 4653,9 т, сульфати – 25386,0 т, хлориди – 13944,2 т, ХСК – 6293,3 т, нітрати – 3900,9 т, завислі речовини – 1617,4 т, БСК₅ – 1199,8 т, азот амонійний – 220,1 т, нітрити – 77,8 т, кальцій – 5,5 т, фосфати – 355,6 т, магній – 1,0 т, нафтопродукти – 76,5 т, залізо загальне – 33,6 т, СПАВ – 22,51 т, натрій – 6,0 т, цинк – 2,6 т, алюміній – 0,005 т, нікель – 2,5 т, мідь – 0,398 т, хром⁶⁺ – 0,461 т.

Значна кількість забруднюючих речовин припадає на житлово-комунальну галузь: сухий залишок – 3964,8 т (85,2%), сульфати – 24180,7 т (95,3%), хлориди – 13380,0 т (96,0%), ХСК – 5576,8 т (88,6%), нітрати – 3835,1 т (98,3%), завислі речовини – 1537,5 т (95,1%), БСК₅ – 1160,4 т (96,7%), азот амонійний – 215,0 т (97,7%), нітрити – 76,6 т (98,5%), фосфати – 343,4 т (96,6%), нафтопродукти – 76,1 т (99,5%), залізо загальне – 32,6 т (97,0%), СПАВ – 21,9 т (97,3%), цинк – 2,6 т (100%), нікель – 2,5 т (100%), мідь – 0,397 т (99,7%), хром⁶⁺ – 0,461 т (100%).

Із загального скиду нормативно-очищених зворотних вод в області 114,94 млн м³, скид після споруд механічної очистки складає 0,542 млн м³ (0,5%), біологічної очистки – 114,169 млн м³ (99,3%) та фізико-хімічної очистки – 0,228 млн м³ (0,2%).

Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності)

Використання та відведення води підприємствами за галузями економіки Харківської області у 2022 році наведено у таблиці 4.2.1.

Використання та відведення води підприємствами
(за сферами діяльності) Харківської області протягом 2022 року, млн м³

Таблиця 4.2.1

Сфери діяльності	Викорис- тано води	з неї на:		Відведено зворотних вод у поверхневій водні		
		побутово- питні потреби	виробничі потреби	всього	у т.ч. забруднених	з них без очищення
1	2	3	4	5	6	7
Електроенергетика	39,188	15,840	23,348	8,331	0,078	-
Вугільна промисловість	-	-	-	-	-	-
Металургійна промисловість	-	-	-	-	-	-
Хімічна та нафтохімічна	0,089	0,035	0,054	-	-	-
Машинобудування	0,607	0,267	0,340	0,607	0,483	-
Нафтогазова промисловість	0,068	0,004	0,064	-	-	-
Житлово-комунальне господарство	65,190	53,502	11,685	117,633	2,539	0,483
Сільське господарство	4,626	0,253	1,919	1,498	-	-
Харчова промисловість	1,071	0,149	0,906	0,113	0,041	-
Транспорт	0,353	0,144	0,209	0,107	-	-
Промисловість будівельних	0,082	-	0,082	-	-	-
Інші галузі	3,96	2,204	1,624	0,851	0,181	-
Всього	115,234	72,398	40,231	129,14	3,322	0,483

Транскордонне забруднення поверхневих вод

З причини агресії рф та проведенням бойових дій вивчення забруднення транскордонних річок Сіверський Донець та Оскіл на кордоні з рф проводилось тільки в січні-лютому 2022 року. Згідно з рибогосподарськими нормативами у річці Сіверський Донець (с. Огірцеве) встановлено перевищення по марганцю та цинку.

4.3. Стан поверхневих вод

Повномасштабне вторгнення рф на територію України, враховуючи загальну ситуацію в Харківській області та м. Харків, унеможливило виконання держаного моніторингу вод в повному обсязі.

Сіверсько-Донецьким басейновим управління водних ресурсів Державного агентства водних ресурсів України (далі - Сіверсько-Донецьке БУВР), на виконання наказу Держводагентства від 05 жовтня 2022 року № 117 «Про затвердження програми дослідницького моніторингу масивів поверхневих вод Харківської області», п. 2 протоколу виїзної наради під головуванням Міністра захисту довкілля та природних ресурсів України щодо обрахунку оцінювання шкоди, завданої довкіллю Харківської області внаслідок збройної агресії рф, в тому числі на деокупованих територіях, відповідно до постанови Кабінету

Міністрів України від 19 вересня 2018 року № 758 «Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод» (далі – Порядок), з метою з'ясування масштабу та наслідків забруднення вод Харківської області внаслідок військових дій, з жовтня 2022 року здійснювався дослідницький моніторинг масивів поверхневих вод на річках Сіверський Донець, Великий Бурлук, Уди, Лопань, Харків, Липець, Мож та Оскіл у 16 пунктах моніторингу в місцях, де дозволяє оперативно-військова ситуація.

На виконання Порядку Харківським регіональним центром з гідрометеорології виконувалась Програма проведення діагностичного та операційного моніторингу масивів поверхневих вод басейну річки Дон та басейну річки Дніпро суббасейну Нижнього Дніпра у 2022 році в частині моніторингу хімічних та фізико-хімічних показників. Всього за звітний період відібрано і проаналізовано 58 проб води, виконано 1044 досліджень вмісту концентрації забруднюючих речовин. Проби води на всіх річках відбирались спеціалістами комплексної лабораторії Харківського регіонального центру з гідрометеорології без консервації.

Екологічний стан та потенціал масивів поверхневих вод

Масиви поверхневих вод Харківської області, на яких здійснювався державний моніторинг, відносяться до II класу хімічного стану «недосягнення доброго».

За даними досліджень в межах Харківської області не зафіксовано перевищень екологічних нормативів якості по пріоритетним та басейновим специфічним показникам (масові концентрації пестицидів, алкілфенолів, поліароматичних та галогенних вуглеводів). Значення пріоритетних показників в значній мірі знаходяться за межею визначень. Одночасно спостерігається перевищення нормативних значень по басейновим специфічним речовинам за рибогосподарськими нормативами по марганцю та цинку, що має систематичний характер (концентрації знаходяться в межах багаторічних значень). Також відмічене перевищення за специфічними басейновими показниками за рибогосподарськими показниками.

Хімічний стан масивів поверхневих вод

По пунктах моніторингу, відбір по яких здійснювався Сіверсько-Донецьким БУВР, більшість забруднюючих речовин для визначення хімічного стану масивів поверхневих вод нижче межі кількісного визначення, концентрації визначених показників не перевищують екологічних нормативів якості для пріоритетних речовин та середньорічних концентрацій екологічних нормативів якості; басейнові специфічні речовини в межах середньо багаторічних значень.

Спостерігалось перевищення середньо багаторічних показників по групі азоту та нафтопродуктах, що може бути пов'язано з веденням бойових дій в регіоні.

Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію

На виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 березня 2020 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки в умовах спалаху гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», введеного в дію Указом Президента України від 13 березня 2020 року № 87/2020, Держпродспоживслужбою посилено державний санітарно-епідеміологічний нагляд за дотриманням вимог санітарного законодавства на об'єктах систем водопостачання населених пунктів.

У 2022 році фахівцями Головного управління Держпродспоживслужби в Харківській області спільно з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування проведено комісійні перевірки 178 об'єктів централізованого, 762 об'єктів децентралізованого водопостачання та 15 об'єктів централізованого водовідведення. Порушення виявлено на 142 (79,8%) об'єктах централізованого, 592 (77,7%) об'єктах децентралізованого водопостачання, а також на 4 (26,7%) об'єктах водовідведення.

З метою усунення виявлених порушень санітарного законодавства видано 83 приписи, направлено 103 листи з пропозиціями та відповідними роз'ясненнями до органів місцевого самоврядування та балансоутримувачів щодо усунення виявлених порушень та 5 відповідальних осіб притягнуто до адміністративної відповідальності. Ініційовано проведення 17 засідань комісій з техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій для розгляду питання забезпечення населення районів області якісним питним водопостачанням.

За наявною інформацією впродовж 2022 року суб'єктами централізованого питного водопостачання Харківської області, в рамках проведення відомчого лабораторного контролю якості та безпечності питної води, всього було досліджено 336157 проб питної води, з них 1082 (0,32%) проб не відповідали нормативним вимогам. За санітарно-хімічними показниками досліджено 329126 проб питної води, з них не відповідало нормативним вимогам 946 проб (0,3%). За мікробіологічними показниками досліджено 6625 проб питної води, з них 136 (2%) проб не відповідали нормативним вимогам. За радіологічними показниками досліджено 406 проб питної води, відхилень від нормативних вимог не виявлено.

З початку 2022 року балансоутримувачами об'єктів нецентралізованого водопостачання населення (громадські шахтні колодязі, природні джерела, каптажі джерел та ін.), в рамках проведення відомчого лабораторного контролю якості та безпечності питної води, було досліджено 257 проб питної води з об'єктів нецентралізованого водопостачання населення, з них 150 (58,4%) не відповідало нормативним вимогам. За санітарно-хімічними показниками досліджено 124 проби питної води, з них 92 (74,2%) проби не відповідало нормативним вимогам. За мікробіологічними показниками досліджено 124 проби питної води, з них 58 (46,8%) не відповідало нормативним вимогам. За радіологічними показниками досліджено 9 проб питної води, відхилень від нормативних показників не виявлено.

Радіаційний стан поверхневих вод

У Харківській області в 2022 році дослідження за радіаційним станом масивів поверхневих вод не проводились.

4.4. Екологічний стан Азовського та Чорного морів

Територія Харківської області не прилягає до Азовського та Чорного морів.

4.5. Державна політика та заходи щодо покращення стану водних об'єктів

Державним агентством водних ресурсів України з 2018 року здійснюється розробка Планів управління річковими басейнами (далі – ПУРБ), у тому числі району басейну річки Дон – стратегічного документу для досягнення доброго екологічного стану вод, у відповідності зі структурою, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 18 травня 2017 року № 336, згідно з планом-графіком процесу розробки ПУРБ, затвердженому наказом Міндовкілля від 27 листопада 2020 року № 313. Термін подання ПУРБ Дону на затвердження до Кабінету Міністрів України до 01 серпня 2024 року.

Одним із елементів ПУРБ є визначення головних водно-екологічних проблем (далі – ГВЕП), які є типовими для всіх басейнів річок.

ГВЕП – це ті навантаження (або впливи) на водне середовище, які створюють найбільший ризик нашій спроможності досягти екологічні цілі. Ці проблеми виникають в результаті поточної антропогенної діяльності (наприклад, промисловість, сільське господарство), господарської діяльності у минулому (наприклад, закинуті шахти, забруднені промислові ділянки) або перспективним розвитком (наприклад, інфраструктурні проекти).

У районі басейну річки Дон визначено наступні ГВЕП:

- забруднення органічними речовинами від точкових та дифузних джерел;
- забруднення біогенними речовинами від точкових та дифузних джерел;
- забруднення небезпечними речовинами від точкових та дифузних джерел;
- гідроморфологічні зміни;
- забруднення та виснаження підземних вод.

Інші водно-екологічні проблеми: зміни клімату, забруднення твердими побутовими відходами, поширення інвазійних видів, військові дії (неконтрольоване водокористування, аварійне забруднення).

Військові дії призвели до руйнування й знищення інфраструктури агломерацій, в тому числі й складного інженерно-технічного комплексу систем водопостачання та водовідведення. Військові дії є головною причиною порушення/призупинення/припинення діяльності значної кількості промислових та комунальних підприємств, які стали джерелами потенційної небезпеки для населення та довкілля. Значним ризиком щодо потрапляння небезпечних забруднюючих речовин до є можливі аварійні забруднення та вплив забруднених територій (полігонів, майданчиків, промислових зон, тощо).

Відповідні заходи щодо вирішення головних водно-екологічних проблем включено до проєкту програми заходів Плану управління річковим басейном Дону, яка має бути розроблена до кінця 2023 року.

5. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду та формування національної екологічної мережі

5.1. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування національної екологічної мережі

Сучасний стан біологічного різноманіття Харківської області визначається сукупністю природних та антропогенних чинників. Насамперед географічним положенням території області, розташованої в межах двох ландшафтно-кліматичних зон – лісостепової та степової, обумовлено відносно багатство біотопів та наявність відповідних непорушених біоценозів, які збереглися лише поза межами населених пунктів. Особливістю області також є те, що вона знаходиться в межах двох річкових басейнів Сіверського Донця (притока Дону) та Дніпра.

Загальна характеристика

Специфічною для біоти Харківщини є наявність на її території: сфагнових болот надлучних терас річок Мерла, Уди, Мжа, Сіверський Донець, де мешкають релікти льодовикового періоду; солончаків в урочищі «Горіла Долина», де виявлені релікти ксеротермічного періоду; крейдяних крутосхилів річок Вовча та Оскіл, де збереглися третинні й ксеротермічні релікти; піщаних степів й відкритих пісків в районі «Ізюмської Луки» та в околицях с. Кицівка Печенізького (на теперішній час - Чугуївського) району, де зафіксовано релікти середньоазіатського походження.

Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття

В 2022 році з огляду на військову агресію, окупацію та активні бойові дії на території Харківської області основними чинниками впливу на біологічне та ландшафтне біорізноманіття є масове безконтрольне полювання, пожежі від вибухів, мінування території, шумове забруднення, забруднення паливно-мастильними матеріалами та речовинами які містяться у боєприпасах, руйнування ландшафтів та знищення біоти внаслідок вибухів тощо.

Так, у результаті аналізу космознімків на території НПП «Дворічанський» виявили зону пожежі, розташовану поблизу урочища «Вутятне» бл. 150 м від озера Боброве. Орієнтовна дата події – 31 серпня 2022 року. Площа ушкодження (S_d) складає 44,7 га. Типи ушкоджених біотопів: заплавні луки. Функціональні зони у межах ушкодження: регульованої рекреації – 18,4 га / 41,2% та стаціонарної рекреації – 22,37 га / 58,8%. Зафіксовано 84 сліди від

потрапляння снарядів, всі вони сконцентровані навколо чотирьох населених пунктів поблизу нацпарку. Найбільшу їх кількість виявили в урочище «Заломне-1» – 53,5% (господарська зона), у заповідній зоні урочище «Соснова посадка» – 14,3%, решта - неподалік урочище «Колошматів» та с. Тополі. Площа зони ймовірного хімічного забруднення складає 341,8 га або 10,9% від усієї території парку сумарно.

НПП «Гомільшанські ліси» - у 2022 році було інтенсивне використання у якості автотраси ґрунтової дороги між с. Гайдари та с. Коропове, що проходить над схилами долини Сіверського Дінця. Цією дорогою користувались як пішоходи, так і водії автотранспортних засобів, в т.ч. ЗСУ. Транспортне навантаження становило від 2 до 10 — 15 автівок / 5 хвилин. За весь період інтенсивного використання дороги (березень — листопад 2022, усього не менше 275 днів) лісова ділянка на схилах долини Сіверського Дінця «отримала» CO₂ та важких металів щонайменше від спалювання 33000 літрів бензину / дизпалива (максимальні значення — 330000 літрів, середні коливаються від 70000 до 100000 літрів). Це не могло не позначитись на забрудненні гуртів ділянок лісу, прилеглих до ґрунтової дороги. Очікуваним мав бути суттєвий вплив автотранспорту на популяції дрібних тварин.

Підрив мосту через річку Сіверський Донець на кордоні НПП 27 лютого 2022 року - вибух стався на значній висоті над поверхнею води.

НПП «Слобожанський» - хоча війська агресора були поряд з територією парку (50 км), сама територія не зазнала фізичних пошкоджень протягом 2022 року. Також Парк не був і під окупацією. Відповідно до постанови Харківської обласної державної військової адміністрації від 08.08.2022 року № 114В «Про заборону відвідування лісів та здійснення полювання на території Харківської області» Парк встановив обмеження відвідування території, екологічних стежок та туристичних маршрутів.

Парком проводились дослідження антропогенного впливу, зокрема, проведено дослідження пірогенних сукцесій на ділянках пожеж 2017 та 2020 року; продовжено збір даних та їх узагальнення щодо загибелі тварин на автошляхах.

Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття

На територіях – структурних елементів регіональної екологічної мережі має бути забезпечено проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних ландшафтів, природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України та рідкісних для Харківщини, збереження видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України та списку видів рослин і тварин, що потребують особливої охорони в Харківській області, поліпшення середовища їх існування, створення належних умов для розмноження у природних умовах та для розселення.

З метою забезпечення виконання природоохоронних функцій регіональної екологічної мережі передбачається здійснення таких заходів:

захист середовища існування тварин під час міграції і зимівлі та створення системи їх охорони;

створення умов для відтворення різноманіття видів рослин, тварин і фітоценозів у природних зонах;
забезпечення охорони водно-болотних угідь ;
здійснення заходів щодо запобігання негативному впливу на природні комплекси елементів національної екологічної мережі;
впровадження системи здійснення природоохоронних заходів для збереження природних комплексів елементів регіональної екологічної мережі.

Велику роботу в цьому напрямку проводять національні природні парки, що розташовані на території Харківської області.

Так, у 2022 році діяльність НПП «Гомільшанські ліси» акцентувалась на моніторингу стану збереження біологічного різноманіття:

1) щільність угруповання риб на ділянках моніторингу та його біомаса у поточному році були дещо нижче середньорічних показників, що може бути пов'язано як із зменшенням загального обсягу досліджень внаслідок воєнного стану, так і з незвичним гідрологічним режимом у поточному році. Індекс видового різноманіття угруповання риб ділянки моніторингу у поточному році становив 1,41 що дещо нижче середніх багаторічних показників, але не є мінімальним показником різноманіття, зафіксованим за період моніторингу;

2) в цілому, у сезоні 2022 року чисельність коловодних птахів у після гніздових та міграційних (восени) скупченнях була нижча, аніж у більшість попередніх років. Водночас існування стабільного за чисельністю та локалізацією скупчення крижнів в урочищі «Хомутки» свідчить на користь того, що НПП виконує покладені на організацію функції із охорони флори, фауни та ландшафтів. Інші відмінності у сезон 2022 р. Можна пояснити військовими діями неподалік НПП (лінія фронту станом на 01 вересня 2022 року була лише у 20-30 км від меж НПП), наповненістю багатьох водойм восени (що дозволило уникнути вимушеної концентрації на деяких водоймах НПП).

Також, протягом осінньої міграції 2022 року не відмічені підорлики та орли-карлики, що можна пояснити зміною міграційних маршрутів орлів внаслідок бойових дій, беркутів та орлів-могильників, майже непомітною була міграція осоїдів (можливо, як і у випадку із підорликами, має місце зміна маршрутів міграції через бойові дії, а саме — внаслідок відсутності своєрідних орієнтирів у вигляді літаків цивільної авіації). Збільшилась чисельність канюків звичайних, підсоколиків великих та малих, відмічені зміїд, сапсан; збільшилась чисельність мігруючих зимняків та болотних лунів. Чисельність польових лунів, сірих сорокопудів, канюків та зимняків була на середньому рівні, а чисельність малих підсоколиків та сапсанів – на мінімальному багаторічному рівні, також як і орланів-білохвостів. Відносно високою була чисельність /щільність зимуючих звичайних дятлів.

Сумарна чисельність бобрів у всіх колоніях, які обчислювали взимку 2022 – 2023 рр., дорівнює 85 особин. Таким чином, чисельність виду на теренах парку досить стабільна; чисельності кабанів (*Sus scrofa*) – відновлення популяції після спалаху АЧС у 2017 році; трохи зросла чисельність оленів плямистих (*Cervus nippon*), реєстрація оленів шляхетних (*Cervus elaphus*) – 4 особини; відмічено рекордну чисельність косуль (*Capreolus capreolus*) – 500 –

550 особин; чисельність вовків (*Canis lupus*) та лисиць (*Vulpes vulpes*), зайців-русаків (*Lepus europaeus*) та вивірок видр (*Lutra lutra*) та собаки єнотовидного (*Nyctereutes procyonoides*), борсуків (*Meles meles*) була стабільною; чисельність вивірок (*Sciurus vulgaris*) та куниць (*Martes martes*) зросла майже у 2 рази у порівнянні із 2020-2021 роками; чисельність горностаїв (*Mustela erminea*) та ласки (*Mustela nivalis*) була на мінімальних показниках, що пов'язано із коливаннями чисельності гризунів; відмічено регулярне перебування не менше 3 особин шакала (*Canis aureus*) - нового виду для території НПП, що підтверджує подальше розширення ареалу цього виду у північному напрямку, що, в свою чергу, є дуже яскравим свідченням ефективного впливу глобального потепління на фауністичні комплекси і природні екосистеми Східної Європи. Для кротів особливо сприятливим виявився 2022 рік, їхня чисельність суттєво зросла.

НПП «Слобожанський» в рамках заходів по збереженню біологічного різноманіття вживаються наступні заходи:

дослідження нічних метеликів за допомогою приманювання на світло;

ведеться пошук організацій, де популяції сатурнії великої утримуються у штучних умовах для налагодження співпраці;

здійснюються моніторингові дослідження на пробних площах у місцях зростання рябчика шахового;

в рамках виконання плану заходів для збереження популяції пухирника малого (*Utricularia minor*) на території НПП виявляються водойми, які потерпають від різкого коливання води та тимчасового суттєвого обміління, а також водойми, які не потерпають від різкого коливання води, та є перспективними для розповсюдження пухирника малого;

визначається режим збереження та використання природних комплексів та окремих видів для мережі особливо цінних ділянок.

НПП «Дворічанський» - із початком війни була обмежена можливість реалізовувати заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, природних середовищ (оселищ), заходи з боротьби із шкідливими чужорідними видами рослин та тварин тощо через небезпечність знаходження на території нацпарку під час воєнних дій.

Формування національної екомережі

Території та об'єкти, що підлягають особливій охороні (території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші природні території та об'єкти), становлять порівняно незначну частину території України. Наявна площа та територіальна структура земель України, що підлягають особливій охороні, дають певні підстави для їх віднесення до територіальної системи екологічної мережі.

Природні ландшафти спостерігаються майже на 40 відсотках території України. У найменш зміненому вигляді вони збереглися на землях, зайнятих лісами, чагарниками, болотами, на відкритих землях, площа яких становить близько 19,7 відсотка території країни. Враховуючи, що лише 44 відсотки лісів виконують захисні та природоохоронні функції, можна вважати, що стан,

близький до притаманного природного, мають ландшафти на площі лише 12,7 відсотка території країни.

Національна екологічна мережа включає елементи загальнодержавного і місцевого значення, які визначаються за науковими, правовими, технічними, організаційними та фінансово-економічними критеріями.

До елементів національної екологічної мережі загальнодержавного значення належать:

– природні регіони, де зосереджено існуючі та такі, що створюватимуться, природно-заповідні території. Насамперед це регіони Карпат, Кримських гір, Донецького кряжу, Приазовської височини, Подільської височини, Полісся, витоків малих річок, окремих гирлових ділянок великих річок, прибережно-морської смуги, континентального шельфу тощо;

– основні комунікаційні елементи національної екологічної мережі, а саме, широтні природні коридори, що забезпечують природні зв'язки зонального характеру, Поліський (лісовий), Галицько-Слобожанський (лісостеповий), Південноукраїнський (степовий), а також меридіональні природні коридори, просторово обмежені долинами великих річок - Дніпра, Дунаю, Дністра, Західного Бугу, Південного Бугу, Сіверського Дінця, які об'єднують водні та заплавні ландшафти - шляхи міграції численних видів рослин і тварин.

За інформацією НДУ «УкрНДІЕП» до складу регіональної екомережі Харківської області належать територіальні структури загальнодержавного (табл. 5.1.1) та місцевого значення, які є складовими місцевих схем формування екомережі.

Основні елементи національної екологічної мережі загальнодержавного значення в Харківській області

Таблиця 5.1.1

Елемент екологічної мережі	Розташування (за фізико-географічними умовами)	Основні території та об'єкти – складові екологічної мережі
Природні регіони		
Придонецький	долина р. Сіверський Донець	національні природні парки: «Святі Гори», «Сіверсько – Донецький», «Слобожанський», «Гомільшанські ліси»
Природні коридори		
Галицько-Слобожанський	зона лісостепу	ліси першої та другої груп, лісосмуги, луки, пасовища
Природні коридори		
Сіверсько-Донецький	долина р. Сіверський Донець	заплавні луки, чагарники, сіножаті, схилі землі з незначним рослинним покривом, ліси, водні об'єкти

Природні ландшафти спостерігаються майже на 30,4 відсотках території Харківщини. У найменш зміненому вигляді вони збереглися на землях, зайнятих лісами, чагарниками, болотами, на відкритих землях, площа яких становить лише 14,6 відсотків території області.

Таким чином можна вважати, що стан, близький до притаманного природного, мають тільки ці території і мають підстави для їх віднесення до регіональної системи екомережі.

Територіальні структури загальнодержавного значення

➤ **Екорегіон** – Придонецький, розташований у долині р. Сіверський Донець.

➤ **Екокоридори:**

- широтний: Галицько-Слобожанський (лісостеповий) проходить долинами рр. Мерла, Мерчик, Черемушна, Мжа, Сіверський Донець, Великий Бурлук, Нижня Дворічна та Оскіл;

- меридіональний: Сіверсько-Донецький – включає заплавні луки, чагарники, сіножаті, схиліві землі з незначним рослинним покривом, ліси, водні об'єкти.

Територіальні структури місцевого значення

➤ **Екокоридори:**

Природного походження:

Орільський – долина р. Оріль;

Оскільський – долина р. Оскіл;

Берестовий – долина р. Берестова;

Самарський – долина р. Самара;

Берецький – долина р. Берека;

Балаклійсько-Синихінський – долини рр. Волоська Балаклійка та Синиха;

Удянський – долина р. Уди.

Штучного походження: лісосмуги вздовж залізниць (рис. 5.1.1).

Рис. 5.1.1. Регіональна схема екологічної мережі Харківської області

Процес формування регіональної екомережі Харківської області виконується поетапно:

I етап. Розробка проекту попередньої схеми формування регіональної екомережі Харківської області. У 2014 р. НДУ «УкрНДІЕП» розробив цей проєкт. Основна мета проєкту – розроблення основних положень проектування схеми, які визначають пріоритетність і концептуальні основи схеми формування екомережі в області.

У складі планово-картографічних матеріалів цього проєкту була розроблена карта-схема регіональної екомережі, яка визначає засади попереднього просторового розташування основних елементів екомережі – природних коридорів та регіонів загальнодержавного та місцевого значення в межах області по адміністративних районах.

II етап. Розробка проєктів місцевих схем формування екомережі. Основна мета проєктів – згідно мережі основних елементів, які узгоджені у проєкті попередньої регіональної схеми, забезпечується розробка проєктів місцевих схем адміністративних районів формування екомережі на базі основних елементів. Найважливішим є розробка переліків територій, які матимуть бути віднесені до них.

Розроблення проєктів місцевих схем формування екомереж виконується спільно з органами місцевого самоврядування з метою врахування інтересів громадян, проєкти затверджуються районними радами.

III етап. Створення зведеної регіональної схеми формування екомережі Харківської області. Після розробки проєктів місцевих схем формування екомереж адміністративних районів та початку процесу включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі, вони будуть зведені у регіональну схему формування екомережі в Харківській області.

Складові структурних елементів екологічної мережі відповідно до проєкту, розробленому НДУ «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем»

Таблиця 5.1.1

№ з/п	Одиниці адміністративно-територіального устрою регіону*	Загальна площа, тис. га	Загальна площа екомережі, тис. га	Площа екомережі у % до загальної площі району (міста)	Складові елементи екомережі, тис. га	
					об'єкти ПЗФ	інші складові елементи екомережі (водно-болотні угіддя, ліси та інші лісовкриті площі, пасовища, сіножаті)
1	2	3	4	5	6	7
1	Балаклійський (на цей час Ізюмський) район	198,644	26,9741	13,6%	8,038	18,9361
2	Барвінківський (на цей час Ізюмський) район	136,452	3,8459	2,8%	0,519	3,3266
3	Близнюківський (на цей час Лозівський) район	138,01	2,4437	1,8%	0,421	2,0227

1	2	3	4	5	6	7
4	Богодухівський район	116,03	3,0165	2,6%	0,350	2,6670
5	Борівський (на цей час Ізюмський) район	87,533	16,1973	18,5%	6,717	9,4806
6	Валківський (на цей час Богодухівський) район	101,053	1,5391	1,5%	0,339	1,2006
7	Великобурлуцький (на цей час Куп'янський) район	122,08	9,5474	7,8%	2,592	6,9553
8	Вовчанський (на цей час Чугуївський) район	188,861	13,8277	7,3%	4,480	9,3474
9	Дворічанський (на цей час Куп'янський) район	111,235	8,6169	7,7%	3,537	5,0797
10	Дергачівський (на цей час Харківський) район	90,006	1,5365	1,7%	0,846	0,6921
11	Зачепилівський (на цей час Красноградський) район	79,396	6,6318	8,4%	1,378	5,2542
12	Зміївський (на цей час Чугуївський) район	136,465	23,9627	17,6%	15,862	8,1004
13	Золочівський (на цей час Богодухівський) район	96,862	4,2123	4,3%	0,065	4,1471
14	Ізюмський район	155,344	12,5138	8,1%	3,194	9,3204
15	Кегичівський (на цей час Красноградський) район	78,25	0,4124	0,5%	0,537	–
16	Коломацький (на цей час Богодухівський) район	32,954	–	–	0,032	–
17	Красноградський район	98,513	6,2403	6,3%	0,170	6,0703
18	Краснокутський (на цей час Богодухівський) район	104,08	6,6987	6,4%	5,748	0,9508
19	Куп'янський район	128,031	6,6263	5,2%	0,174	6,4520
20	Лозівський район	140,353	10,3742	7,4%	0,115	8,9231
21	Нововодолазький (на цей час Харківський) район	118,274	1,8192	1,5%	0,343	1,4760
22	Первомайський (на цей час Лозівський) район	119,444	4,1592	3,5%	2,243	1,9167
23	Печенізький (на цей час Чугуївський) район	46,748	27,904	59,7%	10,985	16,9191
24	Сахновщинський (на цей час Красноградський) район	116,991	4,5081	3,9%	0,148	4,3601
25	Харківський район	140,342	4,1771	3,0%	0,138	4,0387
26	Чугуївський район	114,861	7,303	6,4%	4,135	3,1679
27	Шевченківський (на цей час Куп'янський) район	97,741	4,5901	4,7%	0,094	4,4963
28	м. Ізюм	4,074	–	–	0,176	–
29	м. Куп'янськ	3,343	–	–	–	–
30	м. Лозова	1,806	–	–	0,052	–
31	м. Первомайський	3,083	–	–	–	–
32	м. Харків	30,604	0,5	1,6%	1,452	–
33	м. Чугуїв	1,277	–	–	–	–
34	м. Люботин	3,113	–	–	–	–
	Харківська область	3 141,85	220,178	7,0%	74,878	145,3005

Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами

Використання генетично модифікованих організмів (далі - ГМО) регулюється Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (далі - Закон). Цим Законом передбачено заборону на промислове виробництво та введення в обіг ГМО, а також продукції, виробленої із застосуванням ГМО, до їх державної реєстрації та ввезення на митну територію України, а також продукції, виробленої із застосуванням ГМО, до їх державної реєстрації, за винятком таких, що призначені для науково-дослідних цілей або державних апробацій (випробувань).

Державна випробувальна лабораторія (ДВЛ) харчової та сільськогосподарської продукції ДП «Харківстандартметрологія» на договірній основі з підприємствами та фізичними особами-підприємцями проводить випробування харчової продукції та сільськогосподарської сировини на відповідність діючим в Україні нормативним документам за показниками якості та безпеки, в тому числі з визначення ГМО.

5.2. Охорона, використання та відтворення рослинного світу

Загальна характеристика рослинного світу

Харківська область розташована в межах двох природних зон: лісостепової та степової. На її території представлені як зональні, так і азональні типи рослинності (табл. 5.2.1).

Репрезентативність типів рослинності Харківської області

Таблиця 5.2.1.

№	Типи рослинності
1	2
Зональна природна рослинність	
1.	Нагірні діброви (лісостепова зона)
2.	Байрачні дубові ліси (лісостепова і степова зони)
3.	Березові ліси (лісостепова зона)
4.	Суходільні луки (лісостепова зона)
5.	Лучні степи (лісостепова зона)
6.	Різнотравно-типчакowo-ковилові степи (степова зона)
7.	Рослинність крейдових відслонень (лісостепова і степова зони)
Азональна природна рослинність	
8.	Заплавні ліси
9.	Соснові і широколистяно-соснові ліси
10.	Заплавні луки
11.	Галофітна рослинність
12.	Осоково-злакові і мохово-осокові болота
13.	Прибережно-водна рослинність
Рослинність антропогенного походження	
14.	Агрофітоценози на місці зведених зональних широколистяних лісів, азональних

1	2
	соснових лісів, розораних зональних лучних та різнотравно-типчакково-ковилових степів
15.	Синантропна рослинність

Нагірні діброви поширені, головним чином, у північно-західних районах вздовж річкових долин на ділянках вододілів і правих високих берегах річок Сіверський Донець, Харків, Лопань, Уди, Мжа, Мерла. Найбільші площі в нагірних широколистяно-мішаних лісах займають кленово-липова та липово-ясенева діброви. Перший ярус представлений дубом звичайним, липою серцелистою, ясенем високим, кленом гостролистим. На узліссях і вирубках з'являються береза повисла й осика. У другому ярусі зростають яблуня лісова, груша звичайна, черемха звичайна; є також види в'яза і клена. Підлісок складається з різних видів глоду, ліщини звичайної, бруслини бородавчастої, бруслини європейської, свидини кров'яної. На узліссях – терен, жостір проносний, види шипшини, в'яз корковий.

Березові ліси на Харківщині збереглися невеликими ділянками на пониженнях борової тераси серед лісових соснових масивів. Основна порода цих фітоценозів – береза повисла, значно рідше зустрічається береза пухнаста.

Суходільні луки в нашій області розвиваються на місці зведених лісів і є похідними угрупованнями. Тут переважають багаторічні трав'янисті рослини: грястиця збірна, костриця лучна, тонконіг лучний, тонконіг вузьколистий, пирій повзучий, конюшина лучна, конюшина гірська, в'язіль барвистий, різні види горошку, деревій майже звичайний, вероніка колосиста, підмаренник справжній, горлянка женецька, материнка звичайна, тощо.

Степові формації на Харківщині майже не збереглися, степи в значній мірі розорані. Окремі ділянки степової рослинності зустрічаються лише на схилах балок, ярів та на правих берегах річок Сіверський Донець, Вовча, Оскіл та інші.

Природний рослинний покрив степових фітоценозів дуже змінений під впливом господарської діяльності людини. Особливо великих змін зазнала степова рослинність на ділянках, де протягом багатьох років випасали худобу. Під впливом випасу різнобарвна рослинність природних степів змінилась на одноманітні типчаківі. Тому невеликі ділянки лучних степів на схилах балок перебувають у дигресивному стані.

Невеличкі ділянки справжніх різнотравно-типчакково-ковилових степів ще залишились подекуди в степових районах Харківщини. Вони характеризуються значною рясністю більш ксерофітних вузьколистих щільнодернинних злаків: види ковили, кипець гребінчастий, види костриці, житняк гребінчастий.

Під час масового цвітіння ковили степові ділянки стають сріблясто-сивими. У нашому регіоні представлені такі формації, занесені до Зеленої книги України: формація мигдалю низького, півонії тонколистої, осоки низької та всіх видів ковили. Рідкісними для Харківщини є угруповання мласкавця серповидного, кринітарії волохатої та бородача звичайного.

Відслонення крейди тягнуться вузькими смужками на правих берегах річок, порізаних глибокими ярами і балками, по Сіверському Донцю та його притоках – Осколу і Вовчій, де ще подекуди збереглась унікальна рослинність крейдяних схилів. Тут зрідка трапляються рослинні угруповання, занесені до

Зеленої книги України (ЗКУ): формація пирію ковилолистого та шість рідкісних формацій для рослинності Харківщини: формації гісопу крейдяного, чебрецю вапнякового, переломника Козо-Полянського, льону українського, полину суцільно білого, полину солянковидного. Цю специфічну флору утворюють близько 318 видів рослин. Серед них багато ендемічних, рідкісних і зникаючих видів, занесених до Європейського червоного списку та Червоної книги України. В утворенні рослинних угруповань на відслоненнях крейди беруть участь і типові представники степової флори: типчак, ковила волосиста, стоколос прибережний, шавлія поникла, деревій щетинистий, нечуйвітер синяковидний тощо.

Заплавні ліси розташовані на берегах річок, головним чином Сіверського Донця, Оскола, Уд, Мжи, Орлі. Це широколистяні заплавні діброви, в деревостані яких домінують дуб звичайний, ясен високий, види в'яза. Підлісок і травостій подібні до нагірних дібров. Зазвичай тут зростають і ліани: хміль звичайний і плетуха звичайна. Дрібнолистяні заплавні ліси із верби білої, тополі сріблястої, тополі чорної, осики та вільхи чорної зустрічаються лише в притерасній частині заплави річок. В заплавних лісах подекуди зростають рідкісні асоціації ясенево-дубового лісу хвощового з участю хвоща зимуючого, ясенево-дубового лісу конвалієвого, чорновільхового лісу теліптерісового, щитникового (зі щитником шартрським) та безщитникового (з безщитником жіночим). В заплавах річок також поширені зарості чагарникових верб з вологолюбним високотрав'ям та бур'янами.

Соснові і широколистяно-соснові ліси – азональні типи рослинності, займають значну частину борової тераси лівих берегів Сіверського Донця, Оскола, Мжі, Уд, Мерли. Рельєф терас нерівний, на його підвищених елементах з бідними ґрунтами формуються сухі бори, а на рівнинних і понижених його елементах з родючими ґрунтами – свіжі субори. Сухі бори бідні за флористичним складом. Тут зустрічаються сосново-різнотравно-злакові угруповання. Із дерев росте сосна звичайна, а серед трав переважають степові злаки: костриця Беккера, ковила дніпровська, жито дике, чаполоч пахуча, кипець пісковий, куничник наземний та різнотрав'я: сон чорніючий, агалік-трава гірська, чебрець Паласів, цмин пісковий, полин Маршаллів, юринія харківська, хондрила ситниковидна. Флористичний склад свіжих суборів значно багатший. У першому ярусі росте сосна звичайна, у другому – дуб звичайний, види в'язу, яблуня лісова, груша звичайна. Підлісок складається з бруслини бородавчастої, клена польового, клена татарського. Типовими є напівкущі – зіновать дніпровська і дрік красильний. Трав'янистий покрив складають орляк звичайний, щитник чоловічий, суниці лісові, конвалія травнева, нечуйвітер волохатенький, смовдь гірська, золотушник звичайний. Подекуди на Харківщині зустрічаються асоціації дубово-соснових лісів ліщинових (Зелена книга України) та рідкісні для області асоціації соснових лісів різнотравно-злакових, орлякових, вересових, костяницевих, кладонієвих та кипцево-чебрецевих.

Заплавні луки формуються в заплавах річок. Раніше вони щорічно затоплювалися повеневими водами. Інтенсивне використання луків як сіножатей та пасовищних угідь призвело до значної деградації цих рослинних угруповань. Площі їх дуже скоротилися також через розорювання заплав багатьох річок

регіону. Домінантами та співдомінантами природних заплавних луків є кореневищні та пухкодерні види злаків, які мають добрі кормові якості. Це – китник лучний, види тонконогу, костриця лучна, тимофіївка лучна, пирій повзучий та бобові: види конюшини, люцерна румунська, лядвенець український, види горошку, чина лучна.

На Харківщині в складі угруповань заплавних луків виявлено формацію лепешняка тростинового, яка занесена до Зеленої книги України, та рідкісні для регіону асоціації: родовиково-злакова, рябчиково-злакова, королицево-злакова, косариково-злакова, зозулинцево-злаково-осокові, формація оману високого.

При надмірному випасі худоби в складі лучної флори з'являється багато баластних видів та бур'янів – види жовтецю, щавлю, полин лікарський, молочай болотний, нетреба звичайна, чорнощир звичайний. Вони не поїдаються тваринами і добре помітні на деградованих луках. Природні луки Харківщини майже не охороняються, їх доля в природно-заповідному фонді може реально збільшитись при створенні екологічної мережі. Значна площа заплав розорана під сільськогосподарські угіддя або витоптується худобою, знищується неорганізованими туристами.

Для заплав річок степової зони (Берестова, Багата, Оріль, Орілька, Берека, Волоська Балаклійка, Самара) властиві солончакові та солонцюваті ґрунти, на яких зростає галофітна рослинність. Вона поширена також у Зміївському районі в долині р. Сіверський Донець («Горіла Долина» та озеро Лиман). У засоленних умовах найчастіше зростають осоково-різнотравні та злаково-різнотравні угруповання з участю видів-галофітів: осока гостра, покісниця звичайна, покісниця велетенська, костриця східна, китник тростиновий, бекманія звичайна, ситник Жерардів, ситник тонкий, ситняг болотний, бульбокомиш морський, тризубець морський, солончакова айстра звичайна, солонечник естрагоновидний, хартолепіс середній, хрінниця широколиста, зміячка дрібноквіткова, кермек замшевий, конюшина суницева, подорожник Корнута, подорожник солончаковий. Подекуди в складі цих фітоценозів зустрічаються рідкісні види флори Харківщини: молочка приморська та рапонтикум серпієвидний. На засоленних луках виявлено рідкісні формації кермеку замшевого, кермеку донецького, полину сантонінського, а при збільшенні вологості – молочки приморської та рогозу Лаксманового.

Осоково-трав'яні та мохово-осокові болота збереглися в соснових лісах і серед відкритих пісків другої тераси Сіверського Донця, Уд, Мжі, Мерли. Болота оточені заростами верб, вільхи клейкої, крушини ламкої, берези пухнастої і видами, які типові для поясу очерету. Цікаві види зростають на верхових торф'яних, або сфагнових болотах. Саме осоково-сфагнова асоціація є рідкісною на Харківщині. Крім видів білого моху, тут зустрічаються росичка круглолиста, журавлина болотна, пухівка багатоколоскова, бобівник трилистий, вовче тіло болотне та інші види бореальної флори. Рідкісними угрупованнями для Харківщини в цих умовах є асоціації осоково-сфагнові та формації осоки омської. Ці унікальні для нашої області фітоценози перебувають під загрозою повного знищення. Вже висохло в межах м. Харків «Клюквове» болото. Така ж доля і у Мохуватого болота (околиці с. Гаврилівка Дергачівського (на теперішній час Харківського) району), гідрологічний режим якого повністю

змінився внаслідок видобутку поблизу з ним піску.

У долинах і заплавах річок велика кількість озер, рукавів, стариць, тимчасових водойм. У долині Сіверського Донця найбільшими озерами є Лиман, Чайка, Світличне, Комишувате, Біле та інші, а озеро Борове розташоване прямо серед соснового лісу. Ці водойми і грузькі береги річок заростають прибережно-водною рослинністю.

У наш час природні ландшафти, де збереглися зональні та азональні рослинні угруповання, на Харківщині займають незначну площу (близько 20%). На місці зведених соснових і дубових лісів та розораних лучних і різнотравно-типчакково-ковилових степів впродовж уже багатьох років на сільськогосподарських землях вирощуються різноманітні зернові, зерново-бобові, технічні, овочеві та плодово-ягідні культури, тощо. На цих площах формуються своєрідні агрофітоценози, в утворенні яких беруть участь, крім певних видів культурних рослин, і значна кількість бур'янів, що складають основу синантропної рослинності.

У складі сучасної флори Харківщини налічується 1 257 видів судинних спорових та насінних рослин (за даними видання «Рослинний покрив Харківщини» Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, Л.М. Горелова, О.О. Альохін, 2002 рік).

Структура флори Харківщини наведено у табл. 5.2.3.

Структура флори вищих судинних рослин Харківщини

Таблиця 5.2.3

Види	Кількість	У % до загальної кількості
1	2	3
Плауноподібні	2	0,2
Хвощеподібні	9	0,7
Папоротеподібні	9	0,7
Голонасінні	4	0,3
Покритонасінні, в тому числі:	1233	98,1
клас Дводольні	912	74
клас Однодольні	321	26
Разом	1 257	100,0

Відповідно до даних, наведених у таблиці 5.2.3, вищі спорові судинні рослини налічують 9 видів папоротеподібних, 9 видів хвощеподібних, 4 види голонасінних, 2 види плауноподібних та 1 233 види покритонасінних, з яких майже 74% відносяться до класу дводольних та 26% – однодольні.

По спектру основних життєвих форм флора цілком типова для областей помірного клімату. В ній представлені наступні основні типи: дерева – 27 видів, чагарники – 48 видів, чагарники і напівчагарники – 26 видів, багаторічні трав'янисті рослини – 873 види, дворічні – 95 видів, однорічні трав'янисті рослини – 188 видів.

У складі флори Харківської області було відмічено 349 кормових культур, 340 – декоративних, 337 – медоносних, 571 вид лікарських, 112 – харчових, 74 –

отруйних, 64 – дубильних, 60 – вітаміновмісних, 59 – фарбувальних, 57 – технічних, 36 видів жиру та ефіроолійних рослин.

З метою збереження цінних в природному та господарському відношенні рідкісних або таких, що перебувають під загрозою зникнення на території Харківської області, видів рослин і підвищення відповідальності за їх незаконний збір, пошкодження або знищення, рішенням Харківської обласної ради від 25.09.2001 затверджено перелік видів рослин, що підлягають особливій охороні на території Харківської області. До списку входять 182 види судинних рослин.

Охорона, використання та відтворення лісів та інших рослинних ресурсів

Загальна площа лісів та інших лісовкритих площ області, згідно з державним лісовим кадастром, становить 419,4 тис. га. Лісистість області до 24 лютого 2022 року становила 12,1%. Загальний запас деревини у лісах області до початку збройної агресії РФ обліковувався в об'ємі понад 68,0 млн м³.

Основна площа лісів області (324,9 тис. га або 77,5%) підпорядкована Державному агентству лісових ресурсів України.

Частина території Харківської області упродовж тривалого часу 2022 року знаходилася в окупації, що не могло не позначитися негативно на стані ведення лісового господарства.

Протягом 2022 року заготівля деревини здійснювалась в порядку рубок головного користування, а також при здійсненні заходів з формування і оздоровлення лісів та інших рубок.

Постійні лісокористувачі Харківської області у 2022 році заготовили 269,01 тис. м³ деревини (46% до обсягів 2021 року), у т. ч. від рубок головного користування – 14,98 тис. м³, від рубок формування і оздоровлення лісів та проведення інших заходів – 254,03 тис. м³. Детальна інформація про лісові ділянки, які виділені в порядку спеціального використання для заготівлі деревини в розрізі державних підприємств, є загальнодоступною і розміщена на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних (<https://data.gov.ua/dataset/2edc8543-411c-4557-a802-dd86d8d846d2>).

У 2022 року лісогосподарськими підприємствами регіону проведено лісовідновлення на площі 265,8 га (у 2021 році – 958 га).

Державні лісогосподарські підприємства здійснюють реалізацію лісоматеріалів відповідно до законодавства, зокрема до положень законів

України «Про товарні біржі», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», «Про публічні закупівлі», «Про оборонні закупівлі».

З метою стабільного забезпечення ринку деревиною, лісогосподарські підприємства здійснювали реалізацію лісоматеріалів на товарних біржах, які отримали ліцензії Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Протягом 2022 року в лісових насадженнях всі пожежі виникли внаслідок бойових дій. В усіх випадках матеріали про лісові пожежі направлено до правоохоронних органів.

З метою забезпечення охорони лісів у складі лісогосподарських підприємств організовано роботу 309 працівників державної лісової охорони (у 2021 році було 506 працівників при штатній кількості 597). Налагоджено взаємодію з правоохоронними органами в питаннях охорони лісів.

Головною проблемою у веденні лісового господарства є неможливість відновлення повноцінної роботи підприємств на деокупованих територіях та в районах ведення активних бойових дій.

Із загальної площі лісів області на початок 2023 року площа лісових насаджень, що потребують проведення робіт із піротехнічного обстеження, у т.ч. розмінування (разом з територіями, які не були окуповані) складає 180,4 тис. га. Крім того, 7,2 тис. га лісових насаджень ще перебувають в тимчасовій окупації.

Проведення перевірочних заходів по розділу охорона лісів та встановлення всіх випадків лісових пожеж, незаконних порубів на вказаних територіях неможливе до завершення активних бойових дій та розмінування лісів.

На території державних підприємств «Вовчанське лісове господарство», «Ізюмське лісове господарство», «Куп'янське лісове господарство» та філій ДП «Ліси України» по Харківській області, які координуються Слобожанським лісовим офісом, площа осередків шкідників та хвороб лісу складає 89,3 тис. га, з яких 70,4 тис. га складають осередки хвороб лісу. У порівнянні з 2021 роком площа хвороб лісу збільшилась на 5 тис. га.

У зв'язку з бойовими діями в 2022 році заходів з поліпшення санітарного стану лісів проведено майже вдвічі менше ніж в 2021 році.

Охорона та відтворення видів рослин та грибів, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

До списку рослин Харківської області, занесених до Червоної книги України, на кінець 2020 року входить 113 видів рослин, з них: 101 вид судинних рослин, водоростей – 7, лишайників – 2, грибів – 7. Серед них за природоохоронним статусом: вразливих – 57, рідкісних – 18, недостатньо відомих – 3, неоцінених – 32, зникаючих – 7.

В умовах антропогенного впливу на природний рослинний покрив найважливішим природоохоронним завданням є збереження видового різноманіття рослинних угруповань, та перш за все, забезпечення охорони рідкісних видів рослин.

Охорона природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України

За інформацією національних природних парків (далі – НПП) Харківщини науковими співробітниками проводиться постійна робота з обстеження територій, а також прилеглих територій, моніторинг закладених та пошук нових видів для обліку, інвентаризації та вивчення флори, чисельності рослин і грибів, здійснюється робота щодо виявлення та обліку червонокнижних, рідкісних рослин, які потребують особливої охорони, вивчення сукупності рослинних

угруповань, дослідження складу та будови ценозів, вивчення угруповань, занесених в Зелену книгу України.

У межах території НПП «Слобожанський» наявні 8 рослинних угруповань, які занесені до Зеленої книги України: 2 лісові і 6 водних.

Лісові угруповання.

- Угруповання звичайно-дубових лісів з домінуванням у травостой цибулі ведмежої (*Querceta roboris* з домінуванням *Allium ursinum*) перебувають під загрозою зникнення.
- Угруповання звичайно-соснових лісів звичайно-ялівцевих та звичайно-дубово-звичайно-соснових лісів (*Pineta (sylvestris) juniperosa (communis)*, *Querceto (roboris)-Pineta (sylvestris) juniperosa (communis)*) перебувають під загрозою зникнення.

Водні угруповання:

Угруповання формації глечиків жовтих (*Nuphareta luteae*). Типові.

Угруповання формації їжачої голівки маленької (*Sparganieta minimi*).

Угруповання формації куширу напівзануреного (*Ceratophylleta submersi*).

Угруповання формації латаття сніжнобілого (*Nymphaeeta candidae*).

Угруповання формації пухирника малого (*Utricularieta minoris*).

Угруповання формації стрілолисту стрілолистого (*Sagittarieta sagittifoliae*).

У рослинному покриві НПП «Гомільшанські ліси» представлені 9 типових і рідкісних угруповань із Зеленої книги України, які відносяться до 3 типів рослинності: ліси – 5 синтаксонів (дубові ліси – 4; соснові – 1), луки – 1 синтаксон і водна рослинність – 3 синтаксони.

У нагірній діброві значні площі займають асоціації липово-дубових та кленово-липово-дубових лісів волосисто-осокових і яглицевих (типові угруповання) – *Tilieto (cordatae) – Quercetum (roboris) caricosum (pilosae)*, *Acereto (platanoidis) – Tilieto (cordatae)- Quercetum (roboris) caricosum (pilosae)*, *Tilieto (cordatae) – Quercetum (roboris) aegopodiosum*, *Acereto (platanoidis) - Tilieto (cordatae)-Quercetum (roboris) aegopodiosum*. Деяка менша площа під групою асоціацій дубових лісів із дуба звичайного, ліщинових (*Querceta (roboris) corylosa*), які також належать до типових. Всі інші лісові, болотні та водні угруповання є рідкісними чи навіть реліктовими. Асоціація мішаних дубових лісів левурдових (з цибулею ведмежою) – *Mixeto - Quercetum (roboris) alliosum (ursini)* трапляється у свіжій діброві. У сухій діброві фрагментарно представлена група асоціацій звичайнодубових лісів татарськокленових *Querceta (roboris) acerosa (tatarici)*.

На боровій терасі незначні площі займає група асоціацій дубово-соснових лісів ліщинових (*Querceto- Pineta corylosa*).

Досить рідкісним у заплаві є лучне угруповання – формація лепешняка тростинового (*Glycerieta arundinaceae*).

Що стосується рідкісних та типових реліктових ценозів сальвінії плаваючої (*Salvinieta natantis*), латаття білого (*Nymphaeeta albae*) й глечиків жовтих (*Nuphareta luteae*), то їх формації трапляються у старицях і озерах, розташованих у заплаві річки Сіверський Донець.

У 2022 році продовжені роботи з постійного моніторингу стану біоти НПП «Дворічанський» за програмою Літопису природи.

У рамках інвентаризації флори судинних рослин парку продовжені роботи з аналізу загального розповсюдження і місцезнаходження видів із зазначенням їх основних біотопів. За звітний період виявлено близько чотирьох нових для території парку видів судинних рослин.

Охорона, використання та відтворення зелених насаджень

Зелені насадження – найважливіший елемент містобудування, який відіграє велику роль у поліпшенні екологічних і санітарно-гігієнічних умов життя в місті, в архітектурно-будівельному і соціальному відношенні. Зелені насадження міста поглинають практично всі види хімічних сполук, які забруднюють навколишнє природне середовище, покращують мікроклімат забудов, охороняють будівлі і споруди від надмірного перегріву, знижують рівень шумів, тобто виконують велику санітарно-гігієнічну, художньо-естетичну та рекреаційну роль.

За даними органів місцевого самоврядування (без урахування окупованих/деокупованих територіальних громад) станом на 01.01.2023 загальна площа зелених насаджень в області склала 16 508,15 га.

Площа зелених насаджень загального користування – 6 538,19 га, у тому числі: парки культури та відпочинку – 570,66 га, сквери – 320,99 га, гідропарки, лугопарки, лісопарки – 2 606,57 га. Площа міських лісів – 1 332,2 га.

З метою забезпечення безпечної життєдіяльності населення міста, рішенням сесії Харківської міської ради від 19 червня 2019 року № 1645/19 було прийнято «Програму заміни аварійних, сухостійних, уражених омелою дерев та дерев, які досягли вікової межі, на період 2020-2025 рр.».

Основне завдання Програми – це забезпечення сприятливих і безпечних умов життєдіяльності населення, підвищення рівня озеленення та благоустрою території міста, відновлення і створення нових зелених насаджень на місці дерев, запланованих до знесення.

Інвазійні чужорідні види рослин у флорі в межах області

Проблема неаборигенних організмів визнана другою, а у деяких країнах навіть першою загрозою біорізноманіттю. Про важливість цього питання свідчить обговорення його на міжнародних форумах, таких як конференція ООН з проблем сталого розвитку (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 1992) та конференція ООН з проблем неаборигенних видів (Трондхейм, Норвегія, 1996), численних спеціальних форумах по фітоінвазіях.

Чужорідні рослини – це занесені види, що акліматизувалися та зайняли певне місце в рослинному покриві певної території. Заносяться людиною, водою, тваринами тощо. За характером початкових стадій експансії близько 70% нових адвентивних рослин в Україні належить до групи «зернових емігрантів» (завезені з інших територій із зернопродуктами).

На Харківщині зафіксоване місцезростання карантинних видів, таких як: амброзія полинолиста, гірчак повзучий (степовий), повитиця польова, повитиця одностовпчикова, ценхус довгоголковий та інші.

Співробітниками кафедри ботаніки та екології рослин Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна спільно з провідними фахівцями

Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України підготовлено список інвазійних видів рослин Харківської області, представлений у таблиці 5.2.2.

Список інвазійних видів рослин Харківської області

Таблиця 5.2.2

№ з/п	Назва виду	Ступінь інвазійного потенціалу*	
1	2	3	4
1	Амброзія полинолиста	<i>Ambrosia artemisiiflora</i> L.	1
2	Череда листяна	<i>Bidens frondosa</i> L.	1
3	Злинка канадська	<i>Conyza Canadensis</i> (L.) Cronquist	1
4	Розрив-трава дрібноквіткова	<i>Impatiens parviflora</i> DC.	2
5	Дикий виноград п'ятилисточковий	<i>Parthenocissus quinquelobatus</i> (A. Kern). Fritsch	1
6	Стенактис однорічний	<i>Erigeron annuus</i> (L.) Desf. (syn. <i>Stenactis annua</i> Nees, <i>Phalacrocoma annuum</i> (L.) Dumort)	1
7	Робінія звичайна, біла акація	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	1
8	Клен ясенелистий	<i>Acer negundo</i> L.	1
9	Шириця звичайна	<i>Amaranthus retroflexus</i> L.	1
10	Галінсога дрібноцвіта	<i>Galinsoga parviflora</i> Cav.	1
11	Портулак городній	<i>Portulaca oleracea</i> L.	1
12	Золотушник канадський	<i>Solidago Canadensis</i> L.	2
13	Чорнощир нетреболистий	<i>Iva xanthiifolia</i> (Nutt.) Fresen.	2
14	Окибафус нічноцвітний	<i>Oxybaphus nyctagineus</i> (Michx.) Sweet	1
15	Гринделія розчепірена	<i>Grindelia squarrosa</i> (Pursh) Dun.	1
16	Елодея канадська	<i>Elodea Canadensis</i> Michx.	3
17	Ехіноцистис шипуватий	<i>Echinocystis lobata</i> (Michx.) Torr & A.Gray	3
18	Соняшник бульбастий, топінамбур	<i>Helianthus tuberosus</i> L., (<i>Helianthus esculentus</i> Rottb, <i>Helianthus esculentus</i> Warsz, <i>Helianthus subcanescens</i> E. Watson, <i>Helianthus subcanescens</i> (A. Gray), E. Watson, <i>Helianthus tomentosus</i> Michaux., <i>Helianthus tuberosus</i> Parry., <i>Helianthus tuberosus</i> var. <i>subcanescens</i> A. Gray)	3
19	Гірчак японський	<i>Fallopia japonica</i> (Houtt.) Ronse Derr., (<i>Polygonum cuspidatum</i> Siebold et Zucc., non Willd. ex Sprengel; <i>Pleuropterus cuspidatus</i> (Siebold et Zucc.) H. Gross., <i>Reynoutria japonica</i> Houtt.)	3
20	Маслинка вузьколиста	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	3

Примітка: * – ступінь інвазійного потенціалу

1 – багато чисельні групи рослин повсюдно (високо інвазійна спроможність);

2 – багато чисельні групи рослин у визначених екоотопах (середньо інвазійна спроможність);

3 – малочисельні групи рослин у поодиноких екоотопах (потенційно інвазивні).

5.3. Охорона, використання та відтворення тваринного світу

Загальна характеристика тваринного світу

Важливою складовою частиною навколишнього середовища області є тваринний світ. Безхребетні тварини Харківської області заселяють два різко відмінні між собою середовища: наземне і водне.

Наземні безхребетні у межах області заселяють різноманітні біотопи, як природні, так і антропогенні; як зональні (лісові, степові), так і азональні з реліктовою фауною (крейдиані відслонення, піски, солончаки).

Тваринне населення водної біоти Харківської області налічує понад 2 000 видів і представлене різними систематичними групами (найпростіші, губки, олігохети, п'явки, молюски, ракоподібні, водяні кліщі й павуки, водяні комахи), які заселяють різноманітні біотопи (річки, стариці, водосховища, озера, ставки, болота різних типів, струмки, степові поди, джерела типу реокрена чи гелокрена). Рідкісні види тварин виступають індикаторами фауністичного різноманіття. Аналіз розподілу рідкісних видів безхребетних Харківщини за систематичним складом свідчить, що до класу комахи належить понад 97% вивченого біорізноманіття (із 229 видів – 223), по 2 види відносяться до класів п'явки та ракоподібні, по 1 виду до класів дощові черви і молюски.

Місцеположення Харківської області на межі лісу зі степом визначило межі поширення як степових видів на північ, так і лісових на південь. Теж саме можна зазначити і про водно-болотні види. Тут проходить межа поширення на північ лежня, дерихвоста степового, жайворонка степового, жайворонка малого, щеврика польового, чаплі рудої, чепури великої і чепури малої, розташовані північні гніздові поселення квака, кулика-довгонога. По області проходить південна межа таких лісових видів, як синиця чубата, дрізд-омелюх, чикотень, чиж, слуква, журавель сірий.

На цей час антропогенна трансформація найбільше торкнулась навколводних просторів і перш за все долинних ландшафтів. Зі створенням на території області великих водосховищ (Печенізьке, Оскільське, Краснопавлівське, Орільське, Рогозянське тощо) орнітофауна поповнилась елементами, нетиповими для внутрішньоматерикових водойм, або видами, що вкрай рідше зустрічались до появи водосховищ. З'явилися птахи – мешканці морських узбереж, що в пролітний час зустрічаються на великих озерах і водосховищах, і зимують на незамерзаючих ділянках моря. Збільшилось видове різноманіття, змінився статус і чисельність мартинів, крячків, куликів, чапель. На водосховищах під час прольоту зареєстровані нові види птахів, що раніше не зустрічались (баклан великий, казарка білощока, казарка червоновола, луток, морянка, крохаль довгоносий, турпан, чернь морська, гага звичайна).

Види тваринного світу Харківської області, що охороняються, наведено у таблиці 5.3.1.

Види тваринного світу, що охороняються

Таблиця 5.3.1

Види тваринного світу	Кількість
1	2
Загальна кількість видів тварин, занесених до Червоної книги України, од.	167
Загальна кількість видів тваринного світу на території області, що охороняються, од.	504
Кількість видів тварин, занесених до додатків до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	30
Кількість видів тварин, занесених до додатків до Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція), од.	243
Кількість видів тварин, занесених до додатків до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція, CMS), од.	141
Кількість видів тварин, що охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), од.	76
Кількість видів тварин, що охороняються відповідно до Угоди про збереження популяцій європейських кажанів (EUROBATS), од.	14

Стан і ведення мисливського господарства

Загальна площа мисливських угідь області становить 2 млн 631 тис. га, з яких: 1 млн 659 тис. га надано у користування 40 організаціям – 63,1% від угідь області, угіддя державного мисливського резерву (запасу) складають 972 тис. га - 36,9 % від угідь області.

Згідно з даними річного звіту за 2022 рік загальні витрати на ведення мисливського господарства в області склали 10,1 млн грн, з яких на охорону і відтворення витрачено 4,3 млн грн, що складає в середньому 2,6 тис. грн на 1 тис. га наданих у користування мисливських угідь. Зазначені показники майже в двічі менші порівняно з 2021 роком у зв'язку із тим, що мисливські господарства працювали у звичному режимі лише протягом січня – лютого 2022 року (до військового вторгнення рф).

З урахуванням активності бойових дій на території міста Харкова та області протягом 2022 року, встановити динаміку проведення користувачами мисливсько-господарських робіт, обліків мисливських тварин, фактичне визначення мисливсько-господарських втрат, як серед тваринного світу, так і матеріально-технічної складової (бази мисливських господарств, документація, технічне і господарське обладнання, заготовлені для підгодівлі тварин корма, особовий склад господарств, автотранспортні засоби, комунікаційні мережі та інше), на даний час неможливо через мінування територій, проведення активних бойових дій та наявності незліченної кількості вибухонебезпечних предметів в мисливських угіддях.

За попередньою інформацією (до завершення розмінування і проведення повного обстеження угідь) територія наданих в користування 25 користувачам мисливських угідь загальною площею 899,1 тис. га знаходиться в зоні активних

бойових дій і зазнала різного ступеня впливу, з них 842,5 тис. га (23 користувача) знаходились під тимчасовою окупацією і частково залишаються по цей час. Відсутній зв'язок з чотирма користувачами мисливських угідь.

Стан і ведення рибного господарства

Загальний фонд рибогосподарських водних об'єктів Харківської області за даними Регіонального офісу водних ресурсів у Харківській області складає 2 538 ставків, 57 водосховищ, 583 озера та 867 річок.

У водоймах Харківської області іхтіофауна представлена наступними видами риб: щука, лящ, судак, сом, сазан, короп, плоскирка, плітка, краснопірка, окунь, йорж, лин, карась, строкатий та білий товстолобики, верховодка та інші.

За інформацією Управління Державного агентства рибного господарства у Харківській області (далі - Управління) для збереження нерестового стада водних біоресурсів, в порядку та у строки, що визначені діючим законодавством, визначено межі нерестових ділянок та видано наказ Управління від 25 березня 2022 року № 42 «Про встановлення строків весняно-літньої заборони на лов риби, інших водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах Харківської області у 2022 році».

Вилів водних біоресурсів на території Харківської області склав 206,991 т, що становить 11,05 % від планових показників. Вилівом у 2022 році охоплено, як аборигенні види - щука, судак, сом, плоскирка, плітка, короп, карась, окунь так і вселенці види – товстолоб білий, строкаті товстолобики та їх гібриди, короп та білий амур.

Першочерговою причиною такого низького виконання планових показників у частині вилову водних біоресурсів на водних об'єктах, які працюють в режимі СТРГ, стало військове вторгнення російської федерації на територію України, постійні обстріли та ведення бойових дій, а також тимчасова окупація близько 45 % території Харківської області.

Натепер на всіх раніше окупованих територіях залишається висока мінна небезпека, що, в свою чергу, не дає змоги більшості підприємств в повній мірі вести рибогосподарську діяльність.

На одному з найбільших водних об'єктів Харківської області – Печенізькому водосховищі, де традиційно здійснювався промисел водних біоресурсів, у 2022 році рибальство не здійснювалось майже взагалі.

Штучне відтворення водних біоресурсів в межах території Харківської області відбувається відповідно до Порядку штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 26 серпня 2022 року № 622 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 14 жовтня 2022 року за № 1245/38581.

Вселення молоді водних біоресурсів проведено 5 користувачами у 6 водних об'єктів Харківської області та склало 0,1498 млн екз., що становить 5,16 % від плану.

Звітність по формі 1 А-риба (річна) за 2022 рік відповідно до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21 березня 2017

року № 141 на території Харківської області надали лише 3 юридичні особи та 3 фізичні особи.

Загальний обсяг вирощених водних біоресурсів у Харківській області склав 265,47 т на площі 9398,6 га. Загальний обсяг вилову товарної риби суб'єктами аквакультури у Харківській області за 2022 рік становить 1683,27 т на площі 9840,9 га.

Ведення бойових дій, постійних артобстрілів, окупації/деокупації унеможлиблює ведення рибогосподарської діяльності.

Охорона та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

До чинних в Україні охоронних переліків різного рівню на території НПП «Слобожанський» належить 237 видів тварин. До Червоної книги України (ЧКУ) включені 47 видів, до Додатку Вашингтонської Конвенції (CITES..., 1973) - 51 вид, до Червоного списку Харківської області - 55 видів, до Додатків Бернської Конвенції - 192 види, до Додатків Боннської конвенції - 84 види, до Європейського червоного списку - 9 видів, до Червоного Списку Міжнародного Союзу Охорони Природи (ЧС МСОП) - 9 видів.

На території НПП «Гомільшанські ліси» мешкає 132 рідкісні та зникаючі види тварин, які занесені до міжнародних «червоних» списків та Червоної книги України (1994). У межах зазначеного національного парку відмічено 40 видів комах, занесених до Червоної книги України: скарабей священний, дозорець-імператор, вусач мускусний, жук-олень, ведмедиця Гера, стрічкарка орденська блакитна, бражник мертва голова, бражник дубовий, джміль вірменський, поліксена, інші.

Тут зустрічається 11 видів земноводних – усі вони занесені до різних «червоних» переліків, 8 видів плазунів, 7 з яких – у «червоних» списках (1 вид – мідянка – у Червоній книзі України). На піщаних кучугурах по узліссях бору мешкає рідкісна різнобарвна ящурка - плазун, що зберігся у незмінному вигляді з дольодовикового періоду. Також зустрічаються черепаха болотяна, вуж водяний, гадюка Нікольського.

В межах НПП «Гомільшанські ліси» гніздяться 154 види птахів, на перельоті буває близько 260 видів. Близько 250 видів птахів належать до різних «червоних» переліків, з них до Червоної книги України занесені 28 видів. Зустрічаються рибалочка голуба, бджолоїдка, вивільга. На заплавах луках зустрічається деркач – вид, занесений до Червоної книги Міжнародної спілки охорони природи (МСОП), до Європейського Червоного списку і є дуже рідкісним у країнах Західної Європи. Гніздяться тут великі хижі птахи, занесені до Червоної книги України – орел-могильник, орлан-білохвіст зміїд, великий підорлик, орел-карлик та ін.

На території НПП «Дворічанський» до Червоної книги України (ЧКУ, 2021) належать 72 види; до Переліку видів тварин, що підлягають особливій охороні на території Харківської області (2018) – 76 видів; до Додатків 2 і 3 Бернської конвенції – 223 види; до Додатків 1 та 2 Боннської конвенції - 80 видів; до Додатків 1 та 2 Вашингтонської конвенції (CITES) – 31 вид; до Європейського червоного списку (2011) – 22 види.

Протягом 2022 року продовжено роботи з аналізу загального розповсюдження і місцезнаходження видів із зазначенням їх основних біотопів.

Охорона, використання та відтворення водних біоресурсів

Регіональною комісією з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій ХОВА ухвалено рішення від 24 червня 2022 року № 3 (далі – Рішення) про заборону вилову всіх водних біоресурсів шляхом любительського, спортивного і промислового рибальства та заборону навігації малих суден, моторних суден, прогулянкових вітрильних суден, прогулянкових суден, спортивних та швидкісних суден, а також водних мотоциклів і засобів розваг на воді.

Управління Державного агентства меліорації та рибного господарства у Харківській області (далі – Харківський рибоохоронний патруль) відповідно до покладених на нього обов'язків, а також на виконання вищезазначеного протокольного Рішення, здійснювало контроль за використанням водних біоресурсів суб'єктами господарювання у 2022 році. За 2022 рік інспекторським складом Харківського рибоохоронного патруля викрито 193 порушення у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів.

За звітний період Харківським рибоохоронним патрулем та місцевими судами накладено адміністративних стягнень у вигляді штрафу, загальна сума якого складає 49 995,00 грн, з них за постановами суду – 37 740,00 грн.

Загальна сума завданих збитків рибному господарству України в 2022 році склала 11 188,854 тис. грн, що на 5 536,409 тис. грн. більше аналогічного показника 2021 року. Вилучено 2231,9 кг водних біоресурсів та 268 одиниць заборонених знарядь лову.

Інвазійні чужорідні види тварин у фауні в межах області

Інвазійні види тварин – чужорідні немісцеві види, інтродуковані навмисно або ненавмисно за межами їхніх природних середовищ існування, де вони осіли, розмножуються й поширюються в способи, що завдають шкоди середовищу, до якого вони потрапили.

Фахівцями науково-дослідної установи «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» на території Харківської області виявлено 21 вид чужорідних видів тварин, а саме:

1) Тип Молюски (*Mollusca*):

- Дрейсена річкова (Тригранка річкова) *Dreissena polymorpha* (Pallas, 1771).

2) Клас Вищі ракоподібні (*Malacostraca*):

- Амфіпода *Pontogammarus robustoides* (Sars, 1894).

3) Клас Комахи (*Insecta*):

- Колорадський жук *Leptinotarsa decemlineata* (Say, 1824).
- Жук-короїд *Anisandrus maiche* Stark.
- Мінуюча міль каштанова *Cameraria ohridella* [Deschka & Dimic, 1986](#).
- Американський білий метелик *Hyphantria cunea* Dru Drury, [1773](#).

4) Клас Кісткові риби (*Osteichthyes*):

- Тюлька чорноморсько-азовська *Clupeonella cultriventris* (Nordmann, 1840).

- Білий амур *Stenopharyngodon idella* (Valenciennes, 1844).
- Чебачок амурський *Pseudorasbora parva* (Temminck et Schlegel).
- Товстолобик строкатий *Aristichthys nobilis* (Richardson, 1845).
- Товстолобик білий *Hypophthalmichthys molitrix* (Valenciennes, 1844).
- Буфало великоротий *Ictiobus cyprinellus* (Valenciennes, 1844).
- Багатоголовка південна колючка *Pungitius platygaster* (Kessler, 1859).
- Морська голка пухлощока *Syngnathus abaster* (Risso, 1827).

5) Клас Ссавці (*Mammalia*)

- Норка американська *Mustela vison* (Schreber, 1777).
- Єнотоподібний (уссурійський) собака *Nyctereutes procyonoides* (Gray, 1834).
- Миша хатня *Mus musculus* (Linnaeus, 1758).
- Щур сірий, пацюк сірий *Rattus norvegicus* (Berkenhout, 1769).
- Ондатра (звичайна) *Ondatra zibethicus* (Linnaeus, 1766).
- Олень плямистий *Cervus nippon* (Temminck, 1838).
- Лань (європейська) *Dama dama* (Linnaeus, 1758).

Поширення шкідливих організмів на території Харківської області наведено спеціалістами Управління фітосанітарної безпеки Головного управління Держпродспоживслужби в Харківській області.

Американський білий метелик розповсюджений майже у всіх районах Харківської області. Загальна площа заселення цим шкідником складає 2 429,5 га.

Гусениці американського білого метелика завдають шкоди лісовим і плодовим деревам. У його харчовому раціоні відмічені близько 300 видів рослин. Найбільш сприятливими є клен американський, шовковиця, яблуня, слива, айва, черешня, горіх, бузина, хміль.

Поширюється американський білий метелик транспортними засобами при перевезенні сільськогосподарської продукції та промислових вантажів. Часто даний вид виявляють в пакувальному матеріалі. Розповсюдження лялечок метелика відбувається із дровами, де вони заселяють тріщини та отвори у корі.

Дефоліація насаджень викликана гусеницями, призводить до ослаблення та загибелі рослин, особливо при багатократному пошкодженні. Волоски гусені викликають подразнення та алергічні реакції у людей.

Каліфорнійська щитівка – регульований некартинний шкідливий організм. Розповсюджується на площі 16 га.

Даний вид пошкоджує близько 270 видів рослин з 85 родин. Основні пошкоджувальні культури: яблуня, груша, абрикос, айва, вишня, глід, волоський горіх, мигдаль, персик, слива, черешня, акація, бузок, верба, кизил, липа, тополя, троянда.

Розповсюджується каліфорнійська щитівка в основному з садивним та прищепним матеріалом. «Бродяжки» можуть переповзати через гілки із дерева на дерево, крони яких змикають. Шкідник може переноситись на невеликі відстані повітряними потоками, за допомогою одягу та зараженого інструменту.

Картопляна міль зареєстрована в Харківському районі на площі 5,6 га. Пошкоджує картоплю (бульбу та вегетативну частину), перець, баклажан, томати, паслін, дурман та інші культури родини пасльонових.

Картопляна міль розмножується у полі та сховищах, розповсюджується на всіх стадіях розвитку з бульбами картоплі і плодами пасльонових культур. Гусениці розвиваються в середині бульб, пронизуючи їх ходами, такі бульби нагадують губку. Бульби картоплі, що сильно пошкоджені картопляною мілью стають непридатними для посадки та переробки.

Золотиста картопляна нематода розповсюджена на присадибних ділянках на площі 0,2 га. Паразитує на коренях картоплі і томатів, уражує інші рослини з родини пасльонових.

Розвиток картопляної нематоди відбувається в коренях рослини-господаря. Хворі рослини утворюють не чисельні слабкі стебла, які передчасно жовтіють. Бульб утворюється мало, вони дрібні, а іноді зовсім відсутні.

Картопляна нематода особливо значної шкоди завдає на присадибних ділянках і на полях із скороченою спеціалізованою сівозміною, де картопля вирощується беззмінно, або повертається на попереднє місце на другий-третій рік. Втрати врожаю можуть складати 30-80%.

НПП «Дворічанський» у 2022 році з метою оцінки загрози біорізноманіттю рослин, продовжено вивчення стану популяції одного з небезпечних інвазійних видів – чорноциру звичайного (*Iva xanthiifolia* Nutt. (*Cyclachena xanthiifolia* (Nutt.) Fresen.)). Продовжено складання списку інвазійних видів рослин, які зустрічаються на території парку. Започатковано роботу з картування та обліку інвазійних видів, що зустрічаються на території парку.

Протягом польового сезону продовжувалося вивчення чужорідних видів комах, складений попередній список інвазійних видів. Продовжено дослідження їх розповсюдження та попередня оцінка впливу на екосистеми, з метою розробки планів подальших досліджень, заходів з боротьби із шкідливими чужорідними видами. Розпочато спостереження за станом популяції небезпечного інвазійного виду *Agrilus planipennis* на території парку.

Проведено роботи з дослідження поширення та обліку нового інвазійного виду на території парку – ясеневої смарагдової златки *Agrilus planipennis*. Розпочато вивчення перетинчастокрилих-ентомофагів *A. planipennis* для подальшої оцінки стану популяції цього виду, чисельності, впливу на природні екосистеми.

Результати спостережень інвазійних та інтродукованих видів рослин і тварин на території НПП «Дворічанський» узагальнили і подали до друку у вигляді публікації у збірці «Знахідки чужорідних видів рослин і тварин в Україні» під видавництвом Української Природоохоронної Групи – UNCG (Знахідки інтродукованих та інвазійних видів у Національному природному парку «Дворічанський» (Харківська область) / М.О. Пархоменко, В. Г. Клетьонкін // «Знахідки чужорідних видів рослин і тварин в Україні» - UNCG, Київ, 2023. (у друці).

5.4. Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні

Особливій охороні підлягають природні території, що мають велику екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси для збереження сприятливого екологічного стану. Ці території утворюють єдину територіальну систему та включають об'єкти природно-заповідного фонду, водно-болотні угіддя та захисні лісові смуги.

Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду

Природні території та об'єкти заповідного фонду області представлені національними природними парками, регіональними ландшафтними парками, ботанічними садами, зоологічними парками, заказниками загальнодержавного і місцевого значення, пам'ятками природи та заповідними урочищами місцевого значення.

Станом на 01.01.2023 природно-заповідний фонд Харківської області налічує 247 заповідних об'єктів, загальна площа природно-заповідного фонду становить 74,877 тис. га. Із загальної кількості – 13 об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення і 234 – місцевого значення. Питома вага площі природно-заповідного фонду у площі адміністративно-територіальної одиниці складає 2,4% (табл. 5.4.1).

Структура природно-заповідного фонду Харківської області (станом на 01.01.2023 року)

Таблиця 5.4.1

Категорії об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ					
	загальнодержавного значення		місцевого значення		разом	
	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га
1	2	3	4	5	6	7
Природні заповідники	-	-	-	-	-	-
Біосферні заповідники	-	-	-	-	-	-
Національні природні парки	3	22 690,0	-	-	3	22 690,0
Регіональні ландшафтні парки	-	-	7	20 544,33	7	20 544,33
Заказники, всього	3	1 038,0	171	37 647,32	174	38 685,32
у тому числі:						
Ландшафтні	-	-	14	26 328,77	14	26 328,77
Лісові	-	-	9	3 207,1	9	3 207,1
Ботанічні	1	185,0	51	3 169,99	52	3 346,19
загальнозоологічні	2	853,0	5	1 292,4	7	2 145,4
Орнітологічні	-	-	7	787,9	7	787,9
Ентомологічні	-	-	65	652,46	65	652,46
Іхтіологічні	-	-	-	-	-	-
Гідрологічні	-	-	19	2 194,1	19	2 194,1
загальногеологічні	-	-	1	14,6	1	14,6
палеонтологічні	-	-	-	-	-	-
карстово-спелеологічні	-	-	-	-	-	-
Пам'ятки природи, всього	-	-	44	645,9	44	645,9
у тому числі:						
Комплексні	-	-	2	176,3	2	176,3
Ботанічні	-	-	38	455,2	38	455,2
Зоологічні	-	-	-	-	-	-
Гідрологічні	-	-	4	14,4	4	14,4
Геологічні	-	-	-	-	-	-
Заповідні урочища	-	-	9	2 537,2	9	2 537,2
Ботанічні сади	1	41,9	1	13,25	2	55,15
Дендрологічні парки	1	22,8	1	51,5	2	74,3
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	4	169,9	1	10,8	5	180,7

1	2	3	4	5	6	7
Зоологічні парки	1	22,0	-	-	1	22,0
РАЗОМ	13	23 984,6	234	61 450,3	247	74 877,06

Примітка * – територія ландшафтного заказника місцевого значення «Печенізький» площею 365,7 га входить до складу регіонального ландшафтного парку «Печенізьке поле». Території загальнозоологічного заказника загальнодержавного значення «Катеринівський» площею 527,0 га, загальнозоологічного заказника «Бурлуцький» площею 326,0 га, заповідного урочища «Божкове» площею 79,0 га, частини заповідного урочища «Дегтярне» площею 95,0 га входять до складу регіонального ландшафтного парку «Великобурлуцький степ». Частина ландшафтного заказника «Гомільшанська лісова дача», площею 7962,0 га входить до складу національного природного парку «Гомільшанські ліси». Лісовий заказник місцевого значення «Володимирівська дача», площею 699,0 га входить до складу національного природного парку «Слобожанський». Ботанічні заказники місцевого значення «Конопляне», площею 315,9 га та «Червоний», площею 49,8 га входять до складу національного природного парку «Дворічанський». Територія ботанічного заказника місцевого значення «Борівський» площею 18,0 га входить до складу регіонального ландшафтного парку «Червонооскільський»; ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Помірки» площею 120,4 га входить до складу регіонального ландшафтного парку «Сокольники-Помірки».

В рамках виконання Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки та Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки в області проводиться робота щодо створення нових об'єктів природно-заповідного фонду в межах підпорядкованих територій.

Підготовлено відповідні матеріали та рішенням Харківської обласної ради від 10.06.2021 № 158-III на території Харківського району Харківської області оголошено гідрологічний заказник місцевого значення «Руськоколівський» площею 33,5 га.

Крім того, схвалено клопотання та проводилась робота щодо створення регіонального ландшафтного парку «Смарагдове джерело» орієнтовною площею 6,1 тис. га, розглянуто і схвалено клопотання стосовно оголошення ботанічних пам'яток природи місцевого значення «Козацьки дуби» (0,35 га) на території Зміївської міської ради та «Багатовіковий дуб» (0,15 га) на території Новопокровської селищної ради Харківської області, а також опрацьовувалось клопотання ГО «Українська природоохоронна група» щодо зміни меж (розширення) національного природного парку «Слобожанський» (понад 10 тис. га).

Робота щодо збільшення природних територій та об'єктів заповідного фонду в Харківській області стримується через відсутність механізму економічного стимулювання землевласників та землекористувачів у наданні згоди на введення їх земельних ділянок до природно-заповідного фонду та обмеження у використанні природних ресурсів.

На сьогодні для підприємств, установ та організацій, що забезпечують функціонування природно-заповідного фонду, відсутні будь-які пільги у сфері оподаткування, зокрема щодо земельного та екологічного податків.

Водно-болотні угіддя міжнародного значення

На території Харківської області відсутні офіційно визнані водно-болотні угіддя міжнародного значення. У той же час, за інформацією науково-дослідної установи «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» на території області присутні водно-болотні угіддя, які можуть бути визнані за критеріями Рамсарської угоди.

Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина

Біосферні резервати та Всесвітня природна спадщина в області відсутні.

Формування Смарагдової мережі

Відповідно до Закону України від 29.10.1996 № 436/96-ВР «Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі» Україна взяла зобов'язання вживати необхідних заходів для підтримання популяцій дикої флори та фауни на такому рівні або для приведення їх до такого рівня, який відповідає, зокрема, екологічним, науковим і культурним вимогам, та що враховують при цьому економічні та рекреаційні вимоги, а також потреби підвидів, різновидів чи форм, що перебувають під загрозою на місцевому рівні.

Необхідність збереження видів флори і фауни та типів природних оселищ є зобов'язанням України перед Радою Європи в рамках Бернської конвенції та Європейським Союзом в рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (додаток ХХХ).

Додатком ХХХ до Угоди передбачено заходи щодо наближення національного законодавства в секторі «Охорона природи» у частині двох директив ЄС: Директива № 2009/147/ЄС про захист диких птахів (Пташина директива), Директива № 92/43/ЄС про збереження природного середовища існування дикої флори та фауни (Оселищна директива).

За інформацією науково-дослідної установи «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» European Environment Agency у Emerald Network – General Viewer представило перелік територій по Харківській області, які включені до Смарагдової мережі та затверджені Постійним комітетом Бернської конвенції.

Код сайту	Назва території	Орієнтовна площа, га
UA0000034	Гомільшанський національний природний парк	14 тис.
UA0000074	Дворічанський національний природний парк	3 тис.
UA0000075	Слобожанський національний природний парк	5 тис.
UA0000088	Сіверськодонецький	4 тис.
UA0000104	Червонооскільське водосховище	10 тис.
UA0000105	Печенізьке водосховище	27 тис.
UA0000134	Приорільський	33 тис.
UA0000273	Бишкінські степи	17 тис.
UA0000274	Мілова	2 тис.
UA0000275	Спасів Скит	4 тис.
UA0000276	Муром	1,7 тис.
UA0000278	Роганка	2 тис.
UA0000279	Липці	4,5 тис.
UA0000280	Кам'янка Ізюмська	5 тис.
UA0000281	Ізбицьке	5 тис.

UA0000282	Сухий та Мокрий Ізюмці	6 тис.
UA0000283	Дергачівський ліс	8,5 тис.
UA0000285	Горіла Долина	1 тис.
UA0000286	Верхня частина річки Велика Бабка	8 тис.
UA0000288	Полігон	2 тис.
UA0000289	Балаклійки	7 тис.
UA0000290	Циркунівський ліс	11 тис.
UA0000291	Заводи	1 тис.
UA0000292	Верхня частина долини річки Уда	13 тис.
UA0000293	Система озера Лиман	3 тис.
UA0000294	Лозовенька і Олексіївській ліси	900
UA0000295	Нижня частина долини річки Уда	10 тис.
UA0000297	Протопопівка-Петрівське	7 тис.
UA0000298	Петрівське балки	2 тис.
UA0000299	Долина річки Мож	12 тис.
UA0000301	Барвінківські степи	10 тис.
UA0000316	Долина річки Сіверський Донець в Харківській області – 1	14 тис.
UA0000317	Долина річки Сіверський Донець в Харківській області – 2	81 тис.

Після прийняття закону України «Про території Смарагдової мережі» необхідно в натурі уточнити остаточні площі і межі територій, а також їх землевласників та землекористувачів.

5.5 Еколого-освітня та рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Прикрасою Харківської області є три національних природних парки «Гомільшанські ліси», «Слобожанський» та «Дворічанський».

НПП «Слобожанський»

Екологічна освітньо-виховна робота та рекреаційна діяльність НПП «Слобожанський» здійснюється за допомогою різних форм діяльності. Масові екологічні освітньо-виховні заходи проводяться на базі Володимирівського ПНДВ та на рекреаційних ділянках парку. Робота з учнівською молоддю проводиться також в загальноосвітніх закладах. Так, у 2022 році було проведено 114 еколого-освітніх заходів, приурочених до основних дат екологічного календаря. Проведено 6 екскурсій туристів з Полтавської та Харківської областей та для ВПО з Харківської області по екологічних стежках «Мурафська дача» та «До торф'яних боліт».

Для здійснення екологічної освітньо-виховної роботи тимчасові форми інфраструктурного облаштування представлені виставковими та мобільними стендами. В рекреаційних пунктах та поблизу приміщення Володимирівського ПНДВ встановлені рекреаційні аншлаги та комплексні інформаційні стенди.

З метою ознайомлення з різноманітними природними цінностями парку та збереження природи рідного краю НПП «Слобожанський» приймав активну участь у 9 різноманітних виставках, фестивалях, заходах, приурочених до етнографічних та культурно-історичних подій.

З метою поширення знань про природу, її охорону, популяризації діяльності парку та підвищення екологічної свідомості населення фахівцями НПП

«Слобожанський» організовано та взято участь у 23 заходах, присвячених питанням природоохоронної та екологічної освітньо-виховної роботи.

Співпраця з питань екологічної освітньо-виховної роботи НПП «Слобожанський» з загальноосвітніми, позашкільними та іншими навчальними закладами Краснокутської ТГ здійснюється в межах спільних угод і програм. Проводяться різноманітні заняття, екологічні ігри, конкурси, екскурсії, акції та лекції. НПП «Слобожанський» у 2022 році активно співпрацював у сфері екологічної освітньо-виховної роботи з національним природним парком «Деснянсько-Старогутський», природним заповідником «Горгани» та регіональним ландшафтним парком «Сеймський».

Впродовж 2022 року НПП «Слобожанський» співпрацював з Українською природоохоронною групою (UNGG) в рамках проекту «Мережа інформаційно-рекреаційних центрів підтримки природно-заповідних територій - як складова відновлення на управління екосистемами громад», що подавався на Конкурс грантів для надання підтримки з впровадження ініціатив, спрямованих на захист довкілля, оголошеним ПРООН в Україні.

Також була налагоджена співпраця з Краснокутською селищною радою, Краснокутською молодіжною радою, КЗ «Краснокутський центр соціальних служб», Краснокутською школою мистецтв, Краснокутською дитячою бібліотекою-філією та Молодіжно-освітнім простором «КутОК».

НПП «Слобожанський» спільно з молодіжно-освітнім простором «КутОк» в рамках проекту «СПІЛЬНО. ТОЧКИ ЗУСТРІЧІ», що реалізується у співпраці з ГО Фонд «Професійний розвиток Харкова», за підтримки Дитячого фонду UNICEF Ukraine та Міністерства молоді та спорту України проводить спільні заходи в рамках екологічної акції «Збережи ялинці життя» (проведено 2 майстер-класи по виготовленню новорічних листівок для учнів 4-х класів Краснокутського ліцею, 1 майстер-клас з виготовлення альтернативних ялинок для учнів 7-8-х класів Костянтинівського ліцею та 2 майстер-класи з виготовлення новорічних прикрас і 1 виставку для учнів 1-х класів Краснокутського ліцею; проведено 2 тематичних заняття та організовано 2 екологічні квести для учнів початкової школи Краснокутського ліцею «У пошуках новорічних подарунків»).

Для публікацій новин з наукової, природоохоронної та екологічної освітньо-виховної діяльності в соціальній мережі Інтернет діють сторінки:

<https://www.facebook.com/NationalParkSlobozhanskiy>, (3,2 тис. активних учасники групи), @slobozhanskyi_park в instagram (909 підписників) та сайт <http://slobozhanskyi.in.ua/>.

З метою більш якісного інформування населення і відвідувачів про діяльність парку, анонсування запланованих заходів та подій на території парку працює офіційний сайт НПП «Слобожанський» за адресою <http://slobozhanskyi.in.ua/>.

НПП «Гомільшанські ліси»

У період 2022 року усі еколого-освітні заняття, лекції та семінари у зв'язку з військовим станом в школах та інших навчальних закладах не проводилися; проведення екскурсій на території НПП «Гомільшанські ліси» також не відбувалось.

Було викладено 44 статті на офіційному сайті НПП «Гомільшанські ліси»; 46 публікацій на сторінці парку у соціальній мережі Facebook; 26 публікацій на сторінці парку у соціальній мережі Instagram.

Дистанційно проведено конкурси дитячого малюнку серед шкіл на тему: «Всесвітній день вторинної переробки», конкурс відеороликів на тему: «Не рубай ялинку». Підбито підсумки конкурсів та обрано переможців.

Загалом на офіційному YouTube-каналі НПП «Гомільшанські ліси» виставлено 14 еколого-освітніх та історико-краєзнавчих відеороликів.

Роботи по створенню освітніх матеріалів, планів розвитку НПП «Гомільшанські ліси», розробка стендів здійснювалась протягом всього року, загалом за 2022 рік підготовлено до друку 31 освітній стенд. Спільно з науковим відділом розроблено проект Центру Реабілітації та розмноження диких тварин; розроблено концепцію розвитку парку.

В НПП «Дворічанський» екологічна освіта та рекреаційна діяльність протягом 2022 року не проводилась через військову агресію рф та окупацію території, воєнні дії та мінування території, руйнування офісного приміщення разом з наявним обладнанням, переведенням працівників відповідного підрозділу на простій.

5.6 Державна політика та заходи збереження біорізноманіття

Державна політика та заходи збереження біорізноманіття здійснюється згідно з Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 року № 695, та Стратегією розвитку Харківської області на 2021-2027 роки, в рамках яких в області проводиться робота щодо охорони біорізноманіття, розширення мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Зазначені заходи реалізуються відповідно до законів України «Про природно-заповідний фонд України», «Про охорону навколишнього природного середовища», інших законодавчих і нормативно-правових актів.

6. Земельні ресурси та ґрунти

6.1. Структура та стан земель

Харківська область розташована в північно-східній частині України. Площа Харківської області складає 31,4 тис. км², що становить 5,2% від території України. За цим показником область посідає 4 місце в країні, поступаючись лише Одеській, Дніпропетровській та Чернігівській областям. Землі області простягаються з півночі на південь більш ніж на 210 км, із заходу на схід – на 225 км.

Рельєф території Харківської області за своїм походженням в основних рисах є флювіальним, тобто виробленим переважно дією вод, що протікали. Територія області являє собою хвилясту рівнину, помірно розчленовану долинами річок, з невеликим нахилом на південний захід у бік ріки Дніпро і на південному сході – у напрямку ріки Сіверський Донець. До центральної частини області (м. Зміїв, с. Олексіївка) заходять відроги Донецького кряжу, а поверхня північної частини (міста Богодухів, Золочів) підвищена на 200-300 м у вигляді відрогів Середньоросійської височини.

Відповідно до даних ґрунтової зйомки в межах Харківської області нараховується більше 150 різновидів ґрунтів. Причиною такої розмаїтості є насамперед приуроченість території області до двох зон – лісостепової та степової. Найбільша розмаїтість і строкатість характерні для лісостепової частини області, хоча по площі вона менше степової частини. У північній (лісостеповій) частині області розповсюджено чорноземи глибокі, сірі, темно-сірі опідзолені та деградовані ґрунти, чорноземи опідзолені та деградовані. У ґрунтовому покриві степової зони переважають чорноземи звичайні та чорноземи звичайні глибокі (рис. 6.1.1).

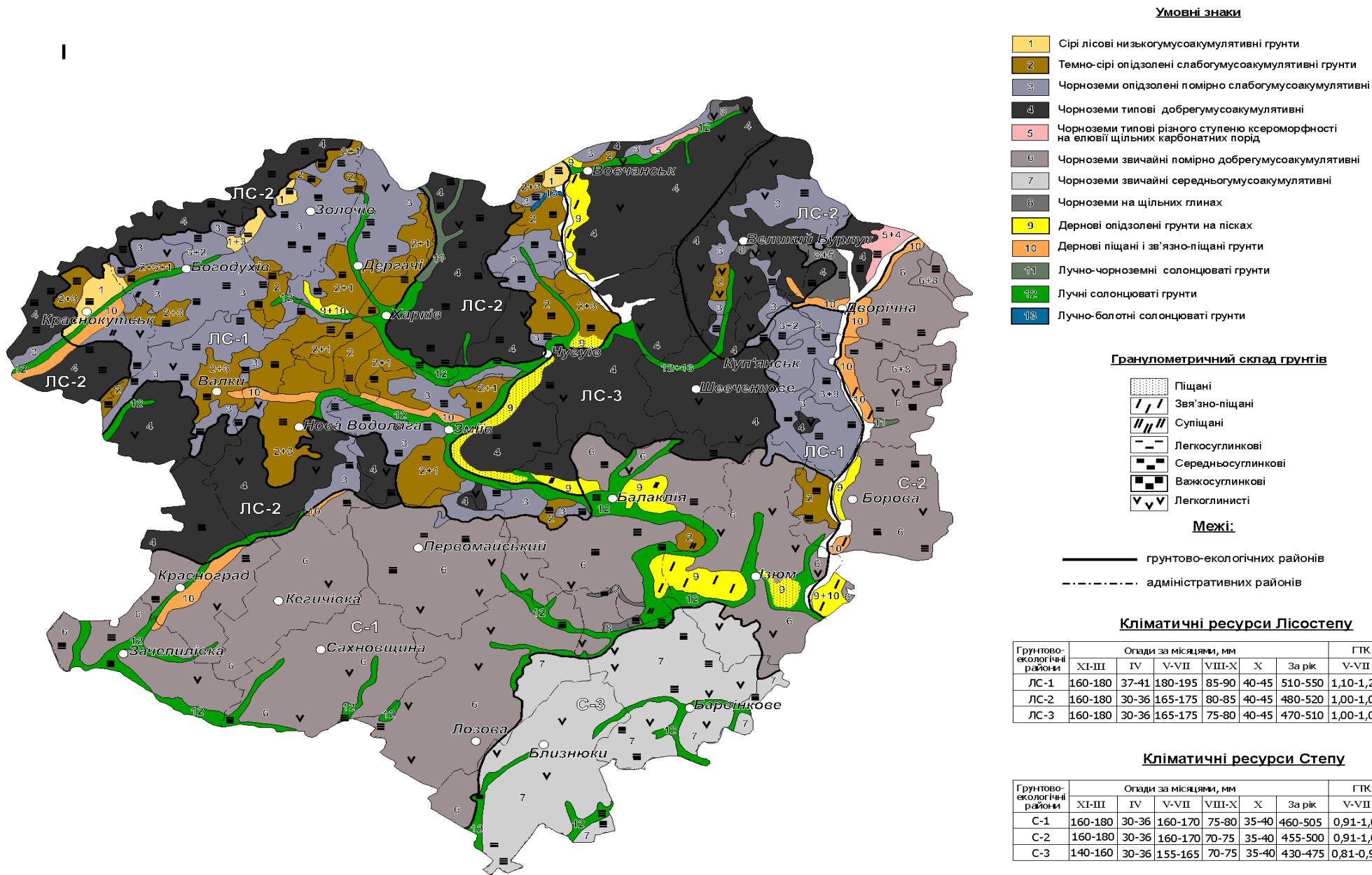

Рис. 6.1.1 Карта ґрунтів Харківської області

Найродючішими ґрунтами області є чорноземи типові, які становлять 39,44%, та опідзолені – 10,61%. Чорноземи звичайні глибокі – 34,56% та звичайні – 11,68%, внаслідок більшої посушливості кліматичних умов, мають меншу родючість. Серед інших, менш поширених ґрунтів області, в сільськогосподарському виробництві використовуються лучні чорноземні та лучні, переважно солонцюваті-солончакуваті ґрунти, чорноземи на пісках, лучно-болотні та болотні ґрунти, практично не використовуються. Розподіл ґрунтового покриття області наведено на рисунку 6.1.2.

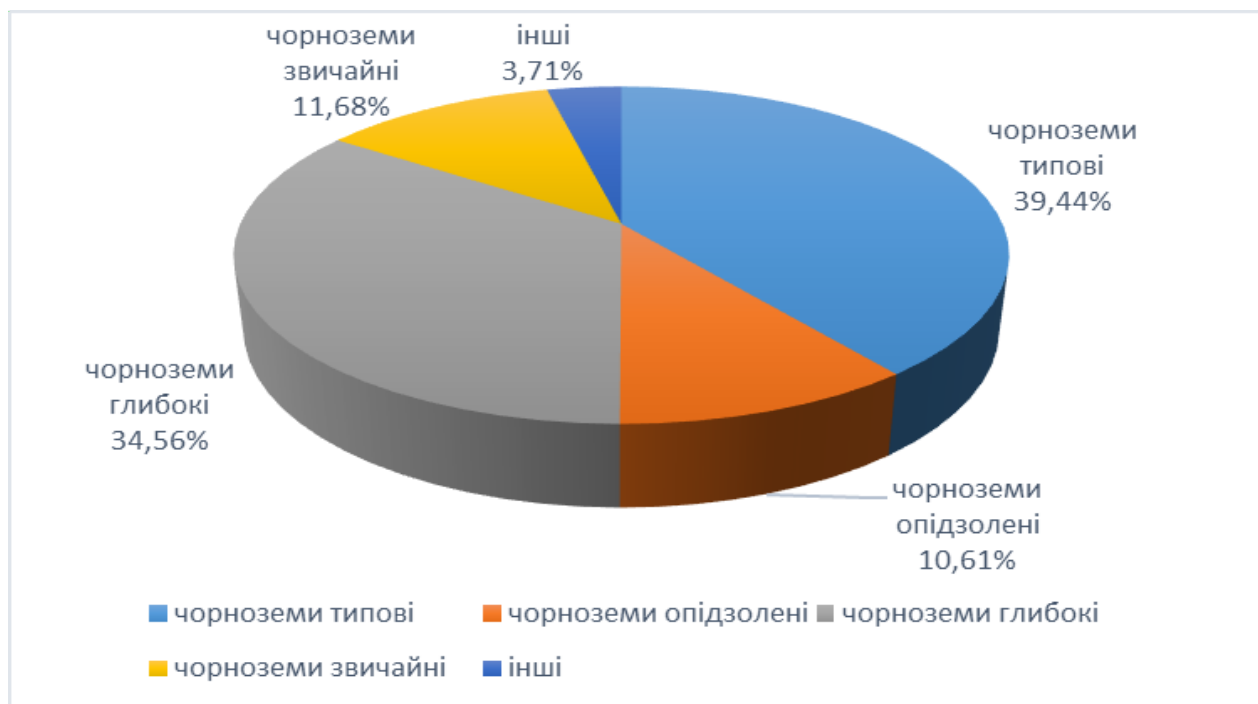

Рис. 6.1.2 Розподіл ґрунтового покриття Харківської області

Сучасний стан використання земельних ресурсів не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, що негативно впливає на стійкість агроландшафту. Сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно допустиму.

Структура та динаміка основних видів земельних угідь

За інформацією Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» Національної академії аграрних наук України сталий розвиток агропромислового виробництва неможливий без оптимізації співвідношення земельних угідь. Вважається оптимальним, коли відношення дестабільних факторів (рілля, сади) до стабільних (природні кормові угіддя, ліси, лісосмуги) не перевищує одиниці. До цього рахунку не входять урбанізовані і техногенно змінені території. Це означає, що оптимальна розораність земель області не має перевищувати 40%, а частка ріллі від площі сільськогосподарських угідь 50%.

Скорочення ріллі повинно проводитися шляхом першочергового виведення з інтенсивного сільськогосподарського використання

малопродуктивних земель (деградованих, малорозвинених, низько технологічних і таке інше). Світовий досвід показує, що ефективність сільськогосподарського виробництва підвищується за умови інтенсивного використання високородючих ґрунтів і за рахунок зниження обсягів вкладень в малопродуктивні землі.

Оптимізація співвідношення між тваринництвом і рослинництвом є основою гармонійного розвитку сільського господарства. За межі агроландшафту мають виходити тільки продукти переробки тваринницької і рослинницької сировини і високоякісне продовольче зерно.

Незадовільним в Харківській області також є стан лісосмуг внутрішньогосподарського та іншого землекористування. Площа агролісомеліоративних насаджень в області складає лише 26,3 тис. га (1,4% від усієї площі ріллі), що є тільки половиною від науково-обґрунтованої потреби, на 26% з них необхідно провести реконструктивні заходи та відповідні лісівничі догляди. Структуру земельного фонду Харківської області наведено в табл. 6.1.1.

Структура земельного фонду Харківської області*

Таблиця 6.1.1

Основні види земель та угідь	2022 рік	
	усього, тис. га	% до загальної площі території
1	2	3
Загальна територія	3 141,85	100
у тому числі:	2 411,03	76,7
1. Сільськогосподарські угіддя, з них:		
рілля	1 932,36	61,5
перелоги	7,59	0,2
багаторічні насадження	49,22	1,6
сіножаті та пасовища	421,86	13,4
2. Ліси та інші лісовкриті площі	417,25	13,3
з них вкриті лісовою рослинністю	377,93	12,0
3. Забудовані землі	124,84	4,0
4. Відкриті заболочені землі	32,02	1,0
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	33,77	1,1
6. Інші землі	122,94	3,9
Усього земель (суша)	3081,11	98,1
Території, що покриті поверхневими водами	60,74	1,9

Примітка: * – за інформацією Головного управління Держгеокадастру у Харківській області згідно з наказом Державної служби статистики України від 19.08.2015 № 190 облік земель у вигляді державної статистичної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 6-зем, ба-зем, бб-зем та 2-зем) припинено з 01.01.2016.

Стан ґрунтів

Науковцями Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» Національної академії аграрних наук України складено сучасну електронну карту «Ґрунтово-екологічні ресурси Харківської області» у масштабі 1:250 000, яка містить об'єктивну інформацію про ґрунтові ресурси області та екологічні особливості умов їх формування (рис. 6.1.3).

Карта відображає сучасні особливості ґрунтового покриву та екологічні показники, які впливають на його стан, зокрема розподіл опадів, температури у вегетаційний період тощо. Згідно ґрунтово-екологічного районування відображено зональність у вигляді зон, підзон, фацій та провінцій. Назви ґрунтів приведено до сучасної класифікації ґрунтів України, усього в області нараховується 30 типів ґрунтів безпосередньо та 4 типи, що відображаються тільки у комплексі, а також окремо виходи порід.

Карта «Ґрунтово-екологічні ресурси Харківської області» уточнює географію поширення чорноземів типових, чорноземів опідзолених, темно-сірих опідзолених, лучно-чорноземних та солонцюватих ґрунтів, а також містить інформацію про екологічну специфіку ґрунтів з відображенням гідротермічних особливостей теплого і холодного періодів року.

Уся інформація на карті представлена в цифровому форматі, що задовольняє сучасним потребам цифрового картографування ґрунтів. Карта може бути використана для моніторингу стану ґрунтового покриву в якості визначених ареалів його репрезентативності. Легенда карти гармонізована з міжнародною класифікацією FAO WRB.

Територія Харківської області знаходиться у межах двох природних зон – Лісостепу і Степу, що певним чином позначилося на особливостях ґрунтового покриву. В області виділяють 9 ґрунтово-екологічних (агроґрунтових) районів і 13 основних (в межах орних земель) агровиробничих груп ґрунтів. Значна площа області та наявність у її межах двох природно-кліматичних зон обумовлює значні територіальні відмінності в природно-екологічних і ґрунтових умовах, різному зволоженні, що знаходить відображення у параметрах природної і ефективної родючості.

Рис.6.1.3. Карта «Грунтово-екологічні ресурси Харківської області»

Деградація земель

Зниження родючості ґрунтів у даний час є однією з головних проблем в землеробстві області і потребує негайного вирішення.

Сьогодні землеробство ведеться з повним ігноруванням закону повернення в ґрунт поживних речовин. Таке споживацьке відношення призводить до негативних наслідків: зниження продуктивності та погіршення якості ґрунтів, що забороняється статтею 37 Закону України «Про охорону земель». Ефективна родючість ґрунтів, яка накопичувалася в 1970-1980-ті роки, знаходиться на критичній межі.

Характерною особливістю ґрунтового покриву області є значне поширення ксероморфних ґрунтів у комплексі з еродованими, які формуються на схилах і мають погіршене вологозабезпечення внаслідок втрати вологи через поверхневий сток, підвищеної евапотранспірації на схилах південної експозиції та спорадичний розвиток ерозійних процесів. Як правило, ці ґрунти мають зменшену на 15-50% потужність профілю, знижений на 12-40% вміст гумусу і, відповідно, нижчий рівень родючості ґрунтів. Ступінь ерозійної дегградації ґрунтового покриву території можна оцінити за поширенням еродованості ґрунтів та наявності ярів – продуктів діяльності лінійної ерозії. Так, площа еродованих земель в складі сільськогосподарських угідь складає близько 35,3%, в тому числі для ріллі – 33,8%. Довжина ярів складає 12,8 тис. км, а показник

еродованості ріллі Харківської області перевищує середні значення для країни. Для орних земель Харківської області характерний високий середньорічний розрахунковий змив ґрунту – більше 5 т з 1 га. Втрати гумусу при цьому досягають 0,5 т, а поживних речовин – 0,6 т з 1 га в середньому за рік, що не компенсується внесенням добрив. Показник горизонтального розчленування території, який свідчить про потенційно ерозійнонебезпечні землі, зростає в тій частині області, яка відноситься до центральної частини Донецько-Дніпровської западини у напрямку з заходу на схід. Подібним чином розподіляється і показник середньої крутизни схилів, досягаючи максимальних значень в Північній частині Донецько-Дніпровської западини. Незадовільним в Харківській області також є стан лісосмуг внутрішньогосподарського та іншого землекористування. Площа агролісомеліоративних насаджень в області складає лише 26,3 тис. га (1,4% від усієї площі ріллі), що є тільки половиною від науково обґрунтованої потреби, а на 26% необхідно провести реконструктивні заходи та відповідні лісівничі догляди.

Метою охорони ґрунтів від ерозії є збереження і відтворення родючості та цілісності ґрунтів, а також забезпечення екологічної безпеки довкілля у ерозійно-небезпечних районах області.

Одним із заходів, направлених на охорону земель, є проведення робіт з консервації та рекультивації земель.

Пунктом 2 рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 вересня 2022 року «Про охорону, захист, використання та відтворення лісів України в особливий період» (надалі – Рішення), введеного в дію Указом Президента України від 29 вересня 2022 року № 675/2022, центральним та місцевим органам виконавчої влади, за участю органів місцевого самоврядування, доручено вжити додаткових заходів щодо забезпечення консервації деградованих та малопродуктивних і техногенно забруднених земель.

За інформацією Головного управління Держгеокадастру у Харківській області в регіоні підлягають консервації деградовані, малопродуктивні землі на загальній площі 2,6 тис. га, з них підлягають консервації, деградовані землі складають 1,4 тис. га, малопродуктивні – 1,2 тис. га, техногенно забруднені землі в області відсутні.

Зазначену вище інформацію доведено до органів місцевого самоврядування для вжиття заходів щодо виконання Рішення.

Консервація земель здійснюється шляхом припинення їх господарського використання на визначений термін та її залуження або заліснення. За інформацією Олексіївської сільської ради Лозівського району Харківської області прийнято рішення щодо виділення земельних ділянок для заліснення за рахунок малопродуктивних земель загальною площею 17,0 га.

Ураховуючи ситуацію, що склалася унаслідок військової агресії рф, площі деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель по області мають бути скорегованими за результатами обстеження земель на територіях, які деокуповані та де продовжуються активні бойові дії.

6.2. Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти

Унаслідок економічних та інших причин спостерігається погіршення агроекологічного стану земель, розвиток на них процесів деградації ґрунтів - ерозії, дегуміфікації, переущільнення, зменшення біорізноманіття тощо. Причиною деградації найчастіше є:

- нераціональна структура сільгоспугідь, посівних площ, розміщення культур без достатнього повного врахування ґрунтово-кліматичних умов, підвищений рівень розораності;

- дефіцитний баланс біофільних елементів із-за невеликих доз гною і мінеральних добрив, які застосовуються;

- недостатнє залучення економічних стимулів для екологічно безпечного використання земельних ресурсів, механізмів економічної та адміністративної відповідальності землекористувачів за порушення вимог щодо охорони ґрунтів.

У 2022 році у зв'язку із повномасштабною збройною агресією РФ, на території Харківської області найбільшого негативного впливу зазнали ґрунти, зокрема у районах Куп'янська та Ізюма, де точилися жорстокі бої.

Ґрунти області зазнали інтенсивного ущільнення важкою військовою технікою, спостерігається порушення ґрунтового покриву внаслідок розриву мін, гранат, спорудження окопів, землянок, траншей тощо, утворення на значних площах лійок, ровів, ям, що порушує однорідність та цілісність ґрунтового покриву. В результаті фізичних пошкоджень ґрунтів збільшується неоднорідність, зменшується об'єм пор, ускладнюється доступ води і кисню, руйнується структура, що в результаті призводить до зниження родючості орних ґрунтів в цілому. Таким чином, відбувається механічна деградація ґрунтів, які потребують рекультивації.

Найбільшого впливу на сільськогосподарські землі та ґрунтовий покрив завдає авіація та артилерія ворога, на неї припадає до 80 % впливу на всіх ділянках, які досліджувалися. Встановлено, що у вирвах 120–125 мм боєприпасів коефіцієнти концентрації кадмію становлять 4–17 кларків від фону, 82 мм – 4 кларки, 152–155 мм снарядів – 2–18 кларків, авіабомб – 5–13 кларків. При цьому найбільша концентрація кадмію відмічається на схилах «авіавирви», тоді як хрому – на її дні. Привнесення рухомих форм свинцю відзначається на рівні 4–22 кларки в місцях розривів 120–125 мм боєприпасів, 2,6–4 кларки – 152–155 мм, 2,7 кларки – 82 мм боєприпасів, 2–11,7 кларки – авіаційних бомб.

6.3. Державна політика та заходи у сфері охорони земель

На сучасному етапі інтенсифікації землеробства основною проблемою є не тільки отримання високих врожаїв сільськогосподарських культур, а й забезпечення їх стабільності, яка потребує збереження родючості ґрунтів та подальшого її підвищення з ціллю нарощування продовольчого потенціалу країни.

Зміни форм господарювання і власності на землю, що в останні роки стали основним змістом перетворень в аграрному секторі України, на жаль, негативно позначилися на родючості ґрунтів, яка залишилася поза увагою. Призупинено дію минулих програм підвищення родючості ґрунтів, різко зменшено внесення у ґрунт органічних і мінеральних добрив, обсяги проведення хімічної меліорації.

Протягом останніх років у сільському господарстві домінувала незбалансована система землеробства. Як наслідок – ґрунти втратили значну частину гумусу і поживних речовин.

На землях Харківщини прискорено розвиваються процеси ерозії. До того ж, Харківська область знаходиться у зоні середньої небезпеки вітрової ерозії, тобто має місце повна імовірність проявлення так званих чорних бур. Істотну небезпеку складають процеси технологічного пиління, тобто видування при безпосередньому проведенні технологічних операцій по обробітку ґрунту при вирощуванні сільськогосподарських культур.

Ефективне сільськогосподарське виробництво можливе лише за умови припинення еродування ґрунтів. Досвід ХХ століття безперечно показує, що одиничними заходами проблеми ерозії не вирішити. Необхідно створювати протиерозійно упорядковані агроландшафти, як просторову базу землеробства ХХІ століття. Це можливо лише за допомогою інженерних методів на підставі опрацьованих проєктів.

Як зазначено науковцями, роботу необхідно виконувати на базі картографічного матеріалу з закріпленням меж в натурі.

Землі, що виводяться з постійного обробітку, використовують під сіножаті, пасовища і суцільне обліснення. Крім того, це резерв для виведення земель під забудови і таке інше. В подальшому цінні високородючі ґрунти, що виводяться з обробітку, використовуються під високоінтенсивні культурні сіножаті; сильноеродовані, технологічно малоцінні площі, схили більше 5-7°, займаються пасовищами; малорозвинені ґрунти, піски і виходи лесових порід та водоохоронні зони - суцільно заліснюються.

Наслідки збройного вторгнення РФ мають негативний вплив на здатність сільського господарства адаптуватися до зміни клімату внаслідок відсутності ефективної системи зеленого фінансування. Це актуалізує задачу збалансованого використання земельних ресурсів, забезпечення їх належної якості, насамперед здоров'я ґрунтів.

Військові дії, спричинені вторгненням РФ, призвели до масштабних руйнувань складів (контейнерів) з агрохімікатами, мінеральними добривами, цистерн з мастильними матеріалами, моторними оливами, моторним паливом тощо та забруднення прилеглих земель із дифузним забрудненням підземних вод та поверхневих водних об'єктів. Необхідно сформулювати програму заходів з очищення та відновлення земельних ділянок, постраждалих від збройної агресії РФ та запровадити пілотні проєкти очищення найбільш забруднених територій, заходи з консервації, рекультивації та поліпшення земель.

Практичні заходи

Боротьба із ерозією. Особливості проектування протиерозійних заходів на небезпечних для прояву ерозії територіях області традиційно мають враховувати наявність лісосмуг, як крупних лінійних рубежів, які досить часто потребують відновлення або докорінної заміни через вікове випадіння дерев головної породи. Досить раціональним рішенням в даній ситуації виглядає і можливість додаткового регулювання структури сільгоспугідь в земельному фонді та структури посівних площ ріллі з метою протиерозійного захисту території.

Для більш повної уяви про масштаби та просторовий розподіл протиерозійних заходів постійної дії у вигляді лісосмуг було проведено розрахунки їх густини та порівняння з деякими ерозійними показниками у розрізі адміністративних районів.

Найвищі значення абсолютних довжин даних об'єктів характерні для південної частини області, що відноситься до Степової зони. Низькі значення центральної та західної частини території області пояснюються вищим ступенем природної лісистості.

На основі опрацьованих даних та архівних матеріалів було обраховано густину розміщення лісосмуг ($\text{км}/\text{км}^2$) та проведено порівняння даного показника з елементами, які вказують на ступінь еродованості території (вертикальна та горизонтальна розчленованості), структура сільськогосподарських угідь та середній кут нахилу ріллі.

Так, за адміністративними районами області густина протиерозійних заходів постійної дії змінюється від 0,28 до 0,96 $\text{км}/\text{км}^2$ з середніми значеннями понад 0,52 $\text{км}/\text{км}^2$. Крім того, виявлено досить високий зв'язок між густиною протиерозійних заходів та площею орних земель, що може бути пояснено переважно вітрозахисним призначенням основної маси лісових насаджень. Довжина лісосмуги на 1 га ріллі в середньому по області складала 9,3 м. Також було визначено, що більш густій мережі лісових смуг відповідають менші значення еродованості ріллі. Більш високі значення відповідають районам Степової зони, розташованих на півдні області. З огляду на це, можна зробити висновок про недостатнє забезпечення території районів Харківської області лінійними протиерозійними об'єктами. В залежності від геоморфологічних характеристик території області проведення ремонтних робіт із збільшення кількості протиерозійних заходів постійної дії потребує від 11 до 85% території області.

Відновлення запасів органічного вуглецю (гумусу). Основними напрямками впровадження заходів досягнення стабільного рівня вмісту ґрунтового органічного вуглецю є збільшення надходження органічної речовини до ґрунтів та мінімізація її втрат.

1. Збільшення надходження органічної речовини до ґрунтів сільськогосподарських угідь досягається за рахунок:

- збільшення врожайності сільськогосподарських культур;
- зміни структури посівних площ зі збільшенням частки бобових, включення сидеральних культур до сівозмін;

- стимулювання розвитку тваринництва, у т.ч. створення громадських сіножатей та пасовищ;

- стимулювання розширення виробництва та застосування органічних добрив, у т.ч. з вторинної органічної сировини (переробка відходів на добрива) та місцевих природних ресурсів (сапропелі, торф, компости);

- стимулювання розвитку біологічного землеробства.

2. Запобігання/мінімізація втрат органічної речовини ґрунтів сільськогосподарських угідь шляхом:

- впорядкування орних земель шляхом виведення з ріллі схилів крутизною понад 7 градусів, та інших непридатних для розорювання угідь, консервації деградованих земель тощо;

- збереження, покращення стану існуючих та створення нових полезахисних лісосмуг та інших захисних насаджень, включаючи передачу їх спроможним землекористувачам;

- впровадження технологій мінімального та нульового обробітку ґрунту;

- запобігання випалюванню рослинності та її залишків на полях, перш за все – стерні.

Хімічна меліорація. У 80-х роках минулого століття у лісостеповій частині Харківської області на землях сільськогосподарського призначення нараховувалося близько 326 тис. га кислих ґрунтів, з яких 3 тис. га були сильно кислими та 53 тис. га – середньо кислими. На цей час у ріллі використовується лише близько 135 тис. га, з яких 36 тис. га є сильно- та середньокислими, а 99 тис. га – слабокислими.

У сучасних умовах реформації сільськогосподарського виробництва, коли в аграрному секторі значно збільшилась частка приватних господарств, агроеліоративні заходи з відтворення родючості кислих ґрунтів та їхніх екологозахисних функцій повинні бути спрямовані на максимальне енерго- та ресурсозбереження. Ефективно це може бути досягнуто за використання новітніх ресурсозберезувальних технологій. Зокрема на слабокислих ґрунтах доцільно проводити так зване «підтримувальне» вапнування із внесенням 1 т вапна на гектар сівозмінної площі раз на 5 років (табл. 6.3.1).

Орієнтовні обсяги хімічної меліорації (вапнування) в Харківській області

Таблиця 6.3.1

Загальна площа ґрунтів, що підлягають вапнуванню, тис. га			Потреба у вапні, тис. т		
всього	сильнокислі та середньокислі	слабокислі	традиційна	підтримувальне” вапнування	локальна меліорація
135	36	99	180	70	15

Ця технологія передбачає перед внесенням у ґрунт ретельне перемішування вапна з відповідними дозами органічних добрив, що сприяє його більш тривалій, або пролонгованій дії нейтралізації фізіологічно кислих мінеральних добрив і запобігає подальшому підкисленню ґрунтів.

Обов'язковою складовою цієї технології є фітомеліорація, яка включає

підбір і розташування в сівозміні сільськогосподарських культур, що витримують і непогано розвиваються в кислому середовищі ґрунту, тобто більш толерантних до високої кислотності. У подальшому на слабокислих ґрунтах треба перейти на високорентабельну і прибуткову ресурсозберезувальну технологію локальної меліорації. В масштабах держави це дозволить зекономити енергетичні і матеріальні ресурси, які витрачають на хімічну меліорацію слабокислих ґрунтів, щонайменше на 60-80% і підвищити їх продуктивність на 35-40%.

Нормативно-правове, фінансове та інституційне забезпечення, міжнародне співробітництво

ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» 20 жовтня 2022 року організовано та проведено міжнародну науково-практичну он-лайн конференцію «THE CURRENT STATE OF THE SOIL COVER OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF THE ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION» («Сучасний стан ґрунтового покриву України в умовах збройної агресії російської федерації») з англійськими презентаціями за участю представників Європейської Комісії, Міжнародного союзу ґрунтознавців, Глобального та Європейського ґрунтового партнерства ФАО.

У рамках проекту Глобального екологічного фонду (ГЕФ) «Інтегроване управління природними ресурсами в деградованих ландшафтах в лісостеповій та степовій зонах України» у 2022 році:

- створено Національну базу ґрунтових профілів для системи моніторингу нейтрального рівня деградації ґрунтів України;
- підготовлено систематизований тематичний словник для однозначного перекладу термінів української класифікації ґрунтів на англійську мову;
- розроблено та видано Посібник з узгодження національної класифікації ґрунтів з WRB 2014;
- розроблено цифрові карти ґрунтів з роздільною здатністю 1: 200 000 для Харківської та Херсонської областей України відповідно до стандартів WGS84 з національною та міжнародною класифікацією ґрунтів українською та англійською мовами.

7. Надра

7.1. Мінерально-сировинна база

Харківська область розташована в найбільш розвинутій та заселеній частині України. При розробці нафтогазових родовищ густонаселені райони регіону знаходяться під значним антропогенним впливом, і всі компоненти довкілля потерпають від нього.

За інформацією Державного науково-виробничого підприємства «Державний інформаційний геологічний фонд України» Державної служби геології та надр України на території Харківської області обліковується 78 родовищ природного газу (зокрема 3 – комплексні), балансові запаси складають 317,860 млрд м³ (39,51% від запасів в Україні). Розробляються 47 родовищ

природного газу (зокрема 2 – комплексні), балансові запаси складають 311,827 млрд м³ (38,76% від запасів в Україні).

Крім того, на території області обліковується 26 родовищ нафти (зокрема 22 – комплексні), балансові запаси складають 4,289 млн т (4,29% від запасів в Україні).

Розробляються 19 родовищ природного газу (зокрема 17 – комплексні), балансові запаси складають 4,206 млн тонн (4,21% від запасів в Україні).

Кількість родовищ конденсату на території області складає 69 (всі комплексні), балансові запаси складають 8,801 млн т (22,12% від запасів в Україні).

Розробляються 44 родовища природного газу (всі комплексні), балансові запаси складають 8,650 млн т (21,74% від запасів в Україні).

Стан та використання мінерально-сировинної бази

Мінерально-сировинна база Харківської області складається з твердих корисних копалин (вугілля, торф), гірничохімічних та гірничорудних корисних копалин, нерудних корисних копалин для металургії та будівельних корисних копалин.

Тверді корисні копалини Харківської області налічують 8 родовищ бурого та кам'яного вугілля (0,72 % від всього в Україні) та 2 родовища торфу (0,29% від всього в Україні).

Балансові запаси бурого вугілля оцінено в 389,985 млн т за промисловими категоріями А+В+С₁ (15,04% від запасів в Україні).

Балансові запаси кам'яного вугілля оцінено в 1 987,130 млн т за промисловими категоріями А+В+С₁ (4,79% від запасів в Україні), 94,019 млн тонн – за категорією С₂ (0,83% від запасів в Україні), з них балансові запаси родовищ, що розробляються склали 1,308 млн т (0,02% від запасів в Україні).

Балансові запаси торфу оцінено в 0,283 млн т за промисловими категоріями А+В+С₁ (0,04% від запасів в Україні).

Гірничохімічні та гірничорудні корисних копалини налічують 22 родовища сапропелі (7,14% від всього в Україні), 1 родовище солі кухонної (6,67% від всього в Україні), 1 родовище фосфориту (11,11% від всього в Україні), 1 родовище сировини для мінеральних фарб (10% від всього в Україні), 1 родовище піску кварцового (25% від всього в Україні).

Нерудні корисні копалини для металургії налічують 3 родовища піску формувального (14,29% від всього в Україні).

Будівельні корисні копалини налічують 5 родовищ сировини цементної (8,2% від всього в Україні), 12 родовищ крейди (17,65% від всього в Україні) та інші родовища зазначених корисних копалин.

7.2. Система моніторингу геологічного середовища

Моніторинг геологічного середовища - система спостережень, збирання, оброблення, передавання, зберігання та аналізу інформації про стан геологічного середовища, прогнозування його змін, розроблення

науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття відповідних рішень.

Моніторинг стану геологічного середовища проводиться щодо: екзогенних та ендегенних геодинамічних процесів (у тому числі визначення їх просторових і видових характеристик, активності проявів); геохімічних показників (у тому числі визначення вмісту та поширення природних і техногенних хімічних елементів та сполук); геофізичних полів (у тому числі фонових та аномальних); підземних вод (у тому числі оцінки ресурсів, їх гідрогеологічних та гідрохімічних показників і властивостей).

Відповідно до Положення про державну систему моніторингу довкілля, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 року № 391, моніторинг довкілля, зокрема, здійснюють: Держгеонадра - підземних вод (ресурси та використання); ендегенних та екзогенних процесів (видові і просторові характеристики, активність прояву); геофізичних полів (фонові та аномальні визначення); геохімічного стану ландшафтів (вміст і поширення природних і техногенних хімічних елементів і сполук).

Згідно із зазначеним вище Положенням функції з попередження виникнення або загрозу виникнення екзогенних та ендегенних геологічних процесів, оцінювання їх розвитку покладаються на Держгеонадра.

До суб'єктів моніторингу довкілля, які проводять дослідження стану геологічного середовища в Харківській області, належать: Головне управління Держпродспоживслужби в Харківській області, Державна організація «Донецька територіальна інспекція державного геологічного контролю за веденням робіт по геологічному вивченню та використанню надр», Казенне підприємство «Харківська геологорозвідувальна експедиція».

Підземні води: ресурси, використання, якість

Харківська область в геоструктурному відношенні розташована в межах Дніпровсько-Донецького артезіанського басейну. Основні водоносні горизонти питних і технічних підземних вод приурочені до відкладів палеогену (берекський, київський та бучацький горизонти), представлених різнозернистими пісковиками та пісками, нижньої та верхньої крейди, представлених різнозернистими пісками, пісковиками, крейдою, неогенових відкладів, представлених дрібнозернистими пісками; юрських відкладів, представлених дрібнозернистими пісками; тріасових відкладів, представлених крупнозернистими пісками.

За хімічним складом води гідрокарбонатні натрієві, сульфатно-гідрокарбонатні, натрієво-магнієво-кальцієві, хлоридно-гідрокарбонатні, кальцієво-натрієві.

Екзогенні геологічні процеси

Освоєння територій без урахування закономірностей розвитку екзогенних геологічних процесів може викликати ланцюгову реакцію в їх активізації та привести до катастрофічних наслідків. Харківщина належить до регіонів з широко розвинутими екзогенними геологічними процесами, такими як підтоплення, зсувні явища та просадні ґрунти. В області спостерігається

тенденція переважно техногенної активізації цих несприятливих процесів.

У межах області набули розвитку екзогенні геологічні процеси природного та техногенного походження, такі як зсуви, карст, підтоплення, просідання лесових ґрунтів.

Аналіз стану природно-техногенної безпеки Харківщини – її міст, селищ і м. Харкова – підтверджує, що найбільш шкідливими та небезпечними фізико-геологічними процесами, які загрожують безпеці життєдіяльності людей, є зсувні процеси і підтоплення території ґрунтовими водами.

Основними й обов'язковими є профілактичні заходи, до яких відносяться:

- заборона будівництва ставків без спеціалізованих інженерних дослідів;
- виключення або зниження витоків із водоймищ, каналів і ставків;
- регулювання поливу сільськогосподарських угідь з урахуванням гідрогеологічних особливостей територій і метео умов;
- виключення або зниження витоків з полів фільтрації, підземних резервуарів, мереж водопроводів, тепломереж і каналізації;
- запобігання замуленню річок і водотоків, розчищення і поглиблення, засипання природних дрен (балок, ярів і вимивин);
- скорочення тривалості затоплення траншей і котловин атмосферними опадами при веденні будівництва;
- регулювання поверхневого стоку, організація і періодичний ремонт мереж зливостоків.

7.3. Дозвільна діяльність у сфері використання надр

Центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр є Державна служба геології та надр України,

Положенням про Державну службу геології та надр України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1174 (зі змінами), визначено, що Держгеонадра відповідно до покладених на нього завдань видає в установленому порядку спеціальні дозволи на користування надрами (у тому числі на користування нафтогазоносними надрами), здійснює внесення змін до спеціальних дозволів на користування надрами (у тому числі на користування нафтогазоносними надрами) та до угоди про умови користування надрами, продовжує строк дії спеціальних дозволів на користування надрами (у тому числі на користування нафтогазоносними надрами).

За даними Держгеонадра, відповідно до електронної інформаційної бази даних Державного науково-виробничого підприємства «Державний інформаційний геологічний фонд України», у 2022 році надано 3 спеціальні дозволи на користування надрами в Харківській області, анульовано – 2 дозволи.

У відповідності до вимог Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» Департаментом захисту довкілля та природокористування Харківської обласної державної адміністрації у 2022 році суб'єктам господарювання надано 16 висновків оцінки впливу на довкілля щодо видобування горючих копалин.

За даними Державного агентства водних ресурсів України у 2022 році по Харківській області видано 51 дозвіл на спеціальне водокористування, анульовано – 13 дозволів.

7.4. Геологічний контроль за вивченням та використанням надр

Відповідно до статті 61 кодексу України про надра державний контроль за геологічним вивченням надр (державний геологічний контроль) та раціональним і ефективним використанням надр України здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням військ РФ до території України, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, геологічний контроль за вивченням та використанням надр на території області у 2022 році не проводився.

7.5. Державна політика та заходи щодо геологічного вивчення та раціонального використання надр

Відповідно до Положення про Державну службу геології та надр України (далі – Держгеонадра), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1174 (зі змінами), Держгеонадра реалізують державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

Держгеонадра працює над діджиталізацією послуг та скануванням геологічної інформації шляхом створення Єдиної державної електронної геоінформаційної системи користування надрами.

Іншим напрямом є підготовка нових ділянок надр загального та стратегічного значення для виставлення на е-аукціони та конкурси з укладання угод про розподіл продукції з метою наповнення державного бюджету, забезпечення потреб національної економіки стратегічно важливою сировиною та сприяння створенню нових ланцюгів інноваційної продукції.

Відновлення країни – надважливий пріоритет. Служба визначає шкоду та збитки, нанесені агресором, а також працює над забезпеченням стабільного фінансування функцій держави, що непридатні бізнесу й оновленням основних фондів державних геологічних підприємств.

Постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ.

Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15 вересня 2022 року затверджено зміни до Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів.

8. Відходи

Відходи є одним з найбільш вагомих факторів забруднення навколишнього природного середовища і негативного впливу на всі компоненти довкілля.

Основними джерелами утворення відходів в області є підприємства машинобудівної, будівельної, паливно-енергетичної галузей, агропромислового комплексу та сфери комунально-побутового обслуговування тощо. Усі відходи за ступенем їх шкідливого впливу на навколишнє природне середовище та на життя і здоров'я людини у 2022 році поділялися на чотири класи небезпеки і підлягали обліку.

8.1. Структура утворення та накопичення відходів

Накопичення відходів (станом на 01.01.2023 року)

Динаміка утворення відходів за класами небезпеки (тис. т)

Таблиця 8.1.1

Роки	2018 ¹	2019 ¹	2020 ¹	2021	2022*
1	2	3	4	5	6
Усього (т)	1 628,526	1 752,256 ¹	1487,743 ¹	Інформація відсутня	142,057
у тому числі:					
I класу небезпеки	0,256	0,224	0,155	Інформація відсутня	0,036
II класу небезпеки	0,577	0,624	0,392	Інформація відсутня	0,118
III класу небезпеки	59,588	48,658	31,247	Інформація відсутня	7,638
IV класу небезпеки	1 568,105	1 702,75	1 455,949	Інформація відсутня	134,265

Примітка: 1 – з урахуванням відходів, утворених у домогосподарствах.

*- згідно з інформацією Головного управління статистики у Харківській області вказано попередні статистичні дані за 2022 рік.

У зв'язку із військовою агресією російської федерації проти України, згідно з пунктом 1 Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» фізичні особи, фізичні особи-підприємці, юридичні особи під час воєнного стану або стану війни та протягом трьох місяців після його припинення мають право не подавати статистичну та фінансову звітність. Частина респондентів скористалась цим правом і не подали протягом 2022 та 2023 років статистичну звітність. У зв'язку з вищевикладеним статистична інформація за 2022 рік є неповною.

У 2022 році, серед утворених відходів найбільшу питому вагу склали відходи IV класу небезпеки – 134,265 тис. т або 94,51% від загального обсягу утворених відходів. Решта відходів розподілилась за класами небезпеки таким чином: 0,036 тис. т (0,025%) – до I класу небезпеки; 0,118 тис. т (0,083%) – до II класу небезпеки; 7,638 тис. т (5,37%) віднесено до III класу.

8.2. Поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення)

Обов'язки суб'єктів господарської діяльності у сфері поведінки з відходами визначено статтею 17 Закону України «Про відходи». З метою запобігання забруднення навколишнього природного середовища небезпечними відходами, суб'єкти господарювання повинні здійснювати відповідні заходи щодо максимальної утилізації відходів чи передачі їх іншим споживачам та спеціалізованим підприємствам, установам і організаціям, які займаються збиранням, обробленням та утилізацією відходів.

Основні показники поведінки з відходами¹ (тис. т)

Таблиця 8.2.1

№ з/п	Показники	2019 рік	2020 ¹ рік	2021 рік	2022 рік*
1	2	3	4	5	6
1	Утворено	1752,3 ¹	1487,7	Дані відсутні	142,057
2	Одержано від інших підприємств	1522,5	1780,9	Дані відсутні	Дані відсутні
3	Спалено	79,4	81,9	Дані відсутні	13,875
3.1	у тому числі з метою отримання енергії	76,3	77,8	Дані відсутні	0,001
4	Використано (утилізовано)	203,1	255,6	Дані відсутні	23,359
5	Направлено в сховища Організованого складування (поховання)	15,2	Дані відсутні	Дані відсутні	Дані відсутні
6	Передано іншим підприємствам	1348,7	1548,4	Дані відсутні	73,136
7	Наявність відходів на кінець року	2945,1	2605,7	Дані відсутні	Дані відсутні

Примітка: 1 – з урахуванням відходів, утворених у домогосподарствах.

*- згідно з інформацією Головного управління статистики у Харківській області вказано попередні статистичні дані за 2022 рік.

За попередніми даними Головного управління статистики у Харківській області протягом 2022 року в області утворилося 142,057 тис. т відходів I–IV класів небезпеки. Утилізовано 23,359 тис. т відходів або 16,44% від загальної кількості утворених відходів, спалено 13,875 тис. т відходів, у т.ч. з метою теплового перероблення – 1,188 т. Обсяг видалених твердих побутових відходів за 2022 рік по Харківській області складає 27,868 тис. т.

На території Харківської області обліковується 79 місць видалення твердих побутових відходів (таблиця 8.2.2).

Інформація про кількість діючих сміттєзвалищ (полігонів)
станом на 01.01.2023

Таблиця 8.2.2

№ з/п	Назва одиниці адміністративно - територіального устрою регіону	Кількість	Площі під твердими побутовими відходами, га
1	2	3	4
Сміттєзвалища			
1	Богодухівський район	12	21,115
2	Ізюмський район	15	59,4228
3	Красноградський район	21	37,3806
4	Куп'янський район	5	25,511
5	Лозівський район	5	21,2898
6	Харківський район	8	27,800
7	Чугуївський район	11	39,893
	Усього по районах:	77	232,4122
Полігони			
1	Харківський район (ТОВ «Перероблюючий завод»)	1	21,200
2	м. Харків (Дергачівський полігон)	1	27,0184
	Усього:	2	48,2184
	Усього по області:	79	266,8122

Зазначені об'єкти експлуатуються з численними порушеннями природоохоронного законодавства. Документи, що посвідчують право користування земельною ділянкою, отримано на 14 об'єктів поводження з відходами (18%). Проектно-кошторисну документацію розроблено на 25 місць видалення відходів (32%) та отримано 18 позитивних висновків державної екологічної експертизи або висновків з оцінки впливу на довкілля (23%). В більшості випадків під час експлуатації місць видалення відходів проектні рішення не дотримуються.

Також, в області обліковується 7 полігонів промислових відходів, на яких здійснюється розміщення відходів III та IV класів небезпеки: золошлаковідвал Зміївської ТЕС ПАТ «Центренерго», колишній шлаковідвал ВАТ «Куп'янський ливарний завод», полігон промислових відходів Обласного комунального спеціалізованого підприємства з виконання норм екологічної безпеки, полігон промислових відходів і золошлаковідвал ПрАТ «Харківський тракторний завод», полігон промислових відходів ПрАТ «Харківський підшипниковий завод», який у 2021 році передано на баланс Чугуївської міської ради, золошлаковідвал ТОВ «ДВ Нафтогазовидобувна компанія» філія «Теплоелектроцентрально». Розміщення небезпечних промислових відходів I і II класів небезпеки на зазначених полігонах не дозволяється.

Одним з основних напрямків роботи у сфері поводження з відходами залишається вирішення питання забезпечення повного збирання небезпечних відходів з метою передачі їх для подальшої утилізації, обробки (переробки) на спеціалізовані підприємства.

В області діє мережа підприємств, які здійснюють відповідні операції у сфері поводження з небезпечними відходами. Відповідно до інформації,

розміщеної на офіційному веб-сайті Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України на території Харківської області обліковуються такі суб'єкти господарювання, що мають право на здійснення господарської діяльності з управління небезпечними відходами: ТОВ «ХАДО-ТЕХНОЛОГІЯ», ТОВ «ЕКОТЕК», ТОВ «ХАРКІВ-ЕКО», ТОВ НВП «КОР-МЕТ», ТОВ «ЮПТЕР ЕКО», ТОВ «ПК «ЕКОСФЕРА», ТОВ НВП «НОВІНТЕХ», ПП «НВО ЕКОТЕХНОЛОГІЇ». Серед зазначених суб'єктів господарювання утилізацію певних видів небезпечних відходів забезпечують лише ТОВ «ХАДО-ТЕХНОЛОГІЯ», ТОВ «ХАРКІВ-ЕКО», ТОВ «ЮПТЕР ЕКО» та ТОВ НВП «НОВІНТЕХ». Інші здійснюють лише збір небезпечних відходів та їх передачу для подальшої утилізації. Потужності для переробки промислових відходів першого класу безпеки в області відсутні. Тому, переважна кількість небезпечних відходів та майже всі медичні відходи можуть лише тимчасово зберігатися на підприємствах-ліцензіатах та перевозитися в місця їх оброблення/утилізації. Контроль за дотриманням ліцензійних умов провадження діяльності у сфері поводження з небезпечними відходами та видача ліцензій покладено на Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Мораторій протягом останніх кількох років на здійснення державного екологічного контролю не дає змоги стверджувати, що на цьому напрямку суб'єктами господарювання забезпечено дотримання вимог природоохоронного законодавства.

На території Харківської області за рахунок коштів Державного та обласного фондів охорони навколишнього природного середовища у 2011-2012 роках проведено роботу з перезатарювання та вивезення на знешкодження непридатних до використання пестицидів та відходів виробництва хімічних засобів захисту рослин. За результатами проведених робіт, вказані небезпечні речовини на території Харківської області не обліковуються. В 2022 році інформація про наявність непридатних до використання та заборонених до застосування хімічних засобів захисту рослин на території Харківської області не надходила.

У зв'язку з військовими діями до цього часу не завершено реалізацію проєкту будівництва комплексу з переробки твердих побутових відходів з системою збору, утилізації полігонного газу та виробництва електричної енергії в м. Дергачі Харківської області (потужністю 30-40 тис. т/рік), замовником якого є комунальне підприємство «Муніципальна компанія поводження з відходами» Харківської міської ради.

Окрім довоєнних проблемних питань у сфері поводження з відходами наразі у області з'явилися і інші проблеми. Так, кількість відходів руйнувань співставна з кількістю утворених побутових та промислових відходів, проте потужності щодо оброблення відходів війни в області недостатні. Зазначені відходи містять певну кількість небезпечних відходів, які не підлягають захороненню в місцях видалення відходів. Крім того, утворюються відходи від бойових дій (нерозірвані снаряди та уламки від них, згорілий транспорт та військова техніка, акумулятори, нафтопродукти тощо). Поводження з такими відходами потребує окремого законодавчого врегулювання. Враховуючи відсутність досвіду з питання такої складності, необхідно вирішувати його

комплексно, з урахуванням екологічного, санітарно-епідеміологічного, земельного законодавства.

На тимчасово окупованих територіях знаходилося 26 місць видалення твердих побутових відходів, які протягом тривалого часу залишалися без належної експлуатації та охорони. На цих об'єктах на даний час не визначено завдану шкоду та збитки. Зазначені місця функціонують лише там, де це дозволяє безпекова ситуація, тобто проведене розмінування та не ведуться активні бойові дії.

Відповідно до наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25 квітня 2022 року №75, всі територіальні громади Харківської області включено до Переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій, або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні). Зважаючи на це, проведення всеукраїнської акції «За чисте довкілля» та безстрокову всеукраїнську кампанію із забезпечення чистоти і порядку в населених пунктах у 2022 році на території області не вбачалося можливим. Однак, на територіях деяких територіальних громад області все ж вдалося провести вищевказані заходи з благоустрою. Так, всього протягом акції в цих територіальних громадах ліквідовано 141 несанкціоноване сміттєзвалище та зібрано 29,247 тис.м³ сміття. Висаджено 0,57 тис. дерев, 0,119 тис. кущів. Приведено в належний санітарний стан 3,01 тис.м² газонів, 2,68 тис.м² квітників. Очищено від сміття 120,79 тис.м² берегів водойм. Прибрано прибудинкових територій площею 881,7 тис.м², приведено до належного стану 84 парки та сквери, впорядковано 232 кладовища, 95 братських могил та 6 меморіальних комплексів та місць почесних поховань.

Відповідно до Національного плану управління відходами до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2019 року №117-р, у 2021 році на замовлення Харківської обласної державної адміністрації розроблено проєкт Регіонального плану управління відходами в Харківській області, який не пройшов процедуру стратегічної екологічної оцінки у зв'язку з відсутністю відповідного порядку, та не пройшов погодження в Міністерстві захисту довкілля та природних ресурсів України та Міністерстві розвитку громад та територій України.

Департаментом захисту довкілля та природокористування Харківської обласної військової адміністрації упродовж 2022 року здійснювався постійний моніторинг екологічного стану територіальних громад області, контроль дотримання вимог природоохоронного законодавства. Департаментом здійснювався постійний контроль стосовно місць тимчасового зберігання та визначення об'ємів відходів руйнації в межах територіальних громад області. Забезпечено своєчасне інформування відповідних центральних органів виконавчої влади.

В області забезпечено складання та ведення обласного реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів та реєстру місць видалення відходів.

8.3. Транскордонне перевезення небезпечних відходів

Відповідно до вимог Закону України від 06 вересня 2018 року № 2530-VIII «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму «єдиного вікна» та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України» внесено зміни до пункту Б частини першої статті 20-2 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а саме: «здійснення у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України перевірки дотримання вимог законодавства про радіаційну безпеку у разі виявлення органом (підрозділом) підрозділами Державної прикордонної служби України транспортних засобів, вантажів та іншого майна з перевищенням допустимого рівня іонізуючого випромінювання та надання дозволу або заборони на пропуск через державний кордон України транспортних засобів, вантажів та іншого майна за результатами такої перевірки».

Протягом звітнього періоду посадові особи сектору радіаційного контролю Державної екологічної інспекції у Харківській області для здійснення перевірок дотримання вимог законодавства про радіаційну безпеку у пункти пропуску (пункти контролю) не викликались.

8.4. Державна політика та заходи у сфері поводження з відходами

Основними принципами державної політики у сфері поводження з відходами є пріоритетний захист навколишнього природного середовища та здоров'я людини від негативного впливу відходів, забезпечення ощадливого використання матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів, науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства щодо утворення та використання відходів з метою забезпечення його сталого розвитку.

До основних напрямів державної політики щодо реалізації зазначених принципів належить:

- забезпечення повного збирання, своєчасного знешкодження та видалення відходів, а також дотримання правил екологічної безпеки при поводженні з ними;

- зведення до мінімуму утворення відходів та зменшення їх небезпечності;

- пріоритетний захист навколишнього природного середовища та здоров'я людини від негативного впливу відходів;

- забезпечення ощадливого використання матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів, науково-обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства щодо утворення та використання відходів з метою забезпечення його сталого розвитку;

- забезпечення комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів;

- обов'язковий облік відходів на основі їх класифікації та паспортизації;

- сприяння максимально можливій утилізації відходів шляхом прямого, повторного чи альтернативного використання ресурсно-цінних відходів;

- забезпечення безпечного видалення відходів, що не підлягають утилізації, шляхом розроблення відповідних технологій, екологічно безпечних методів та засобів поводження з відходами;

- організація контролю за місцями чи об'єктами розміщення відходів для запобігання шкідливому впливу їх на навколишнє природне середовище та здоров'я людини.

9. Екологічна безпека

9.1. Екологічна безпека як складова національної безпеки

Відповідно до статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Це складова національної безпеки, процес управління системою національної безпеки, за якого державними і недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага і гарантується захист середовища проживання населення країни і біосфери в цілому, атмосфери, гідросфери, літосфери і космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і майбутніх поколінь.

Екологічну безпеку можна поділити на декілька видів:

- залежно від територіальних показників;
- залежно від способів забезпечення;
- залежно від об'єкта захисту.

Складовими екологічної безпеки є: екологічний аудит, моніторинг, прогноз розвитку екологічної ситуації, екологічний менеджмент тощо.

Довкілля вважається безпечним, коли його стан відповідає встановленим у законодавстві критеріям, стандартам, лімітам і нормативам, які стосуються його чистоти (незабрудненості), ресурсомісткості (невиснаженості), екологічної стійкості, санітарних вимог, видового різноманіття, здатності задовольняти інтереси громадян.

На теперішній час стан екологічної безпеки на території Харківської області є складним. Крім того, існує низка проблем екологічного напрямку, які негативно впливають на екологічний стан Харківщини. Серед зазначених факторів необхідно відмітити наступні:

- збройна агресія російської федерації проти України;
- відсутність та недосконалість схем санітарного очищення населених пунктів області;
- порушення правил експлуатації місць видалення відходів;
- недостатня кількість в районах області техніки та обладнання для збору твердих побутових відходів та відходів руйнації;
- відсутність затвердженого регіонального плану управління відходами;
- відсутність Порядку щодо видачі дозволу на здійснення операцій у сфері поводження з відходами.

Пріоритетні напрямки у покращенні існуючої ситуації:

- корегування Регіонального плану управління відходами у Харківській області;

- забезпечення дотримання правил експлуатації полігонів твердих побутових відходів та одержання передбаченої чинним законодавством дозвільно-погоджувальної документації у сфері екології та природних ресурсів;

- забезпечення виконання проектних рішень, проведення рекультивації місць видалення побутових відходів, які вичерпали свій ресурс;

- запровадження системи роздільного збирання твердих побутових відходів суб'єктами господарювання, які визначені виконавцями послуг на вивезення побутових відходів у всіх населених пунктах області;

- придбання достатньої кількості обладнання і техніки для збирання та вивезення твердих побутових відходів;

- введення в експлуатацію комплексу з переробки твердих побутових відходів з системою збору, утилізації полігонного газу та виробництва електричної енергії в м. Дергачі.

9.2. Об'єкти підвищеної небезпеки

Перелік екологічно небезпечних об'єктів Харківської області

Таблиця 9.2.1

№ з/п	Назва екологічно небезпечного об'єкту	Вид економічної діяльності	Відомча належність (форма власності)	Примітка
1	2	3	4	5
Загальнодержавного значення				
1.	Міські ОСВ № 1 Комплексу «Харківводовідведення» (Диканівські очисні споруди), м. Харків	Прийом та біологічна очистка промислових і госппобутових стічних вод м. Харків	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада (комунальна)	
2.	Міські ОСВ № 2 Комплексу «Харківводовідведення» (Безлюдівські очисні споруди), м. Харків	Прийом та біологічна очистка промислових і госппобутових стічних вод м. Харків	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада (комунальна)	
3.	Зміївська ТЕС ПАТ «Центренерго», смт Слобожанське Чугуївський район	Виробництво теплової та електричної енергії на базі органічного палива	ПАТ «Центренерго» Міністерство енергетики та захисту довкілля України (приватна)	
4.	Придніпровське управління Магістрального аміакопроводу ДП «Укрхімтрансміак», Головний офіс: м. Лозова	Транспортування рідкого аміаку з одночасною роздачею сільському господарству через роздавальні станції. В Харківській області проходить по Куп'янському, Ізюмському, Лозівському районах.	ДП «Укрхімтрансміак» Міністерство економіки України (державна)	

1	2	3	4	5
5.	Червонооскільська виробнича ділянка Регіонального управління з експлуатації каналу (Червонооскільське водосховище), Головний офіс: м. Маріуполь	Гідротехнічна споруда для регулювання стоку р. Оскіл з метою створення запасів води для водопостачання Донбасу та підтримки водності р. Сіверський Донець	Комунальне підприємство «Компанія «Вода Донбасу» (комунальна)	
6.	Печенізький гідровузол, комплекс водопідготовки «Донець» (Печенізьке водосховище), с. Кочеток Чугуївський район	Гідротехнічна споруда для регулювання стоку р. Сіверський Донець з метою створення запасів води для питного водопостачання м. Харків	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада (комунальна)	
7.	Склад хлору, станція по підготовці води для м. Харків, комплекс водопідготовки «Донець», с. Кочеток Чугуївський район	Водозабір поверхневих вод та водопідготовка питної води для централізованого водопостачання м. Харків	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада (комунальна)	
8.	Філія «Управління магістральних газопроводів «Харківтрансгаз» АТ «Укртрансгаз», Головний офіс: м. Харків	Транспортування природного газу по магістральним газопроводам та заправка автомобільного транспорту на автоматичних газонаповнювальних компресорних станціях	НАК «Нафтогаз України» (державна)	
Місцевого значення				
9.	Державне спеціалізоване підприємство «Харківський державний міжобласний спеціальний комбінат», м. Харків	Оброблення та видалення небезпечних відходів	ДК УкрДО «Радон» Державного агентства України з управління зоною відчуження (державна)	
10.	Комплекс водопідготовки «Дніпро», с. Краснопавлівка Лозівський район	Водозабір поверхневих вод для централізованого водопостачання міст Харкова, Лозова, Первомайський	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада (комунальна)	
11.	Ізюмське комунальне виробниче водопровідно-каналізаційне підприємство м. Ізюм	Прийом та біологічна очистка промислових і госпобутових стічних вод. Забезпечення питною водою підприємств, установ, організацій та населення	Ізюмська міська рада (комунальна)	

1	2	3	4	5
12.	ДП «Харківський бронетанковий завод» (В/ч А-1569) м. Харків	Виробництво військових транспортних засобів	ДК «Укроборонпром» (державна)	
13.	Військова частина А 1352 м. Балаклія	Зберігання та переробка боєприпасів	Міністерство оборони України (державна)	
14.	Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут» м. Харків	Проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, дослідно-конструкторських та проектно-технологічних робіт в галузі атомної науки і техніки.	Національна академія наук України (державна)	
15.	Комунальне підприємство "Муніципальна компанія поводження з відходами" Харківської міської ради (Дергачівський полігон твердих побутових відходів), Харківський район	Збирання безпечних відходів (Прийом від житлового сектору та промислових підприємств м. Харкова твердих побутових відходів, промвідходів, їх захоронення. Збір рідких нечистот від населення та підприємств міста Харкова з подальшим скидом до міської каналізаційної мережі)	Харківська міська рада (комунальна)	
16.	Очисні споруди Харківської державної зооветеринарної академії, с. Караван Харківський район	Очистка госппобутових стічних вод селища Мала Данилівка.	Міністерство освіти і науки України (державна)	
17.	Полігон промислових відходів ПАТ «Харківський підшипниковий завод», Чугуївський район	Розміщення промислових відходів	Приватне акціонерне товариство «Харківський підшипниковий завод» (приватна)	
18.	Очисні споруди ДУ «Покровська виправна колонія (№ 17) – спеціалізована туберкульозна лікарня», с-ще Покровське Ізюмський район	Очистка стічних вод виправної колонії	Державна кримінально-виконавча служба України (державна)	

9.3. Радіаційна безпека

Стан радіоактивного забруднення території Харківської області

З часів катастрофи на Чорнобильській АЕС населення України приділяє особливу увагу питанням впливу радіації на здоров'я людини, в тому числі, і за рахунок дії іонізуючого випромінювання, спричиненого штучними та природними джерелами іонізуючого випромінювання (далі – ДІВ).

Штучні ДІВ застосовуються у більшості галузей народного господарства, зокрема: в медицині – для діагностики та лікування онкологічних захворювань, сільському господарстві – для опромінення та дослідження зернових культур, у промисловості – для радіографічного та технологічного контролю (вимірювань ваги, кількості, щільності тощо), геофізичних досліджень свердловин, стерилізації продукції, наукових досліджень тощо.

Поводження з ДІВ у кожній галузі має свою специфіку та потребує захисту людей, які під час виконання своєї професійної діяльності знаходяться в сфері впливу іонізуючого випромінювання. Забезпечення радіаційного захисту людини і навколишнього природного середовища при використанні ДІВ є пріоритетним напрямом державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки.

Функції державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки на території Харківської, Полтавської та Сумської областей здійснює Східна інспекція з ядерної та радіаційної безпеки на правах самостійного управління у Державній інспекції ядерного регулювання України (далі - Східна інспекція Держатомрегулювання). Діяльність Східної інспекції Держатомрегулювання спрямована на підвищення ядерної та радіаційної безпеки, запобігання радіаційних аварій та випадків ядерного тероризму на підконтрольній території.

Діяльність підприємств, організацій та установ, які використовують ДІВ, здійснюється на підставі ліцензій на право провадження діяльності з використання ДІВ, виданих Держатомрегулювання та її територіальними органами.

На території Харківської області станом на 01.01.2023 знаходиться 246 підприємств, організацій та установ, які використовують ДІВ, в тому числі: в промисловості та науково-дослідних закладах – 81, лікувально-профілактичних установах – 165.

Найбільш широке використання ДІВ в медичних закладах, які використовуються для променевої терапії та діагностики захворювань.

До найбільш радіаційно-небезпечних об'єктів Харківської області відносяться: НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР «ХАРКІВСЬКИЙ ФІЗИКО-ТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ», ХАРКІВСЬКА МІЖОБЛАСНА ФІЛІЯ ДЕРЖАВНОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ПІДПРИЄМСТВА «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН» (ДАЛІ – ХАРКІВСЬКА МІЖОБЛАСНА ФІЛІЯ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН»), НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР «ІНСТИТУТ МЕТРОЛОГІЇ», ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ МЕДИЧНОЇ РАДІОЛОГІЇ ТА ОНКОЛОГІЇ ІМ. С.П. ГРИГОР'ЄВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ МЕДИЧНИХ НАУК УКРАЇНИ», КОМУНАЛЬНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО «ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ОНКОЛОГІЇ».

В зв'язку з веденням на території України воєнного стану з 24 лютого 2022 року (відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022) та на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 року № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану», планові інспекційні перевірки та обстеження ліцензіатів після введення воєнного стану у 2022 році не проводились.

З метою запобігання незаконному обігу ДІВ, підвищення рівня радіаційної безпеки, забезпечення обліку ДІВ, контролю за їх зберіганням, місцезнаходженням і переміщенням, аналізом якісного і кількісного складу ДІВ реєструються у Реєстраційному центрі Державного реєстру ДІВ та доз (м. Харків).

Станом на 01.01.2023 підприємствами, організаціями та установами зареєстровано ДІВ – 2588 од., у тому числі: радіонуклідних джерел – 1014; генеруючих пристроїв – 1574.

У 2022 році Реєстраційний центр Державного реєстру ДІВ та доз (м. Харків) продовжував забезпечувати повноцінний контроль за місцезнаходженням та переміщенням ДІВ у країні.

З метою реалізації вимог Податкового кодексу України та зменшення накопичення радіоактивних відходів особливими умовами ліцензій встановлені умови щодо обмеження терміну зберігання відпрацьованих радіонуклідних ДІВ, а також умови щодо надання щоквартальної звітності про фактичні обсяги РАВ. Відпрацьовані радіонуклідні ДІВ протягом 6 місяців з дати закінчення терміну експлуатації повинні бути переатестовані з подовженням терміну їх експлуатації або переведені до категорії РАВ і передані до спеціалізованого підприємства по поводженню з радіоактивними відходами. Щоквартально Східною інспекцією Держатомрегулювання проводиться аналіз звітів для виявлення понаднормового зберігання РАВ.

З метою реалізації вимог Податкового кодексу України та зменшення накопичення радіоактивних відходів особливими умовами ліцензій встановлені умови щодо обмеження терміну зберігання відпрацьованих радіонуклідних ДІВ, а також умови щодо надання щоквартальної звітності про фактичні обсяги РАВ. Відпрацьовані радіонуклідні ДІВ протягом 6 місяців з дати закінчення терміну експлуатації повинні бути переатестовані з подовженням терміну їх експлуатації або переведені до категорії РАВ і передані до спеціалізованого підприємства по поводженню з радіоактивними відходами. Щоквартально Східною інспекцією Держатомрегулювання проводиться аналіз звітів для виявлення понаднормового зберігання РАВ.

В зоні відповідальності Східної інспекції Держатомрегулювання (на території Харківської області) 13 ліцензіатів здійснюють діяльність з використанням ДІВ, у результаті якої можуть утворюватися радіоактивні відходи у вигляді відпрацьованих ДІВ.

Проведений аналіз звітності свідчить про відсутність радіоактивних відходів у вищевказаних суб'єктів діяльності, за виключенням епізодичних випадків виявлення ДІВ, термін експлуатації яких закінчився в період після введення воєнного стану, що унеможливило залучення спеціалізованої

організації для проведення обстеження технічного стану ДІВ з метою продовження терміну експлуатації.

Радіаційних аварій в зоні відповідальності Східної інспекції Держатомрегулювання, на території підконтрольній Українській владі, у 2022 році не зафіксовано.

При цьому, на деокупованій території Харківської області відбулась втрата регулюючого контролю за радіоуклідними ДІВ 1-3 категорії на одному суб'єкті діяльності (Національний науковий центр «Інститут метрології»). У зв'язку з загрозою мінування території та обмеженим доступом, наразі вирішується питання щодо огляду та розмінування території і будівель та в подальшому здійснення інвентаризації ДІВ, оцінки нанесеної шкоди та кількісних втрат ДІВ.

Стан радіаційної безпеки в Харківській області зумовлений наявністю підприємств, організацій та установ, що використовують радіаційно-небезпечні технології і речовини, а також їх впливом на обслуговуючий персонал, населення та навколишнє природне середовище, і є задовільний.

Поводження з радіоактивними відходами

Важливою умовою забезпечення безпеки при використанні ДІВ є їх безпечне зберігання або захоронення у кінці їх життєвого циклу з метою уникнення можливості їх втрати та потрапляння до місць доступних для населення. Адже відпрацьовані ДІВ і після завершення строку служби за своїм призначенням залишаються радіаційно-небезпечними об'єктами, оскільки містять радіоактивний матеріал, який в разі розповсюдження чи ненавмисного використання може завдати значної шкоди для здоров'я людей. Відпрацьовані ДІВ переводяться в категорію радіоактивних відходів (далі - РАВ) і подальше поводження з ними здійснюється відповідно до вимог безпеки при поводженні з РАВ.

З метою забезпечення безпеки РАВ, у формі відпрацьованих ДІВ та інших РАВ, що утворюються при використанні ДІВ у різних галузях промисловості та медицині, у 60-х роках минулого сторіччя на території України, були створені шість спеціалізованих підприємств з поводження з радіоактивними відходами, зокрема, ХАРКІВСЬКА МІЖОБЛАСНА ФІЛІЯ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН».

ХАРКІВСЬКА МІЖОБЛАСНА ФІЛІЯ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН», на території закріпленій за ним зон обслуговування (Харківська, Полтавська та Сумська області), забезпечує збір, транспортування та безпечне розміщення відпрацьованих ДІВ та РАВ у спеціально призначених для цього сховищах, а також, експлуатацію станції дезактивації білизни, спецодягу і засобів індивідуального захисту від медичних закладів та підприємств.

Протягом 2022 року РАВ до ХАРКІВСЬКОЇ МІЖОБЛАСНОЇ ФІЛІЇ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН» на зберігання не приймалися.

ХАРКІВСЬКОЮ МІЖОБЛАСНОЮ ФІЛІЄЮ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН» постійно проводиться контроль за радіаційним станом на станції дезактивації та ПЗРВ у відповідності до вимог норм, правил та стандартів з ядерної та радіаційної безпеки. У 2022 році за даними радіаційного моніторингу

на проммайданчику, у санітарно-захисній зоні, зоні спостереження ХАРКІВСЬКОЇ МІЖОБЛАСНОЇ ФІЛІЇ ДСП «ОБ'ЄДНАННЯ РАДОН» перевищень нормативних значень радіаційних параметрів не зафіксовано, радіаційна обстановка стабільна.

Експлуатація пунктів захоронення радіоактивних відходів (ПЗРВ)

Таблиця 9.3.1.

№ з/п	Назва одиниці адміністративно-територіального устрою регіону, назва підприємства	Кількість ядерних та радіаційно-небезпечних об'єктів (усього), од.	Підприємства, що здійснюють захоронення радіоактивних відходів (РАВ)		
			кількість ПЗРВ, од.	Кількість РАВ, м ³ ----- - загальна активність, Бк*	радіаційний фон на території ПЗРВ, мкЗв/год
1	2	3	4	5	6
1	Харківська міжобласна філія Державного спеціалізованого підприємства «Об'єднання «РАДОН»	1	1		< 0,3

Примітка: * – інформація у Східній інспекції з ядерної та радіаційної безпеки (на правах самостійного управління) Державної інспекції з ядерного регулювання України відсутня.

Перелік підприємств, які використовують джерела іонізуючого випромінювання (ДІВ) (станом на 01.01.2023)*

Таблиця 9.3.2.

№ з/п	Власник ДІВ	Адреса власника ДІВ	Примітка
1	2	3	4
1	НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР «ХАРКІВСЬКИЙ ФІЗИКО-ТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»	61108, Харківська обл., м. Харків, вул. Академічна, будинок 1	
2	НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР «ІНСТИТУТ МЕТРОЛОГІЇ»	61002, Харківська обл., м. Харків, вул. Мироносицька, 42	
3	ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА	61022, Харківська обл., м. Харків, Майдан Свободи, 4	
4	ІНСТИТУТ СЦИНТИЛЯЦІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ	61072, Харківська обл., м. Харків, проспект Науки, 60	
5	АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «УКРАЇНСЬКІ ЕНЕРГЕТИЧНІ МАШИНИ»	61037, Харківська обл., м. Харків, проспект Героїв Харкова, 199	
6	ФІЛІЯ ГЕОФІЗИЧНОГО УПРАВЛІННЯ "УКРГАЗПРОМГЕОФІЗИКА» АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА «УКРГАЗВИДОБУВАННЯ»	юр. адреса: 04053, м. Київ, вул. Кудрявська, 26/28, факт. адреса: 61031, Харківська обл., м. Харків, вул. Драгомирівська, 3	

1	2	3	4
7	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «НАДРА СЕРВІСИ»	юр. адреса: 04114, м. Київ, вул. Дубровицька, 28; факт. адреса: Харківська обл., Балаклійський р-н, с. Пятигірське, вул. Першотравнева, буд. 15	
8	КОМУНАЛЬНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО «ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ОНКОЛОГІЇ»	61070, Харківська обл., м. Харків, вул. Лісопарківська, 4	
9	ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ МЕДИЧНОЇ РАДІОЛОГІЇ ТА ОНКОЛОГІЇ ІМ. С.П. ГРИГОР'ЄВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ МЕДИЧНИХ НАУК УКРАЇНИ»	61024, Харківська обл., м. Харків, вул. Пушкінська, 82	
10	КОМУНАЛЬНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ «ОБЛАСНИЙ КЛІНІЧНИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ ДИСПАНСЕР РАДІАЦІЙНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ»	61166, Харківська обл., м. Харків, вул. Новгородська, 85	
11	ХАРКІВСЬКА КЛІНІЧНА ЛІКАРНЯ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ № 1 ФЛПІ «ЦЕНТР ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я» АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА "УКРАЇНСЬКА ЗАЛІЗНИЦЯ"	юр. адреса: 03680, м. Київ, вул. Тверська, 5 факт. адреса: 61018, м. Харків, пров. Балакірева, 5	
12	ХАРКІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ "ПРИВАТНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА «АБІНБЕВ ЕФЕС Україна»	юр. адреса: 03150, м. Київ, вул. Фізкультури, 30-В. факт. адреса: 61001, м. Харків, вул. Роганська, 161	
13	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «БРИГІД-ОНКО»	61002, Харківська обл., м. Харків, вул. Куликівська, 2	

Примітка: * – в таблиці вказана інформація про підприємства, які використовують джерела іонізуючого випромінювання у закритому та відкритому вигляді і підлягають ліцензуванню.

Стан радіаційної безпеки у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення

Харківська область не відноситься до зон відчуження і безумовного (обов'язкового) відселення.

9.4. Екологічна безпека на територіях, які зазнали впливу внаслідок збройної агресії проти України

З початку агресії російської федерації проти України протягом 2022 року Харківська область щодня перебувала під ворожими обстрілами. У ході війни на території області пошкоджено та знищено понад 20 тисяч об'єктів, з яких 31% припадає на місто Харків.

Внаслідок бойових дій потерпали всі природні ресурси: землі від забруднення та засмічення різного виду відходами, атмосферне повітря – від

щоденних викидів внаслідок вибухів та пожеж, водні об'єкти, лісові ресурси, тваринний світ, природно-заповідний фонд – від ворожої техніки, забруднення та навмисного знищення.

Державною екологічною інспекцією у Харківській області проведено аналітичну оцінку шкоди та збитків, завданих Україні на території Харківської області внаслідок збройної агресії російської федерації. Відповідно до інформації Державної екологічної інспекції у Харківській області станом на 01.01.2023 розмір розрахованої шкоди, завданої:

- землі, ґрунтам складає – 161571,806 млн грн;
- атмосферному повітрю – 9277,642 млн грн;
- збитків, заподіяних знищенням або пошкодженням лісових розсадників, лісових культур – 0,135 млн грн;
- збитків, заподіяних на територіях природно-заповідного фонду – 3 934,044 млн грн.

Шкода, завдана земельним ресурсам

До основних екологічних наслідків впливу воєнних дій на земельні ресурси слід віднести:

Механічні та фізичні - впливи енергетичних сполук боєприпасів та їх вибухів, мін та вибухонебезпечних предметів і фізичного їх руйнування, а також металевих залишків боєприпасів, їх компонентів на місцях введення бойових дій протягом тривалого часу; фізичні впливи під час пересування важкої військової техніки, руху військ, будівництва захисних інженерних споруд, місць бомботурбації та розмінування територій, що призводить до порушення структури та теплового режиму ґрунтів, деформує ґрунтовий покрив; засмічує та захаращує землі. Наслідком впливів є ущільнення, заболочування, засмічення території мілітарними продуктами; порушення водного балансу ґрунту, що спричинює розвиток вітрової та водної ерозії.

Хімічні – впливи викидів в атмосферне повітря через горіння військової техніки, військової та цивільної інфраструктури, будівель та споруд; викиди та скиди небезпечних хімічних речовин через бомбардування потенційно небезпечних об'єктів, хімічно небезпечних об'єктів, об'єктів критичної інфраструктури тощо; забруднення нафтопродуктами, важкими металами та іншими хімічними речовинами через використання військової техніки, її знищення, руйнування об'єктів промисловості; вплив на суміжні з ґрунтом середовища за зниження якості ґрунту та води, в тому числі очищення комунальних стоків через знищення або пошкодження гідротехнічних споруд; збільшення кількості відходів та стихійних звалищ; утворення значної кількості військових відходів та збільшення кількості пожеж, що призводить до додаткового навантаження та забруднення ґрунтів і суміжних середовищ, створенню небезпек для населення.

Біологічні - зменшення біологічного різноманіття ґрунтів через фізичне знищення біоти в зонах бойових дій, ведення бойових дій на територіях з особливим природоохоронним статусом; відсутність належного контролю за користуванням природними ресурсами в зонах бойових дій тощо.

У зв'язку з повномасштабною збройною агресією РФ, на території Харківської області найбільшого негативного впливу зазнали ґрунти у районах Куп'янська та Ізюма, де точилися жорстокі бої.

Найбільшого впливу на сільськогосподарські землі та ґрунтовий покрив завдає авіація та артилерія ворога.

За інформацією національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» за підрахунками, на неї припадає до 80 % впливу на всіх ділянках, які досліджувалися. Встановлено, що у вирвах 120–125 мм боєприпасів коефіцієнти концентрації кадмію становлять 4–17 кларків від фону, 82 мм – 4 кларки, 152–155 мм снарядів – 2–18 кларків, авіабомб – 5–13 кларків. При цьому найбільша концентрація кадмію відмічається на схилах «авіавирви», тоді як хрому – на її дні. Привнесення рухомих форм свинцю відзначається на рівні 4–22 кларки в місцях розривів 120–125 мм боєприпасів, 2,6–4 кларки – 152–155 мм, 2,7 кларки – 82 мм боєприпасів, 2–11,7 кларки – авіаційних бомб.

Ґрунти області зазнали інтенсивного ущільнення важкою військовою технікою, спостерігається порушення ґрунтового покриву внаслідок розриву мін, гранат, спорудження окопів, землянок, траншей тощо, утворення на значних площах лійок, ровів, ям, що порушує однорідність та цілісність ґрунтового покриву. В результаті фізичних пошкоджень ґрунтів збільшується неоднорідність, зменшується об'єм пор, ускладнюється доступ води і кисню, руйнується структура, що в результаті призводить до зниження родючості орних ґрунтів в цілому. Таким чином, відбувається механічна деградація ґрунтів, які потребують рекультивації.

У місцях бойових дій широко розповсюджені площі спалених полів та угідь, які легко ідентифікуються засобами дистанційного зондування, але мають тривалі негативні наслідки на родючість та здоров'я ґрунтів, стан біологічного різноманіття.

Аналіз зображень супутника Sentinel-2 дозволив встановити можливість проведення короткотермінового, дистанційного моніторингу земельних угідь під час військових дій та визначити можливість застосування цих даних для локалізації та відповідної архівації просторового розподілу навіть одиничних розривів, що утворилися в межах полів внаслідок обстрілів.

Втрати надр

З початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України внаслідок обстрілів ракетами та авіацією протягом 2022 року піддавалися руйнуванню житлові будинки та інфраструктура населених пунктів області.

Для можливості визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ, постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 затверджено відповідний Порядок.

Втрати надр це напрям, що включає втрати надр, завдані самовільним їх користуванням.

Основні показники, які оцінюються: обсяг самовільного, зокрема незаконного, користування надрами; збитки, завдані внаслідок самовільного користування надрами.

Визначення збитків від самовільного, зокрема незаконного, користування надрами, здійснюється відповідно до методики, затвердженої наказом Міндовкілля за поданням Держгеонадр за погодженням з Мінреінтеграції.

Відповідальними за визначення збитків за наведеним показником є Держгеонадра.

Збитки, завдані водним ресурсам

У ході війни на території області пошкоджено та знищено понад 20 тисяч об'єктів та щоденно додаються нові об'єкти, зокрема пошкоджено та потребує відновлення 17 очисних споруд.

Значним є вплив бойових дій на водні об'єкти області – це втоплена військова техніка, боєприпаси, забруднення паливно-мастильними матеріалами.

Лабораторними дослідженнями Сіверсько-Донецького басейнового управління водних ресурсів Державного агентства водних ресурсів України (далі – СБУВР) в басейні р. Уди встановлено перевищення нормативів по поліароматичним вуглеводням у 1,5-7 разів (утворюються внаслідок горіння палива). Також в басейні р. Сіверський Донець було зафіксовано наявність у воді нафтопродуктів, які за даними СБУВР раніше у районах поверхневих питних водозаборів з р. Сіверський Донець взагалі не фіксувались.

Пошкодження місць зберігання засобів захисту рослин призвело до зафіксованих СБУВР у липні 2022 року перевищень екологічних нормативів якості в басейні р. Уди по хімічним речовинам, наявність яких у попередні роки не спостерігалася.

Пошкодження обстрілами гідротехнічних споруд призвело до порушення режимів роботи Печенізького водосховища, а також повного знищення Оскільського водосховища, який одночасно є об'єктом природно-заповідного фонду.

За оцінкою «Української природоохоронної групи» близько 355 млн м³ води стрімко вивільнилося з водойми й оголило близько 9 тис. га замуленого дна – колишніх луків заплави Осколу.

Наразі вже проведено розмінування гідротехнічної споруди від вибухонебезпечних предметів та силами КП «Вода Донбасу», на балансі якого перебуває гідротехнічна споруда Оскільського водосховища, проводиться

робота по розбору частини завалів. У подальшому планується проведення обстеження цілісності споруди для прийняття рішення щодо подальшого капітального ремонту.

Наповненість Печенізького водосховища, де традиційно здійснювався промисел водних біоресурсів, станом на 31.12.2022 склала 71,8%, та у 2022 році рибальство там майже не здійснювалось (тимчасова окупація, мінна небезпека).

Шкода, завдана атмосферному повітрю

Розраховані збитки, завдані атмосферному повітрю внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, складають на загальну суму – 9 277 642,200 тис. грн.

Втрати лісового фонду

Втрати лісового фонду внаслідок збройної агресії рф включають шкоду, заподіяну державі, та збитки, заподіяні постійним лісокористувачам та власникам лісів на земельних ділянках лісогосподарського призначення, захисних насаджень лінійного типу, лісовим розсадникам, лісовим культурам та користувачам мисливських угідь.

Складність обрахування заподіяної шкоди на Харківщині полягає у тому, що значна частина лісових масивів та мисливських угідь залишаються замінованими, а деякі площі до цього часу знаходяться під окупацією.

На сьогодні попередньо обраховано:

- Державною екологічною інспекцією у Харківській області по випадкам лісових пожеж, які виникли внаслідок агресії, нараховано 3,3 млрд грн збитків;
- спеціалістами лісогосподарських підприємств області нараховано 407 млн грн. шкоди, заподіяної лісовими пожежами та 28 млн грн. шкоди заподіяної незаконними порубами;
- Харківською міжрайонною організацією УТМР, сума завданих збитків мисливському господарству складає 238 тис грн.

Обрахувати у повному обсязі втрати лісогосподарського виробництва, спричинені обмеженням прав постійних землекористувачів та втратою пошкодженої заготовленої лісопродукції, неотримані лісокористувачами доходи від тимчасового зайняття земельних лісових ділянок, не проведення у визначених лісовпорядкуванням об'ємах рубок головного користування та рубок формування і оздоровлення лісів, витратами на підготовку ґрунту і створення лісових культур та на вирощування садивного матеріалу у лісових розсадниках, а також на проведення доглядів за ними, втрат мисливського господарства, внаслідок знищення або пошкодження вольєрів, інших біотехнічних споруд, мисливських тварин тощо, стане можливим лише після закінчення бойових дій та проведення піротехнічного обстеження (у т. ч. розмінування) територій лісового фонду області та мисливських угідь.

Збитки, завдані природно-заповідному фонду

У зв'язку із військовою агресією РФ проти України та веденням активних бойових дій на території Харківської області із загальної кількості об'єктів ПЗФ на тимчасово окупованій території знаходились 84 заповідні об'єкти на площі 35,1 тис. га (46,8 % від загальної площі) у Ізюмському, Куп'янському, Харківському, Чугуївському районах.

Більша частина (57%) деокупованих заповідних об'єктів знаходяться у межах держлісфонду, території яких не розміновані, тому їх обстеження та проведення розрахунку розміру спричинених збитків буде розпочато за можливості надання доступу.

Проте вже відомо про пошкодження та знищення окремих територій та об'єктів природно-заповідного фонду (РЛП «Червонооскільський», «Фельдман-Екопарк»).

Відтак першочерговим завданням є проведення інвентаризації територій та об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі за участю фахівців провідних наукових установ регіону з метою встановлення їх актуальної цінності та розміру збитків. А в подальшому – фінансування заходів по встановленню меж всіх об'єктів та територій ПЗФ регіону, відновлення природних комплексів та їх розширення.

9.5. Державна політика та заходи з забезпечення екологічної безпеки

Державна екологічна політика – це діяльність державних органів, спрямована на забезпечення конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Екологічну політику також можуть мати окремі підприємства чи організації. На стратегічному рівні пріоритети екологічної політики визначені у Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року».

Екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (згідно статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Екологічна безпека ґрунтується на:

- усвідомленні того, що людство – невід'ємна частина природи, повністю залежна від навколишнього його середовища;
- визнанні обмеженості і кінченості природно-ресурсного (екологічного) потенціалу Землі і окремих її регіонів, необхідності його якісної та кількісної інвентаризації;
- неможливості штучного розширення природно-ресурсного (екологічного) потенціалу понад природно-системні обмеження;
- визначенні допустимого максимуму вилучення природних ресурсів і зміни екосистем як середовища життя;
- необхідності вироблення превентивних екологічних заборон задовго до економічного вичерпання природних ресурсів або їх непрямого руйнування;
- обов'язковості створення соціально-економічного механізму гомеостазу в

системі «людина — природа» типу «природа—товар—гроші—природа» (аналогічно механізму «товар—гроші—товар»);

- нагальної і обов'язкової необхідності регулювання чисельності людей, їх тиску на природне середовище на локальному, регіональному та глобальному рівнях;

- прийнятності тільки «екологосумісних» технологій і техніки в усіх галузях господарювання;

- переході до ресурсощадних технологій і мініатюризації виробів, до безпечних для природи і людей господарських прийомів;

- визнанні закону оптимальності, а в господарюванні — принципу розумної достатності у використанні способів отримання життєвих благ в просторових і часових конкретних рамках (обмеження по факторах екологічного, соціального і економічного ризику);

- розумінні, що без адекватного середовища життя (цілісності екосистем) неможливе збереження нічого живого, в тому числі його видів (включаючи людину) і природних систем більш низького рівня ієрархії.

До заходів екологічної безпеки належать:

Організаційно-превентивні заходи, які спрямовані на виявлення екологічно небезпечних для навколишнього природного середовища та здоров'я людини територій, зон, об'єктів і видів діяльності, а також здійснення певних заходів для попередження виникнення екологічної небезпеки.

Регулятивно-стимулюючі заходи - це система юридичних норм і правил, спрямованих на регулювання відносин, забезпечення дотримання пріоритетів, нормативів, стандартів, лімітів та інших вимог у галузі екологічної безпеки. Регулювання громадських відносин у галузі екологічної безпеки здійснюється за допомогою правових норм, які містяться у законодавчих актах. У законодавчих актах є правові норми, які закріплюють імперативи, пріоритети та принципи в галузі екологічної безпеки.

Розпорядчо-виконавчі заходи, що полягають у реалізації певних заходів та функцій у сфері забезпечення екологічної безпеки з боку спеціально уповноважених органів. Найбільш важливі положення в цій сфері закріплені у Конституції України, згідно з якою на Президента України, виконавчі органи покладений обов'язок по здійсненню політики в галузі екологічної безпеки.

Охоронно-відновлювальні заходи, які спрямовані на локалізацію проявів екологічної небезпеки, здійснення ліквідаційних робіт, визначення правового режиму територій відповідно до рівня екологічного ризику і встановлення статусу осіб, які потерпіли від наслідків екологічної небезпеки.

10. Промисловість та її вплив на навколишнє природне середовище

10.1. Структура та обсяги промислового виробництва

До повномасштабного вторгнення рф Харківська область була одним з найбільш індустріально розвинених регіонів країни. Провідну роль в промисловому комплексі відігравала паливно-енергетична, переробна, хіміко-фармацевтична, харчова промисловість та сільське господарство, а машинобудівний комплекс – найбільший в Україні.

Внаслідок військової агресії рф майже повністю знищені ПрАТ «Харківський підшипниковий завод», ПрАТ «Харківський тракторний завод», АТ «Харківський машинобудівний завод «СВІТЛО ШАХТАРЯ», АТ «Українські енергетичні машини», ДП «Завод імені В.О. Малишева», Науково-виробниче підприємство ХАРТРОН-ПЛАНТ ЛТД (ТОВ), Державне науково-виробниче підприємство «Комунар», Харківське державне авіаційне виробниче підприємство, ДП «Харківський машинобудівний завод «ФЕД», ДП «Харківський бронетанковий завод», ТОВ «Харківський м'ясокомбінат».

Крім того, за інформацією Міністерства економіки України, понад 200 підприємств з Харкова й області скористалися програмою релокації та виїхали у 2022 році з регіону.

Відповідно до листа Управління розвитку промисловості Харківської обласної військової адміністрації від 19.07.2023 № 01-03-02/418 інформація про структуру та обсяги промислового виробництва відсутня у зв'язку з відсутністю статистичних даних через введення в дію Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни».

10.2. Вплив на навколишнє середовище

Гірничодобувна промисловість

Гірничодобувна промисловість – це комплекс галузей із видобування та первинної переробки корисних копалин.

Гірничопромисловий комплекс, як один із видів економічної діяльності, виступає серйозним забруднювачем навколишнього природного середовища, що проявляється в трьох основних напрямках: порушення земної поверхні, викиди в атмосферне повітря газових та пилових шкідливих речовин, забруднення водних ресурсів рідкими відходами гірничих підприємств.

Найбільшим фактором негативного впливу на довкілля є порушення земної поверхні при розробці родовищ корисних копалин, що призводить до зміни структури і погіршення якості, або взагалі зникнення родючого шару, до змін рельєфу, ландшафтних порушень. Це викликає, в свою чергу, загибель або деградацію рослинного та тваринного світів.

Значні порушення земної поверхні відбуваються при проведенні відкритих гірничих та розкривних робіт і видобуванні корисних копалин в кар'єрах.

Відводи земель під гірниче виробництво пов'язані з вилученням більшої чи меншої земельної ділянки у землекористувачів на певний період часу, і

відповідно, скороченням земельних ресурсів країни. Характерно те, що вилучені у інших землекористувачів і порушені землі стають малопридатними для продуктивного використання в сільському і лісовому господарствах та для інших цілей. При цьому процеси природного відновлення рослинних покривів, ґрунтів і рельєфів порушених земель протікають повільно або взагалі не відбуваються. Самі ж порушення земної поверхні, як правило, не зникають і стають сталими техногенними формуваннями.

Вплив гірничого виробництва на природне середовище починається з геологорозвідувальних робіт. На цій стадії можна виділити такі негативні зміни стану навколишнього природного середовища:

геомеханічні (зміни природної структури гірського масиву, рельєфу місцевості, поверхневого шару землі, ґрунтів, у тому числі вирубування лісів, деформація поверхні);

гідрогеологічні (зміна запасів, режиму руху, якості та рівня ґрунтових вод, водного режиму ґрунтів, винесення у ріки та водойми шкідливих речовин з надр землі);

хімічні (зміна складу і властивостей атмосфери та гідросфери, в тому числі й підкислення, засолення, забруднення вод, збільшення фітотоксичних елементів у воді та повітрі);

фізико-механічні (забруднення повітря, його підігрів, зміна властивостей ґрунтового покриву та інше);

шумове забруднення, вібрація ґрунту та гірського масиву, викиди породи при вибухах; погіршення прозорості атмосфери та інші можливі явища, які супроводжують гірничі розробки, негативно впливаючи на навколишнє середовище.

Порушення земної поверхні відбувається при розкритті корисних копалин в місцях створення кар'єрів, а при вилученні порід просідає поверхня ґрунту. Гірничі розробки порушують гідроекологічні умови ґрунту, призводять до збільшення стоку рудникових та шахтних вод, які несуть значну кількість забруднювачів.

Забруднення атмосфери при веденні гірничих робіт відбувається головним чином за рахунок пилу та газів, які утворюються при вибухах. Відвали є постійним джерелом надходження забруднюючих речовин. Атмосферні опади, які випадають на відвали, частково стікають з їх поверхні, обумовлюючи забруднення прилеглої території частинками відвальних порід.

Видобуток мінеральної сировини призводить до створення на значних площах антропогенного гірничопромислового ландшафту, для якого характерні як поверхневі нагромадження гірничих мас (відвали, шламосховища), так і від'ємні форми рельєфу – кар'єри, зони просадок поверхні над шахтними полями тощо. Великі маси відвальних порід створюють статичний тиск на поверхню землі. На відпрацьованих територіях такі навантаження призводять до прогинання поверхні та підвищення рівня ґрунтових вод. Зони просадок на рівнинних територіях часто, навпаки, заболочуються і вибувають з господарського користування. У цих районах відбувається перебудова усієї поверхні, різко збіднюється склад первинної рослинності, падає біологічна продуктивність земель, вичерпуються ґрунтові води. Крім того, існує шумове

та вібраційне забруднення.

Основними потенційними джерелами небезпеки на нафтогазовому родовищі є розвідувальні та експлуатаційні свердловини, установки підготовки вуглеводневої сировини, системи промислових продуктопроводів, компресорних і насосних станцій. Найнебезпечнішою ситуацією, яку необхідно враховувати при проектуванні, будівництві та експлуатації свердловин, є відкрите фонтанування, що супроводжується викидами в атмосферу вуглеводнів з можливим загорянням і загазованістю території. Основними вражаючими факторами, шкідливими для навколишнього середовища, є тепловий вплив на навколишній простір, займання горючих природних об'єктів, розповсюдження токсичних речовин у всіх середовищах.

Основними вимогами до проведення гірничих робіт є:

застосування прогресивних, безпечних і нешкідливих способів підготовки та розробки родовищ корисних копалин;

постійне підтримання діючих гірничих виробок, видобутку та транспортування корисних копалин у стані, визначеному правилами технічної експлуатації та правилами безпеки;

створення системи заходів щодо безпечної діяльності під час проведення гірничих робіт;

раціональне видобування, використання корисних копалин і охорона надр; дотримання гранично допустимих нормативів викидів і скидів забруднюючих речовин у довкілля;

забезпечення радіаційної та екологічної безпеки під час проведення гірничих робіт;

забезпечення максимально можливої виїмки корисних копалин при сучасних технологіях;

приведення земельних ділянок, що вивільняються гірничими підприємствами після їх ліквідації або консервації, у стан, придатний для використання за призначенням відповідно до Земельного кодексу України.

Безумовне дотримання означених вимог призведе до зменшення негативного впливу на довкілля.

Натепер апарат Ради національної безпеки та оборони України створив систему моніторингу використання корисних копалин у відкритому доступі.

Основою системи є ГІС-портал, де представлена та автоматично оновлюється інформація про спецдозволи на використання копалин, кінцевих бенефіціарних власників і засновників компаній, які є власниками спецдозволів, про умови видавання та історії змін статусів, території, де розташовані надра, видобутку за останній рік і за весь час чинності дозволу, родовища корисних копалин, свердловини нафти та газу, сплату за спецдозвіл та ренту в контексті власників дозволів і громад.

Відповідні інтегровані дані, надані Державною службою геології та надр України, Державною податковою службою України та Міністерством юстиції України, оновлюються в автоматизованому режимі.

Система доступна за посиланням <https://minerals.rnbo.gov.ua>.

Найбільшими підприємствами, діяльність яких пов'язана з видобуванням корисних копалин на території регіону, є Філія

ГПУ «Шебелинкагазвидобування» АТ «Укргазвидобування», Філія Бурове управління «Укрбургаз» АТ «Укргазвидобування», ПрАТ «Видобувна компанія «Укрнафтобуріння», ПрАТ «Новоселівський гірничо-збагачувальний комбінат», ТОВ виробничо-комерційна фірма «СТАРК», ПрАТ «Гусарівський гірничо-збагачувальний комбінат формувальних матеріалів».

Металургійна промисловість

Металургійна промисловість-сукупність підприємств і організацій гірничо-металургійного комплексу, який об'єднує підприємства чорної і кольорової металургії, а також гірничо-збагачувальні комбінати, феросплавні заводи, збагачувальні фабрики, коксохімічні заводи і підприємства, які виготовляють вироби з металу.

Металургія споживає 16% газу й 35% вугілля по країні в цілому. На великих заводах споживання води досягає 19 м³ на 1 т нерафінованої сталі, у той час як у деяких країнах ЄС воно не перевищує 5–10 м³ на тонну продукції. У сталеплавильному виробництві ефективною є технологія заощадження води за схемою «агрегат прямого відновлення руд – електросталеплавильний агрегат – прокатні цехи».

Металургійна промисловість спричиняє серйозні екологічні проблеми. На металургію припадає 35% викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря по країні в цілому. Металургійні підприємства є доволі крупними забруднювачами водоймищ. Відходи металургійних підприємств забруднюють довкілля пилом, шкідливими газами і стічними водами. Домни, сталеплавильні печі, коксові печі тощо дають чимало небезпечних відходів. В Україні ці проблеми особливо загострені через масове використання старих ресурсів та енерговисоковитратних технологій. При виробництві 1 т чавуну в довкілля потрапляє, крім викидів чадного та вуглекислого газів, 4,5 кг пилу і 2,7 кг сірчистого газу, а також в невеликій кількості сполуки арсену, фосфору, стибію, свинцю, смолистих речовин. Викиди мартенівських і конвертерних сталеплавильних цехів містять оксиди нітрогену та сірки, а також значну кількість пилу. Важкі метали, радіонукліди, інші тверді відходи не підлягають утилізації чи повторній обробці й тим самим спричиняють шкідливий вплив на навколишнє середовище.

Важливим напрямом охорони довкілля в металургії є впровадження безвідходних технологій і технологій комплексного використання сировини. При цьому забезпечується збагачення руд, раціональна повнота вилучення основних і супутніх елементів, утилізація відходів виробництв без заподіяння шкоди навколишньому середовищу. При збагаченні руд велика кількість відходів за відповідної обробки стає необхідними продуктами. Кварцові піски є сировиною для скляної промисловості тощо. Глина стає сировиною для фаянсової промисловості та виготовлення технічної кераміки. Шлаки - цінна сировина для будівельної та дорожньобудівельної галузей.

Встановлення систем газоочищення дозволяє затримувати близько 98% шкідливих викидів у повітря. Перспективним напрямом є використання в якості відновника водню, особливо в кольоровій металургії. Його беззаперечними

перевагами є зниження шкідливих викидів у навколишнє середовище. У ході виробництва металу здійснюється переробка відходів і їхня утилізація. Газові викиди з великим вмістом діоксиду сірки використовують для одержання сульфатної кислоти. При меншому вмісті діоксиду сірки його утилізують, проводячи хімічну реакцію з вапняком у присутності кисню повітря. Продукт реакції використовують у будівельній промисловості. Шлаки з доменної печі й летучі продукти коксування кам'яного вугілля використовують у виробництві добрив. Шлакові води, що містять розчинені сполуки сірки, знаходять застосування для лікування у водолікарнях.

У Харківській області відсутні чорна і кольорова металургія за винятком невеликих передільних і допоміжних виробництв, на яких здійснюються плавлення чавуну і відливання чушок, виробництво алюмінію, кремнію та легованих металів; вторинне виробництво свинцю, міді та алюмінію. Ливарні виробництва розташовані на таких крупних підприємствах, як АТ «Харківський машинобудівний завод «СВІТЛО ШАХТАРЯ», АТ «Українські енергетичні машини», ДП «Завод імені В.О. Малишева», ПрАТ «Харківський тракторний завод», ТОВ «Українська ливарна компанія», тощо.

Хімічна та нафтохімічна промисловість

Спеціалізація регіону в хімічній і нафтохімічній промисловості – це, перш за все, фармацевтичне виробництво та випуск товарів широкого вжитку (виробів з пластмас, товарів побутової хімії, емалей, фарб), хімічних засобів захисту рослин. Харків – один з флагманів вітчизняної фармації, що відрізняється концентрацією всіх складових фармацевтичної галузі (наука, виробництво і реалізація фармацевтичної продукції), що дозволяє комплексно вирішувати галузеві завдання.

Підприємства хімічної промисловості є потужним джерелом забруднення атмосферного повітря, водойм і ґрунтів газоподібними, рідкими та твердими відходами виробництв. Крім того, галузі хімічної промисловості забруднюють навколишнє середовище своєю кінцевою продукцією. Основними забруднювачами довкілля в процесі хімічного виробництва є оксиди нітрогену, амоніак, чадний газ. Великою проблемою сьогодення стало надмірне застосування продукції хімічної промисловості у повсякденному житті, особливо з харчовими продуктами. Наслідки такого зловживання хімікатами мають бути ретельно досліджені.

Основним напрямом боротьби із забрудненням довкілля в хімічній промисловості є удосконалення існуючих і розроблення нових технологічних процесів.

Провідні підприємства хімічної, нафтохімічної та фармацевтичної галузі регіону: ПАТ «Хімфармзавод «Червона Зірка», ТОВ Фармацевтична компанія «Здоров'я», АТ «Лекхім-Харків», ТОВ «Науково-виробнича фармацевтична компанія «ЕЙМ», ТОВ «ХАДО-Технологія» та інші.

Харчова промисловість

Підприємства харчової промисловості повністю забезпечують власні потреби регіону у виробництві хлібобулочних і макаронних виробів, м'ясних продуктів, суцільномолочної продукції.

Зростання обсягів виробництва продовольства супроводжується зростанням екологічного навантаження на природне середовище через дію антропогенних, техногенних чинників та ресурсоспоживання. Водночас саме продовольчий комплекс є найбільш чутливим до стану навколишнього природного середовища, а ефективність його функціонування і якісні характеристики продукції комплексу напрямів залежать від якісних характеристик складових його природно-ресурсного потенціалу: природно-кліматичних умов і ресурсів, земельних, водних, лісових фауністичних та інших видів ресурсів.

Пріоритетними напрямками подальшого розвитку галузі є впровадження сучасних технологій, технічне переоснащення підприємств, що буде сприяти зменшенню впливу на довкілля.

Провідні підприємства харчової галузі регіону: ПАТ «Харківська бісквітна фабрика», ПрАТ «Кондитерська фабрика «Харків'янка»», ТОВ «Техноком», ТОВ «Харківський молочний комбінат», ТОВ «Східно-Українська компанія «Малтюрорп», ТОВ «Салтівський м'ясокомбінат», АТ «Хладопром», ТОВ «ХЛІБОЗАВОД НОВО-БАВАРСЬКИЙ», ТОВ «Харківський лікеро-горілчаний завод «Прайм» та інші.

10.3. Державна політика та заходи з екологізації промислового виробництва

Проблема екологізації промислового виробництва є однією з найбільш актуальних і стратегічно значущих. Забезпечення економіко-екологічної безпеки багато в чому залежить від ефективності механізмів управління промисловими підприємствами. Одним з таких механізмів, який останніми роками набуває розвитку, є механізм екологізації виробничих процесів. Для України ця тема є надзвичайно актуальною, враховуючи високий рівень ушкодженості природного середовища, а також євроінтеграційні прагнення та дотримання принципів сталого розвитку економіки.

Екологізація – процес послідовного впровадження нової техніки і технології, нових форм організації виробництва, виконання управлінських та інших рішень, які дають змогу підвищити ефективність використання природних ресурсів з одночасним збереженням природного середовища та його поліпшення на різних рівнях.

Прийнята у 2015 році глобальна програма із забезпечення сталого майбутнього до 2030 року заклала основи розвитку «зеленого» бізнесу як у економічно розвинутих країн, так і в країнах, що розвиваються, а також зосередила увагу провідних лідерів світу на необхідність бережливого ставлення до навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів, очищення води та ґрунтів, впровадження

енергозберігаючих технологій та активний пошук альтернативних джерел енергії. Серед низки країн світу, Україна у 2022 році зайняла 52 місце із індексом 49,60 у рейтингу екологічної ефективності, поступившись більшості країн Європейського Союзу. Проте, наша країна з року в рік покращує свої показники за цим рейтингом, адже за 2012-2022 роки індекс України зріс на 6,20. Такі тенденції дають сподівання, що рух до екологічності та енергонезалежності продовжиться, незважаючи на військову агресію росії до України.

Новою формою діяльності в економічній сфері є «Зелений» бізнес, що набуває актуальності і розвивається швидкими темпами. Цей вид підприємницької діяльності передбачає застосування новітніх «зелених» технологій та формування екологічної свідомості споживачів та виробників, що є головною відмінністю цього виду бізнесу від інших комерційних видів діяльності. Концепція «зеленого» бізнесу спрямована на сприяння раціональному використанню ресурсів і зменшення негативного антропогенного впливу діяльності бізнесу на довкілля.

«Зелений» бізнес прагне максимально ефективно поєднати у собі екологічне відношення до довкілля (екологічна складова), справедливе ставлення до працівників (соціальна складова) та економічний успіх (економічна складова). Важливим для України є впровадження державної політики, спрямованої на економічне піднесення відповідно до новітніх глобальних тенденцій сталого розвитку. Ця модель поглиблює та розвиває концепцію сталого соціально-економічного розвитку.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС — це результат поступової еволюції відносин з набуття Україною незалежності, які розпочалися ще у 1997 році. Угодою про асоціацію передбачено сприяння і заохочення торгівлі та прямих іноземних інвестицій в екологічно чисті товари, послуги й технології, використання збалансованих джерел відновлюваної енергії та енергозберігаючих продуктів і послуг, а також екологічне маркування товарів, у тому числі шляхом усунення пов'язаних із цим нетарифних бар'єрів. Крім цього, Угода про асоціацію (стаття 360, глава 6 «Навколишнє середовище») передбачає розвиток та зміцнення співробітництва з питань охорони навколишнього середовища й сприяння реалізації довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки.

Згідно з Додатком ХХХ до Угоди Україна має адаптувати своє законодавство до 26 директив та 3 регламентів ЄС у таких секторах як: управління довкіллям та інтеграція екологічної політики у інші галузі, якість атмосферного повітря, управління відходами та ресурсами, якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище, охорона природи, промислове забруднення та техногенні загрози, зміна клімату та захист озонового шару, генетично модифіковані організми.

Процес екологізації поступовий і довготривалий. Значною мірою він залежить від екологічної свідомості людей, психологічного настрою, їх екологічної кваліфікації.

Отже, «зелений» бізнес, що орієнтований на використання альтернативних джерел енергії та палива, технологій екологічно чистого виробництва,

«зеленому» будівництві, програми очищення повітря і води, переробки та використання відходів може стати потужним драйвером для очищення та озеленення України у відновлювальний після війни період. Перспективи розвитку «зеленого» бізнесу в нашій країні досить успішні, адже це не тільки економічний зиск, а й популярність у суспільстві, підвищення конкурентоспроможності, дбайливе ставлення до навколишнього середовища.

11. Сільське господарство та його вплив на навколишнє природне середовище

11. 1. Тенденції розвитку сільського господарства

Повномасштабне вторгнення військ РФ до території України, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, мало згубні наслідки для аграрного сектору, як в цілому України, так і Харківської області. Землі сільськогосподарського призначення зазнали великої шкоди від мінного забруднення та прямого фізичного пошкодження.

Через бойові дії польові роботи у 2022 році аграріями області проводилися на 60% площ, посів та збір сільськогосподарських культур аграрії проводили у 5 районах (Богодухівський, Красноградський, Лозівський, частково Харківський та Чугуївський). Ізюмський, Куп'янський райони та окремі окуповані території Харківського та Чугуївського районів не змогли у 2022 році провести необхідні польові роботи та збір урожаю озимих культур.

Внаслідок дій окупантів постраждали більш ніж 270 підприємств у галузі тваринництва та рослинництва. Також пошкоджено або знищено 322 одиниці сільськогосподарської техніки. Попри це, підприємства продовжували працювати там, де дозволяла безпекова ситуація.

Під урожай 2022 року аграріями області було проведено посів сільськогосподарських культур на площі 883,7 тис. га, що на 54,6% менше до показника 2021 року.

Господарствами всіх категорій Харківської області у 2022 році зібрано понад 2,3 млн т зернових та зернобобових культур при середній врожайності 42,1 ц/га (у 2021 році – 47,3 ц/га). В тому числі виробництво основних зернових культур склало: пшениці (озимої та ярої) намолочено 1312,5 тис. т, що на 52,9% менше до показника 2021 року; кукурудзи на зерно – 732,1 тис. т, що на 50,7% менше до 2021 року; ячменю (озимого та ярого) – 236,8 тис. т, що на 52,5% менше до 2021 року.

Крім того, на деокупованих територіях площі, які були засіяні восени 2021 року озимими зерновими культурами під урожай 2022 року, не були зібрані належним чином, або зовсім не підлягали до збирання, через високий ризик мінного забруднення.

Серед основних технічних культур зібрано: соняшнику – 683,3 тис. т, що на 51,8% менше 2021 року; сої – 27,6 тис. т, що на 31,3% менше 2021 року.

У 2022 році спостерігалось зменшення валового збору сільськогосподарських культур як за рахунок зменшення посівних площ, так і за рахунок зниження врожайності. У порівнянні з 2021 роком врожайність

сільськогосподарських культур є нижчою через недотримання всіх технологічних процедур.

Умови проведення сівби озимих зернових культур під урожай 2023 року видалися надзвичайно складними та не сприятливими. Температурний режим був знижений, у порівнянні до норми, та тривалий період дощів (вересень–жовтень) створили умови надмірного зволоження верхнього шару ґрунту, або взагалі господарства не мали змоги розпочати сівбу та вчасно завершити жнива пізньої групи культур, після яких сіють озимі. Також активні бойові дії на значній території області, високі ціни на паливо та добрива, все це призвело до скорочення посівних площ під озимими культурами, насамперед пшениці озимої.

Тож восени 2022 року господарствами всіх категорій було проведено посів озимих зернових культур лише на 213,8 тис. га, що на 63,9% менше показника 2021 року (у 2021 році – 591,7 тис. га). В тому числі посіяно: озимої пшениці та тритикале – 210,4 тис. га (на 63,5% менше ніж у 2021 році); ячменю – 2,6 тис. га (на 78,1% менше ніж у 2021 році); жита – 0,8 тис. га (на 62,2% менше ніж у 2021 році). Крім того, проведено посів озимого ріпаку на площі 12,1 тис. га (на 18,7% менше ніж у 2021 році).

Значних збитків зазнало рослинництво. Зокрема, втрата обсягів виробництва продукції рослинництва в натуральних величинах 2022 року, порівняно з попереднім роком, становить 35–40 %, що зумовлено скороченням посівних площ (через тимчасову окупацію територій) і нижчою врожайністю культур, порівняно з попереднім роком, через недотримання агротехнологічних процедур. Але вирощеного врожаю зернових та олійних культур було достатньо для задоволення внутрішніх потреб області, а також для часткової реалізації на експорт.

Важливим першочерговим заходом для аграріїв області залишається розмінування сільськогосподарських угідь та приведення земельних ділянок у придатний для використання стан.

За даними районних військових адміністрацій площа сільськогосподарських територій, які потребують обстеження на наявність ділянок, забруднених вибухонебезпечними предметами, чи територій, які потребують обстеження після завершення бойових дій, складає близько 107,2 тис. га. Крім того зазначаємо, що понад 500 тис. га потребують обстеження на наявність вибухонебезпечних предметів на деокупованих територіях Ізюмського, Куп'янського та частин Харківського, Богодухівського, Чугуївського районів.

11. 2. Вплив на навколишнє середовище

Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювані землі та під багаторічні насадження

У процесі вирощування врожаю 2022 року аграрії зіткнулись з такими проблемами, як ворожі обстріли, дефіцит палива, неможливість реалізації сільськогосподарської продукції, досить висока вартість і значні витрати на

застосування мінеральних добрив та засоби захисту рослин. Аграрії економили на матеріальних і енергетичних ресурсах.

У 2022 році сільськогосподарськими підприємствами Харківської області внесено всього 52,9 тис. т мінеральних добрив (у поживних речовинах), що на 62% менше показника 2021 року. Удобрена площа складала 524,9 тис. га, що на 53,5% менше показника 2021 року. Частка удобреної площі становила 77,7% до загальної посівної площі. На 1 га посівної площі було внесено 101 кг мінеральних добрив, що на 9% менше показника 2021 року.

Під багаторічні культури на площу 191,5 га внесено всього 17,5 т мінеральних добрив (у поживних речовинах). На 1 га посівної площі внесено 92 кг мінеральних добрив.

Під посіви сільськогосподарських культур у 2022 році господарствами області всього було внесено 261,4 тис. т органічних добрив, що на 55,3% менше до показника 2021 року. Органічними добривами удобрено 19,1 тис. га, що на 49,7% менше до показника 2021 року. На 1 га удобреної площі було внесено 13,7 т органічних добрив, що на 11% менше показника 2021 року.

Використання пестицидів

У 2022 році господарствами Харківської області використано 758,7 т засобів захисту рослин, у тому числі: інсектицидів та акарицидів – 37,8 т, фунгіцидів – 111,1 т, гербіцидів – 596,0 т, регуляторів росту – 13,7 т, інших засобів – 0,03 т.

Зрошення та осушення земель

У 2022 році значна частина зрошуваних земель області зазнала впливу бойових дій. Внаслідок бойових дій об'єкти інженерної інфраструктури та насосних станцій зазнали пошкодження. Працівниками Регіонального офісу водних ресурсів у Харківській області вживалися заходи щодо часткового їх відновлення.

Після деокупації значні території області залишаються заміновані, доступ до водогосподарських об'єктів обмежений. По мірі отримання доступу до об'єктів, уточнюється інформація щодо кількості зруйнованих або пошкоджених об'єктів водогосподарських систем.

Протягом року в області були підготовлені зрошувальні системи на площі 918 га, у тому числі по районах: Ізюмський (Балаклійський) – 653 га; Красноградський - 265 га; було підготовлено до роботи: державних насосних станцій – 4 од.; магістральних трубопроводів – 7,6 км; ремонт насосно-силових агрегатів – 12 од.; ремонт гідротехнічних споруд – 6 од.

Тенденції в тваринництві

Від агресії військ російської федерації постраждало більшою чи меншою мірою 54 тваринницьких підприємства. Від ворожих обстрілів у сільськогосподарських підприємствах загинуло, щонайменше, 10,2 тис. голів великої рогатої худоби, 73,2 тис. голів свиней, 0,6 тис. голів овець, зруйновано

більше 30 та пошкоджено більше 120 тваринницьких будівель.

Тож, у порівнянні з довоєнним періодом, показники у тваринництві за 2022 рік суттєво погіршилися, скоротилася чисельність сільськогосподарських тварин, зменшилися обсяги виробленої тваринницької продукції.

Чисельність великої рогатої худоби, у порівнянні з довоєнним 2021 роком, по усіх категоріях господарств та сільськогосподарських підприємствах скоротилася, відповідно, на 45,8% та 47,3% (зокрема, корів – на 44,2% та 47%), свиней – на 63,8% та 71,3%, овець та кіз – на 50,6% та 57,4%, птиці – на 57,4% по усіх категоріях господарств, а по сільськогосподарських підприємствах чисельність птиці залишилася майже стабільною.

Обсяги виробництва тваринницької продукції у порівнянні з 2021 роком зменшилися в усіх категоріях господарств та сільськогосподарських підприємствах відповідно:

- реалізація худоби та птиці на забій у живій вазі – на 61,9% та 76,6%;
- виробництво молока – на 52,5% та 54,6%;
- виробництво яєць – зменшилося на 35,9% по усіх категоріях господарств і збільшилося на 7,6% по сільськогосподарських підприємствах.

За 2022 рік усіма категоріями господарств по області вироблено 212 тис. т молока. Реалізовано худоби та птиці на забій (у живій вазі) 40,7 тис. т. Вироблено 308,1 млн од. яєць. Станом на 01.01.2023 у всіх категоріях господарств: поголів'я великої рогатої худоби склало 79,2 тис. голів, у тому числі корів - 38,7 тис. голів; поголів'я свиней – 59,8 тис. голів; поголів'я овець та кіз – 24,5 тис. голів; поголів'я птиці – 2667,6 тис. голів.

11.3. Органічне сільське господарство

За останні роки сільське господарство стало стрімко змінюватися з «традиційного» на «промислове» виробництво. На фоні таких технологічних змін у виробництві сільськогосподарської продукції в суспільстві з'явився попит на здорове харчування.

В Харківській області 21 сертифікований оператор ринку, які займаються виробництвом органічної продукції. Найбільш популярним напрямком органічного виробництва є рослинництво, за цим напрямком сертифіковані 14 суб'єктів господарювання. Виробництвом добрив та засобів захисту рослин займаються 3 підприємці. Переробку органічної продукції здійснює 1 підприємство, 3 сертифікованих виробника органічного меду.

У м. Первомайський Лозівського району, не зважаючи на ситуацію в регіоні, працює єдине в Україні сертифіковане підприємство, яке у великих об'ємах виробляє більше 15 видів круп та пластівців – ТОВ «ТЕРРА».

11.4. Державна політика та заходи з екологізації сільського господарства

Екологічно чисте виробництво у сільському господарстві є основою для виробництва якісних готових продуктів харчування. Воно виступає як циклічний додаток комплексної превентивної стратегії охорони навколишнього середовища до технологічних процесів і продукції з метою зниження ризику для здоров'я людей і навколишнього середовища. Виробництво якісної і

безпечної сільськогосподарської продукції та сировини неможливе без урахування екологічного стану агросфери і застосування сучасних екологічно безпечних агротехнологій.

Недосконалість технологій у галузі рослинництва та тваринництва, порушення науково обґрунтованих підходів ведення аграрного виробництва загалом, забруднення і нераціональне використання земельних, водних та біоресурсів є чинниками зниження продуктивності аграрного виробництва, якості сировини і продукції.

Одним із основних пріоритетів щодо якості та безпеки продуктів харчування є контроль за якістю та безпекою продовольчої сировини і супутніх матеріалів, харчових продуктів, особливо для дитячого харчування. Створення ефективної системи контролю повинно насамперед базуватися на сертифікації виробника, а вже потім на контролі якості продукції, яку він виробляє. Сертифікації піддаються ґрунти, на яких вирощується сировина, сама сировина, обладнання, технологічне устаткування, кадри, транспортування, торгівельна мережа та інші аспекти діяльності підприємства.

Дані світового досвіду свідчать, що інтенсифікація землеробства при надмірній хімізації порушує збалансованість ланцюгів в екосистемі. В умовах сучасного ресурсного забезпечення засобами хімізації спостерігається від'ємний баланс гумусу, тому і спостерігається постійне зниження продуктивності орних земель. Скорочення сівозмін, зниження частки бобових культур у сівозміні та органічних компонентів в системі удобрення культур зумовлює застосування лише мінеральних добрив і це є основними чинниками деградації ґрунтів.

Екологічне сільське господарство – це господарство, що опирається на інноваційні технології, де гарантована висока якість продуктів харчування, їх виробництва, економно використовуються природні ресурси, підтримується природний баланс.

Основними екологічними ефектами від ведення екологобезпечного виробництва це є такі елементи як:

- захист і забезпечення відтворення ґрунтів;
- збереження екології довкілля через відсутність шкідливих викидів та випаровувань;
- виробництво високоякісних та екологічно чистих продуктів.

12. Енергетика та її вплив на навколишнє природне середовище

Енергетика є найважливішою галуззю господарства, підприємства якої за рівнем шкідливого впливу на довкілля вважаються об'єктами підвищеного екологічного ризику. Вони є потенційними джерелами забруднення довкілля, що може статися у разі порушення технологічних режимів роботи устаткування чи аварійної ситуації.

12. 1. Структура виробництва та використання енергії

У 2022 році тепловими електростанціями та теплоелектроцентралями, які знаходяться на території Харківської області, вироблено 2,0 млрд кВт*год

електричної енергії, що у 1,9 рази менше, ніж у 2021 році.

Найбільшими виробниками у 2022 році залишалися: ПрАТ «Харківська ТЕЦ - 5», частка виробництва в загальному обсязі склала 56%, та Зміївська ТЕС ПАТ «Центренерго» – 43%.

Зменшення обсягів виробництва електричної енергії у 2022 році обумовлене зупинкою енергоблоків ТЕС та ТЕЦ регіону у зв'язку з ракетними обстрілами рф та пошкодженням енергетичного обладнання. Філія «Теплоелектроцентраль» ТОВ «ДВ нафтогазовидобувна компанія» припинила виробничу діяльність з 01.04.2022.

За підсумками 2022 року споживання електричної енергії по регіону загалом склало 4,5 млрд кВт*год, що у 1,6 рази менше, ніж у 2021 році. Серед найбільших споживачів електроенергії в загальному обсязі споживання: населення – 40%, комунально-побутові споживачі – 18%, промисловість – 15%.

12. 2. Ефективність енергоспоживання та енергозбереження

З метою підвищення ефективності енергоспоживання в області запроваджено енергомоніторинг та проводиться робота щодо застосування практик ЕСКО-механізмів у бюджетній сфері.

У зв'язку із введенням на території України воєнного стану 24.02.2022 та тимчасової окупації третини території Харківської області, тривалих активних бойових дій, масованих ракетних обстрілів, пошкодженням значної кількості будівель підприємств, установ та організацій, реалізацію постанови Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2021 року № 1460 «Про впровадження систем енергетичного менеджменту» призупинено.

У зв'язку зі скороченням видатків місцевих бюджетів органами місцевого самоврядування регіону у 2022 році не впроваджувалися системи енергетичного менеджменту.

У м. Харків щоденний погодинний моніторинг споживання паливно-енергетичних ресурсів по кожному із структурних підрозділів за технологічними стадіями запроваджено КП «Харківводоканал». Економія власних коштів підприємства за рахунок виконання заходів з енергоефективності у 2022 році склала 58,62 млн грн, у т.ч. (економія до загального обсягу): природний газ – 64%; електроенергія – 3,11 %; вода – 1,37%.

У Харківській області з метою економії паливно-енергетичних ресурсів (далі – ПЕР) у бюджетній сфері укладено ЕСКО-договори з терміном дії на 5 років:

у м. Чугуєві діють два ЕСКО-договори (встановлено датчики, утеплення мережі теплопостачання будівель, контроль споживання ПЕР): Чугуївська загальноосвітня школа № 1 ім. І.Ю. Рєпіна та Чугуївський навчально-виховний комплекс № 8. Обидва договори у опалювальний період 2021-2022 виконані; у м. Первомайський діють чотири ЕСКО-договори (впровадження модульного індивідуального теплового пункту (із системою погодного регулювання та диспетчеризацією, контроль споживання ПЕР): виконавчий комітет Первомайської міської ради та Первомайські загальноосвітні школи І-ІІІ

ступенів № 5, № 6, № 7. Економія ПЕР становить 25% по кожному договору; у м. Харкові діє п'ять ЕСКО-договорів (впровадження модульного ІТП (із системою погодного регулювання та диспетчеризацією, контроль споживання ПЕР): Харківська гімназія ім. М.В. Ломоносова № 46 та Харківська гімназія № 82; Харківські загальноосвітні школи I-III ступенів № 68, № 91, № 44. Загальний фактичний рівень скорочення споживання ПЕР (теплова енергія) по цих закладах освіти склав 1462,68 Гкал.

На реалізацію заходів з енергозбереження та енергоефективності за початку дії «Регіональної програми підвищення енергоефективності, енергозбереження та зменшення споживання енергоресурсів у Харківській області на 2016 - 2022 роки» використано 1 840,92 млн грн, з них з державного бюджету – 74,75 млн грн (4,1%); з обласного бюджету – 207,49 млн грн (11,3%); з місцевих бюджетів – 304,31 млн грн (16,5%); за рахунок власних коштів підприємств – 1 124,60 млн грн (61,1%); інші джерела фінансування – 129,77 млн грн (7,0%).

За рахунок цих коштів у 1048 закладах, організаціях проведено заходи з енергозбереження та енергоефективності, які спрямовані на зменшення енергоємності виробництва продукції, надання послуг та проведення робіт з підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів; скорочення бюджетних видатків на використання паливно-енергетичних ресурсів в бюджетних установах та зменшення, за рахунок цього, витрат на забезпечення їх сталого функціонування, а саме:

на 528 об'єктах проведено капітальні ремонти з використанням енергозберігаючих матеріалів (термомодернізація), замінено вікна та двері; на 315 об'єктах замінено лампи на світлодіодні; на 118 об'єктах замінено інженерні мережі; на 78 об'єктах модернізовано котельне обладнання, на 4 об'єктах проведено енергоаудит;

на 4 об'єктах виконано роботи по заміні контрольно-вимірювальних приладів та автоматики.

Реалізація заходів, які включені до Програми, дозволила зменшити питомі витрати паливно-енергетичних ресурсів, також зменшила видатки бюджетної сфери на фінансування енергоспоживання, дозволила оптимізувати структуру енергетичного балансу області, головним чином за рахунок зменшення використання природного газу при повному забезпеченні регіону електро- і теплопостачання, удосконалити механізм управління і регулювання у сфері енергозаощадження, енергоефективності та розвитку альтернативної енергетики в регіоні.

12. 3. Вплив енергетичної галузі на навколишнє природне середовище

Виробництво енергії істотно впливає на стан довкілля. Спалювання твердого та рідкого палива супроводжується виділенням сірки діоксиду, оксиду та діоксиду вуглецю, а також оксидів азоту, речовин у вигляді суспендованих твердих частинок, сажі та інших забруднюючих речовин.

У зв'язку із тим, що у 2022 році ПрАТ «Харківська ТЕЦ-5» працювала з використанням мазуту для забезпечення сталої роботи ОЕС України в умовах

воєнного стану, збільшилися викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря, а саме: оксидів азоту, метану, сірки діоксиду, ванадію та його сполук, речовини у вигляді суспендованих твердих частинок. Найбільше зростання викидів було по вуглецю діоксиду.

На Зміївській ТЕС ПАТ «Центренерго» викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря порівняно з 2021 роком зменшилися, у зв'язку зі скороченням виробництва електричної енергії та за рахунок зменшення вмісту сірки в паливі (вугілля).

Також скорочено викиди забруднюючих речовин на філії «Теплоелектроцентрально» ТОВ «ДВ нафтогазовидобувна компанія», яка на початку 2022 року зупинила виробничу діяльність.

Разом з цим, у зв'язку із масованими ракетними обстрілами ТЕС та ТЕЦ регіону та унаслідок пожеж, які виникали на їх територіях, прилеглі земельні ділянки були засмічені будівельними відходами, мастилами, згорілими речовинами тощо.

12.4. Використання відновлюваних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики

Загальна встановлена електрична потужність об'єктів відновлюваної енергетики – 63,31 МВт.

На кінець 2022 року в області налічувалося 956 сонячних електростанцій (далі – СЕС) сумарною потужністю 50,35 МВт. Кількість СЕС зросла на 13,5 % порівняно з 2021 роком, сумарна потужність збільшена у 1,05 рази за рахунок введення в експлуатацію СЕС фізичних осіб, кількість яких збільшилася до 934 одиниць.

Встановлена електрична потужність об'єктів гідроенергетики складала 4,05 МВт, біоенергетики – 8,91 МВт.

Обсяг виробництва електричної енергії об'єктами відновлювальної енергетики за 2022 рік зменшився майже у 2 рази відносно показника 2021 року та склав 42,5 млн кВт*год. Значна частина цих об'єктів знаходилася на окупованій території та відключені від мереж ОЕС України. Деякі об'єкти відновлювальної енергетики пошкоджені або зруйновані.

Структура виробництва електроенергії за видами альтернативних джерел складала:

сонячні електростанції (СЕС) – 32,36 млн кВт*год (у 2021 році – 47,7 млн. кВт*год), у т.ч.:

промислові СЕС – 14,05 млн кВт*год (у 2021 році – 27,7 млн кВт*год);

СЕС домогосподарств (потужністю < 50 кВт), що підключені до мережі за «зеленим» тарифом – 18,31 млн кВт*год (у 2021 році – 20,0 млн кВт*год);

Красноскільська ТЕС (мала гідроенергетика) – 2,4 млн кВт*год (у 2021 році – 17, 2 млн кВт*год);

установка на біогазі – 7,7 млн кВт*год (у 2021 році – 9,4 млн кВт*год).

З метою скорочення обсягів споживання природного газу у 2022 році введено в експлуатацію 7 нових твердопаливних котлів, загальною потужністю 3,76 МВт та один тепловий насос системи повітря-вода Prometheus PSA-24 DCE потужністю 0,018-0,030 МВт (для системи опалення). У порівнянні з

2021 роком кількість реалізованих проектів із заміщення природного газу під час виробництва теплової енергії з відновлювальних джерел та альтернативних видів палива збільшилась на 75%.

12.5. Державна політика та заходи щодо зменшення впливу енергетики на навколишнє природне середовище

Державна політика у сфері енергетики безпосередньо спрямована на енергетичну незалежність країни. Масовий пріоритет в нашій країні – зелена генерація та масштабні можливості накопичення енергії.

13. Транспорт та його вплив на навколишнє середовище

13.1. Транспортна мережа Харківської області

Створений на Харківщині економічний потенціал, високий рівень розвитку промисловості та сільського господарства визначають значні об'єми перевезень вантажів і пасажирів як у межах області, так і в різні регіони України та за кордон. Транспортний комплекс області повністю і вчасно забезпечує потреби господарства та населення в перевезеннях, господарські зв'язки між різними одиницями адміністративно територіального поділу, має істотний вплив на всі сфери життя суспільства – економічну, соціальну, екологічну.

Транспортний комплекс області включає залізничний, автомобільний, авіаційний, міський наземний електричний транспорт та метрополітен.

Територія регіону добре забезпечена мережею шляхів сполучення залізничного, автомобільного транспорту. Залізничний транспорт – один з основних у транспортній системі області.

Структура та обсяги транспортних перевезень

Регіональна філія «Південна залізниця» АТ «Укрзалізниця» забезпечує транспортне обслуговування семи областей України: Харківської, Полтавської, Сумської, Чернігівської, Кіровоградської, Луганської та Донецької.

Розгорнута довжина залізничних колій становить 4091,9 км, у тому числі у межах Харківської області складає 2159,5 км, експлуатаційна довжина дорівнює 2813,1 км, у тому числі у межах Харківської області – 1378,1 км, із них: 80,3% обслуговується електровозною тягою, решта 19,7% – тепловозною.

Щільність залізничних колій на 1000 кв. км території дорівнює 48 км (по Україні цей показник складає 36 км). Обласний центр - місто Харків – є потужним транспортним вузлом, одним із центрів транспортної логістики України, що пов'язує шість суміжних областей і забезпечує транспортні зв'язки з іншими державами.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1242 «Про затвердження переліку автомобільних доріг загального користування державного значення» на території Харківської області знаходяться автошляхи державного значення загальною протяжністю – 2 335,1 км, в тому числі: 611,4 км - міжнародні; 108,0 км - національні; 638,3 км

- регіональні; 977,4 км – територіальні (на балансі Служби відновлення та розвитку інфраструктури у Харківській області).

Крім того, на території Харківської області знаходиться 7 334,0 км доріг місцевого значення, з яких: обласні – 1 275,9 км, районні – 6 058,1 км (на балансі ДП «Дороги Харківщини»).

На території Харківської області до повномасштабного вторгнення російської федерації функціонувало 285 приміських та міжміських внутрішньообласних автобусних маршрутів загального користування, перевезення яких здійснювали 38 автомобільних перевізників різних форм власності. Станом на 31.12.2022 було відновлено 139 приміських та міжміських внутрішньообласних автобусних маршрутів загального користування.

Основою транспортного комплексу міста Харкова є метрополітен, який забезпечує транспортне сполучення за основними напрямками, а також наземний міський електричний транспорт (трамвайні і тролейбусні маршрути) та маршрути громадського автомобільного транспорту, які здійснюють підвезення пасажирів від різних пасажироутворюючих вузлів до станцій метрополітену.

Така схема міста Харкова є найбільш раціональною і в основному задовольняє існуючі потреби мешканців та гостей міста в транспортних перевезеннях.

Харківський метрополітен займає друге місце в Україні за протяжністю ліній і кількістю перевезених пасажирів. Харківський метрополітен (збудований другим в Україні) діє з 22 серпня 1975 року. Харків'ян та гостей міста обслуговують 30 станцій метрополітену, експлуатаційна довжина його ліній становить 38,7 км. Схема метрополітену складається з трьох самостійних ліній, які взаємно перетинаються: Холодногірсько-заводської – завдовжки 17,3 км, Салтівської - 10,4 км, Олексіївської - 11,0 км, діють 3 пересадочних вузли.

За даними Регіональної філії «Південна залізниця» АТ «Українська залізниця» у 2022 році вантажообіг по регіональній філії становить 4667,30 млн т-км, по Харківській дирекції залізничних перевезень - 1057,867 млн т-км.

Пасажирообіг за 2022 рік по регіональній філії «Південна залізниця» становить 978,94 млн пас-км, по Харківській дирекції залізничних перевезень – 185,2 млн пас-км.

Вторгнення рф на територію України, введення правового режиму військового стану, «закриття» повітряного простору над Україною, призвели до повного припинення авіаційного сполучення, в тому числі через Міжнародний аеропорт «Харків». Так, до 24.02.2022 в аеропорту «Харків» виконували польоти такі великі авіакомпанії як «Міжнародні авіалінії України», Turkish Airlines, Pegasus Airlines, LOT, Belavia, які забезпечували пасажирів можливістю здійснити переліт на прямих рейсах з Харкова, а також зручними стиковками в великих аеропортах-хабах в будь-яку точку світу. Найпопулярнішими напрямками були Анталія, Стамбул, Шарм-ель-Шейх, Київ, Тіват, Краків, Бодрум, Даламан, Ларнака та Гданськ.

Склад парку та середній вік транспортних засобів

Розвиток і функціонування транспортного комплексу у місті Харкові здійснюється відповідно до Програми підвищення безпеки дорожнього руху в м. Харкові на 2021-2025 роки, Програми розвитку міського електротранспорту м. Харкова на 2021-2025 роки, Програми будівництва та розвитку Харківського метрополітену на 2021-2025 роки і передбаченим бюджетним фінансуванням на їх реалізацію, а також за рахунок залучених інвестицій.

Інвентарний парк рухомого складу міста Харкова та Харківської області у 2022 році складав 1037 одиниць автобусів, 296 одиниць тролейбусів та 281 одиницю трамваїв.

Середній вік автобусів, що працюють на приміських та міжміських автобусних маршрутах, які не виходять за територію Харківської області, становить 10 років.

Внаслідок широкомасштабної військової агресії за попередніми даними було пошкоджено 110 одиниць тролейбусів, 136 одиниць трамваїв, 257 одиниць автобусів.

Станом на 31.12.2022 пасажирські перевезення по місту Харкову здійснювали наступні підприємства:

КП «Харківській метрополітен» – здійснювався випуск 17 потягів (85 вагонів) на 3 лініях метрополітену;

КП «Салтівське трамвайне депо» – здійснювався випуск 83 одиниць автобусів на 41 маршруті, 26 одиниць тролейбусів з автономним ходом на 7 маршрутах і 26 одиниць трамваїв на 4 маршрутах;

КП «Жовтневе трамвайне депо» – здійснювався випуск 38 одиниць трамваїв на 6 маршрутах;

КП «Тролейбусне депо №2» – здійснювався випуск 55 одиниць тролейбусів на 11 маршрутах;

КП «Тролейбусне депо №3» – здійснювався випуск 36 одиниць тролейбусів на 10 маршрутах.

В рамках реалізації проєкту «Розширення метрополітену у місті Харкові» (подовження третьої лінії метрополітену) на загальну суму 320,0 млн євро, в тому числі за рахунок кредитних коштів Європейського банку реконструкції та розвитку – 160,0 млн євро та Європейського інвестиційного банку – 160 млн євро, планується здійснити:

будівництво третьої лінії Харківського метрополітену від станції «Метробудівників» до станції «Одеська», ділянка довжиною 3,74 км із двома станціями – «Державінська» і «Одеська», вартість будівництва – 180 млн євро;

будівництво електродепо «Олексіївське» зі сполучною гілкою до третьої лінії Харківського метрополітену (потужність електродепо – 100 вагонів), вартість будівництва – 40 млн євро;

придбання рухомого складу метрополітену в кількості 85 вагонів на суму – 100 млн євро.

Метою вказаного проєкту є поліпшення транспортного обслуговування населення міста Харкова, збільшення питомої ваги пасажирських перевезень

метрополітені. Із введенням в експлуатацію зазначених об'єктів метрополітену, експлуатаційна довжина третьої Олексіївської лінії збільшиться на 3,47 км і буде складати 14,45 км.

В результаті реалізації проєкту планується розвантажити наземну транспортну частину міста, створивши транспортний пересадочний вузол, який з'єднає південь і захід з центром міста Харкова, збільшити обсяг перевезень пасажирів метрополітені в обсязі загальноміських перевезень, підвищити їх швидкість та комфорт, поліпшити екологічну ситуацію в місті та зменшити на 25% обсяги викидів шкідливих речовин в атмосферу.

Для покращення якості надання транспортних послуг, наближення їх до європейських стандартів, а також підвищення рівня безпеки та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище рішенням 33 сесії Харківської міської ради 7 скликання від 26 лютого 2020 року №2059/20 (зі змінами) надано згоду КП «Салтівське трамвайне депо» на придбання за договором фінансового лізингу 50 одиниць тролейбусів з автономним ходом.

Також, згідно з рішенням Харківської міської ради від 21 квітня 2021 року № 131/21 «Про надання згоди КП «Салтівське трамвайне депо» надано згоду КП на придбання автобусів на умовах фінансового лізингу» на підставі договору фінансового лізингу з ПАТ АБ «Укргазбанк» на суму 12 611 250 євро, зазначене підприємство отримало 150 одиниць автобусів «KARSAN» турецького виробництва, що оснащені двигунами, які відповідають екологічному стандарту Євро-6.

Рішенням Харківської міської ради від 22 грудня 2021 року № 233/21 внесено зміни до вищевказаної згоди, а саме, було збільшено кількість автобусів до 320 одиниць, передбачених для закупівлі, що значною мірою вплине на мінімізацію шкідливих викидів в атмосферу повітря від транспорту загального користування в місті Харкові.

В рамках реалізації інвестиційного проєкту «Міський громадський транспорт України» комунальним підприємством «Тролейбусне депо № 2» реалізовано проєкт «Оновлення тролейбусного парку м. Харків», в рамках якого придбано 57 одиниць нових низькопідлогових тролейбусів за рахунок залучених кредитних коштів Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) в сумі 11,5 млн євро, та комунальним підприємством «Тролейбусне депо №3» здійснюється реалізація проєкту «Придбання рухомого складу міського електротранспорту (тролейбусів)», в рамках якого передбачено 49 одиниць тролейбусів з низьким рівнем підлоги (12 двосекційних тролейбусів і 37 односекційних тролейбусів) за рахунок залучених кредитних коштів Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) в сумі 10,0 млн євро.

З об'єктивних причин питання кінцевих строків, та сама безпосередня реалізація вищевказаних проєктів буде вирішене після припинення чи скасування воєнного стану.

Інвентарний парк тягового рухомого складу Регіональна філія «Південна залізниця» АТ «Укрзалізниця» становить 349 одиниць тепловозів, 226 одиниць електровозів, 1 мотриса АЧ2. В експлуатації знаходиться в середньому 150 одиниць тепловозів, 65 одиниць електровозів та 1 мотриса АЧ2. Середній вік тепловозів становить 33 роки, електровозів 46 років. Тяговий рухомий склад

експлуатується у межах всієї регіональної філії, а також і на ділянках обслуговування інших регіональних філій АТ «Укрзалізниця».

Приписний парк моторвагонного рухомого складу становить 65 одиниць електропоїздів та 22 одиниці дизель поїздів, з них у межах Харківської області курсують 43 одиниці електропоїздів та 12 одиниць дизель-поїздів. Середній вік приміського рухомого складу становить 35–40 років.

В останні роки Регіональна філія «Південна залізниця» ПАТ «Українська залізниця» оновлює рухомий склад на найпопулярніших напрямках пасажирських перевезень, реконструює залізничні вокзали та зупиночні пункти.

13. 2. Вплив транспорту на навколишнє середовище

Найбільш поширеними видами транспорту в Харківській області є: залізничний, автомобільний та авіаційний.

Залізничний транспорт екологічно чистіший, особливо електричний, але проблемою залишається забруднення залізниць нечистотами, що викидаються з вагонних туалетів. Забруднюється смуга завширшки в кілька метрів навколо колій.

Шумове забруднення біля залізничного полотна під час проходження потяга сягає 100–120 дБ. Біологічне забруднення пов'язане з перенесенням поверхнею транспортних засобів адвентивних видів рослин, більшість яких є продуцентами алергенів.

Забруднення атмосфери викидами автотранспорту посідає друге місце після енергетики за рахунок постійного збільшення кількості автотранспорту. Загальні викиди токсичних речовин залежать від потужності і типу двигуна, режиму його роботи, технічного стану автомобіля, швидкості руху, стану дороги, якості палива.

Пересування міського транспорту (трамвай, тролейбус) супроводжується підвищенням рівнів вторинного здіймання пилу. Високі рівні забруднення атмосферного повітря Харкова за рахунок пересувних джерел пояснюється, головним чином, експлуатацією технічно застарілого автомобільного парку, аварійним станом доріг, невідпрацьованими режимами швидкості дорожнього руху, особливо в центрі міста.

На сьогодні авіація в Україні розвивається досить швидко. Основними проблемами розвитку повітряного транспорту в Україні є застарілий парк літаків, фактична відсутність внутрішньодержавних перевезень, невідповідність технічних та екологічних можливостей аеропортів України сучасним міжнародним вимогам. Тому авіаційний транспорт є джерелом порушення акустичного режиму на значній території, стану атмосферного повітря та підземних вод. Небезпеку для довкілля становлять і нафтові сховища в аеропортах.

13. 3. Державна політика та заходи щодо зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище

Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII

встановлено, зокрема, що значення викидів забруднювальних речовин у атмосферне повітря від пересувних джерел, умовно приведених до оксиду вуглецю з урахуванням відносної агресивності основних забруднювачів, не повинні перевищувати у 2025 і 2030 роках відповідно 85% і 70% від базового рівня, визначеного станом на 2015 рік.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 року № 430 схвалено Національну транспортну стратегію України на період до 2030 року.

Зазначеною Стратегією планується досягнути, зокрема, таких результатів: зменшення обсягу викидів парникових газів в атмосферне повітря від пересувних джерел до 60 відсотків від рівня 1990 року;

зменшення сумарного обсягу викидів в атмосферне повітря забруднювальних речовин від пересувних джерел, умовно приведеного до оксиду вуглецю з урахуванням відносної агресивності основних забруднювачів, до 70 відсотків від рівня 2015 року.

Для зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище під час організації пасажирських перевезень необхідно приділяти увагу задоволенню вимог екологічної безпеки регіону, оскільки значна частина транспортних засобів, що експлуатуються, є застарілими, неефективними та негативно впливають на навколишнє природне середовище.

До заходів щодо зменшення впливу транспорту на довкілля належать: проведення реконструкції дорожнього покриття автомобільних доріг; оновлення рухомого складу автомобільного та електричного транспорту; збільшення парку автомобілів і автобусів, які працюють на газоподібному паливі;

забезпечення контролю за рівнем акустичного шуму транспортних засобів; впровадження системи очищення відпрацьованих газів; використання альтернативних видів палива; максимальне озеленення території мікрорайонів і розділових смуг; будівництво нових автомобільних доріг, дорожніх розв'язок та мостових переходів в м. Харкові та області.

Для поліпшення екологічної ситуації у залізничній галузі необхідно: створити системи баз даних з метою обробки інформації з екологічної ситуації на підприємствах залізничного транспорту;

розробити безвідходні ресурсо-ощадні технології і екологічну техніку для очищення вентиляційних викидів підприємств залізничного транспорту від токсичних забруднень (органічні розчинники, аерозолі ділянок нанесення антикорозійних покриттів) з одержанням із забрудників товарних продуктів;

провести комплексну оцінку екологічної ситуації в місцях розташування залізничних підприємств, прогноз її зміни, розробку і поетапну реалізацію моніторингу й оздоровлення навколишнього середовища;

організувати моніторинг і розробку засобів поліпшення умов праці й екологічного стану на залізницях;

впорядковувати зелені зони уздовж залізниць.

Серед основних заходів для запобігання, зменшення та пом'якшення негативних наслідків авіації можна виділити наступні:

оптимізація інфраструктури наземного обслуговування в аеропортах, щоб зменшити рух літаків і наземних транспортних засобів на руліжних доріжках і на холостому ході біля воріт;

оновлення парку наземних транспортних засобів;

мінімізація викидів неорганізованого повітря від авіаційного гасу та інших складів палива та від поводження з паливом;

первинне використання механічних методів видалення криги, таких як підмітальні машини і плуги, доповнені хімічними засобами;

забезпечення системою управління зливовими водами для збору та очищення поверхневого стоку, що містить повітряні та аеродромні рідини для захисту від обмерзання, включаючи воду, що походить з купи снігу, очищеного від фартухів та злітно-посадкових смуг.

14. Стале споживання та виробництво

14. 1. Тенденції та характеристика споживання

Рівень споживання природних ресурсів зростає й причиною найбільшого екологічного впливу в рамках життєвого циклу є продукти харчування та напої, житлове господарство, особистий транспорт. В сукупності ці категорії споживання надають від 70% до 80% впливу на навколишнє середовище і складають 60% споживчих витрат. І тоді основним завданням є усунення залежності між економічним розвитком і деградацією навколишнього середовища, пов'язаної зі споживанням, використанням ресурсів і утворенням відходів.

Так, упродовж останніх років спостерігається кількісне зростання обсягів споживання основних продовольчих ресурсів, деякі залишаються без змін.

Споживання продуктів харчування в домогосподарствах (у перерахунку в первинний продукт) у середньому за місяць у розрахунку на одну особу по Харківській області за 2013-2022 роки представлено у таблиці 14.1.1.

Споживання продуктів харчування в домогосподарствах (у перерахунку в первинний продукт) у середньому за місяць у розрахунку на одну особу по Харківській області за 2013-2022 роки

Таблиця 14.1.1

	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022* рік
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
М'ясо і м'ясопродукти, кг	5,2	4,7	4,5	5,1	4,9	4,8	5,3	5,1	5,1
Молоко і молочні продукти, кг	21,1	19,8	21,0	19,1	17,7	17,1	17,5	19,1	17,0
Яйця, шт.	19	19	19	20	18	18	18	18	18
Риба і рибопродукти, кг	1,6	1,1	1,2	1,3	1,2	1,2	1,2	1,0	2
Цукор, кг	3,0	2,7	2,4	2,6	2,2	2,0	1,9	2,0	2
Олія та інші рослинні жири, кг	1,5	1,3	1,3	1,3	1,1	1,1	1,0	1,2	1,2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Картопля, кг	6,7	5,8	5,2	5,5	5,1	5,2	4,5	6,1	5,9
Овочі та баштанні, кг	8,7	8	8,9	8,3	7,9	8,1	7,8	7,7	7,5
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград, кг	3,6	2,7	2,8	3,7	3,4	3,4	3,5	3,2	3,1
Хліб і хлібні продукти, кг	8,5	7,7	7,7	7,9	7,6	7,3	7,5	7,9	7,8

*Прогнозні показники

Стале споживання – це використання товарів і послуг, що задовольняють основні потреби і підвищують якість життя з мінімальним використанням невідновлюваних природних ресурсів і з найменшою шкодою для навколишнього середовища.

Головною метою сталого розвитку є, насамперед, підвищення якості життя. Основними пріоритетами мають бути фізичне і моральне здоров'я суспільства, якісна питна вода, атмосферне повітря, безпечні продукти, товари і послуги, безпечні і комфортні умови життя, праці, навчання тощо.

Сталий розвиток орієнтований на людину і спрямований на збереження стабільності соціальних і культурних систем.

14.2. Запровадження елементів сталого споживання та виробництва

Запровадження еколого-економічних важелів створює певні стимули до більш раціонального використання природних ресурсів, а також визначає реальні джерела фінансування природоохоронної діяльності.

Сучасний механізм природокористування та природоохоронної діяльності базується на:

- відшкодуванні за шкідливий вплив на довкілля;
- платності за спеціальне використання природних ресурсів;
- цільовому використанні коштів, отриманих від збору за спеціальне використання природних ресурсів та забруднення довкілля, на відновлення та підтримання природних ресурсів у належному стані.

Головною метою економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності – є стимулювання природокористувачів до зменшення шкідливого впливу на довкілля, раціонального та ощадливого використання природних ресурсів та зменшення енерго- і ресурсоемності одиниці продукції.

Серед головних пріоритетів досягнення сталого розвитку в Харківській області є створення соціально-економічної системи, здатної до постійного удосконалення та спрямованої на екологізацію виробництва. Екологізація повинна охопити усі сфери суспільної діяльності: промисловість, сільське господарство, науку, соціальну та правову сфери тощо.

В зв'язку з завершенням дії попередньої Стратегії розвитку Харківської області та змінами у принципах державної регіональної політики, посиленням глобальних викликів, які постали перед світовою економікою на сьогодні, посиленням впливу глобального поділу праці на національні економіки країн, що розвиваються, ризиків і загроз, які з'явилися в економіці країни й області в

останні роки, розвитком технологій нового покоління, активізацією процесу створення об'єднаних територіальних громад, загостренням демографічних і соціальних проблем тощо виникла необхідність розробки Стратегії розвитку Харківської області на 2021–2027 роки (далі – Стратегія).

Стратегія є документом вищого рівня області і основою для розробки та уточнення діючих стратегій розвитку, програм, планів заходів з реалізації для територіальних громад, обґрунтування інвестиційних проєктів, залучення коштів державного та місцевого бюджетів.

Надзвичайно важливим завданням сталого споживання та виробництва є перехід до раціонального природокористування. Воно передбачає активне впровадження низки заходів у різних галузях життєдіяльності суспільства – промисловості, сільському господарстві, будівництві, транспорті, житлово-комунальному господарстві, сфері обслуговування і відпочинку населення.

З метою реалізації державної екологічної політики стосовно досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України та з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем, прийнято Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», який набрав чинності у 2020 році.

Зазначеним Законом визначено основні засади державної екологічної політики, зокрема: сприяння збалансованому (сталому) розвитку шляхом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), орієнтування на пріоритети збалансованого (сталого) розвитку; інтегрування екологічних вимог під час розроблення і затвердження документів державного планування, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку та у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля.

15. Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища

15.1. Національна та регіональна екологічна політика

Державна екологічна політика – це складова політики держави, що відображає сукупність її цілей і завдань у сфері екології, які формуються політичною системою держави відповідно до її соціального призначення і реалізуються нею за допомогою певних механізмів.

Екологічна політика в Україні направлена на забезпечення конституційного права громадян на безпечне навколишнє природне середовище.

Основні напрями державної екологічної політики:

- охорона навколишнього природного середовища (охорона повітряного басейну; охорона водних ресурсів; охорона земельних ресурсів; збереження та розвиток озелених територій та екологічної мережі; моніторинг довкілля);

- раціональне природокористування (раціональне поводження з відходами виробництва та споживання; зниження матеріало-, водо-, енергомісткості виробництва);

- екологічна безпека (природно-техногенна безпека; зменшення екологічних ризиків; регулювання антропогенних навантажень);

- інституціональне середовище (екоправо; екологічний менеджмент, екологічний аудит, екологічна експертиза; освіта та просвіта; інформування, екоінформатика, екологічна економіка, соціальне партнерство.

Реалізація екологічної політики здійснюється на таких рівнях:

- міжнародному (глобальному);

- державному (національному);

- регіональному (обласному);

- місцевому (міста, села, підприємства та ін.).

Екологічна політика в Україні направлена на забезпечення конституційного права громадян на безпечне навколишнє природне середовище. Для реалізації ефективної екологічної політики необхідно сформувати вибудовану екологічну стратегію, що має на меті економічно й екологічно збалансований, тобто сталий розвиток, чіткі цільові показники і першочергові пріоритети, що впливають з реального поточного стану навколишнього середовища.

Інтеграція екологічної політики в усі напрями діяльності має стати обов'язковою умовою переходу до екологічно збалансованого розвитку держави, коли розвиток країни та регіонів, структура економічного зростання, матеріального виробництва та споживання, а також інших видів діяльності суспільства функціонує в межах здатності природних екосистем відновлюватися, поглинати забруднення та підтримувати життєдіяльність теперішнього і майбутніх поколінь.

Регіональна екологічна політика – це система цілей і дій, що реалізуються органами державної влади і місцевого самоврядування, спрямованих на збереження довкілля та забезпечення екологічно безпечних умов життєдіяльності населення за допомогою методів, що враховують специфіку територій.

Потреба здійснення регіональної екологічної політики виникає тоді, коли в умовах диверсифікованого екологічного простору стає очевидною низька результативність уніфікованих механізмів регулювання стану довкілля.

Зміст регіональної екологічної політики розглядається в двох аспектах. Перший – це екологічна політика держави по відношенню до регіонів (державна регіональна екологічна політика), другий – екологічна політика, яка здійснюється регіонами. Перша реалізується центральними органами державної влади, друга – місцевими органами влади і самоврядування. В цьому плані особливого значення набуває розмежування повноважень між різними гілками влади у сфері природокористування і охорони навколишнього природного середовища.

Для вирішення наявних екологічних проблем та попередження виникнення нових, в подальшому в області систематично провадяться заходи з охорони навколишнього природного середовища, збереження екологічного благополуччя та підвищення рівня екологічної безпеки.

Основні природоохоронні заходи, що проводяться в області, спрямовані на додержання природоохоронного законодавства в галузі природокористування, забезпечення екологічної та санітарно-гігієнічної безпеки території регіону.

Одним з головних напрямків проведення екологічної політики в області є державний контроль за екологічно безпечним природокористуванням, який на місцевому рівні проводиться Державною екологічною інспекцією у Харківській області.

Дієвим заходом державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища є проведення перевірок об'єктів з питань дотримання вимог природоохоронного законодавства, контроль за екологічно безпечним природокористуванням, який на місцевому рівні проводиться Державною екологічною інспекцією у Харківській області.

Під державним контролем знаходиться екологічний стан поверхневих та підземних водних об'єктів, стан рослинного та тваринного світу області, стан та використання земельних ресурсів та надр, забрудненість атмосферного повітря.

Департамент захисту довкілля та природокористування (далі – Департамент) є структурним підрозділом Харківської обласної державної адміністрації. У межах своїх повноважень Департамент забезпечує реалізацію державної політики в галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів, поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), забезпечення екологічної та у межах своєї компетенції радіаційної безпеки на території Харківської області.

Основними завданнями Департаменту є: забезпечення реалізації державної політики у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів (земля, поверхневі та підземні води, атмосферне повітря, ліси, тваринний і рослинний світ), поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), небезпечними з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, екологічної та, в межах своєї компетенції, радіаційної безпеки, заповідної справи, формування, збереження та використання екологічної мережі; здійснення регулювання у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів, забезпечення екологічної та, в межах своєї компетенції, радіаційної безпеки, у сфері поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), пестицидами та агрохімікатами, організації, охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, формування, збереження та використання екологічної мережі.

Важливим напрямком проведення державної екологічної політики в Харківській області є організація розробки та реалізації місцевих та регіональних екологічних програм, організація участі в плануванні та виконанні державних програм, націлених на покращання екологічного стану території області.

До проведення державної екологічної політики відноситься забезпечення економічного механізму природокористування з формування та виконання

доходної частини бюджетів всіх рівнів за рахунок надходження екологічного податку, фінансування природоохоронних заходів в масштабах області.

Інформаційне забезпечення стану навколишнього природного середовища здійснюється системою державного екологічного моніторингу.

Правовим інструментом зменшення ризиків планованої діяльності та запобігання негативного впливу на довкілля, більш сучасними та наближеними до європейських стандартів є оцінка впливу на довкілля та стратегічна екологічна оцінка. За рахунок створення електронного реєстру оцінки впливу на довкілля спрощено процедуру подання документів. Громадськість у межах строку громадського обговорення має право подати замовнику в письмовій формі (у тому числі в електронному вигляді) зауваження і пропозиції до звіту про оцінку впливу на довкілля та проекту документа державного планування та звіту про стратегічну екологічну оцінку. Введено процедуру після проектного моніторингу, метою якого є виявлення будь-яких розбіжностей і відхилень у прогнозованих рівнях впливу та ефективності заходів із запобігання забрудненню довкілля та його зменшення.

До напрямів проведення державної екологічної політики відносяться питання формування регіональної частини загальнодержавної екологічної мережі, розвиток заповідної справи, припинення втрат ландшафтного та біотичного різноманіття, зменшення забруднення, поліпшення екологічного стану водних об'єктів.

Елементами екологічної політики є організація і координація наукових та проектно-технологічних розробок в галузі охорони навколишнього природного середовища, що проводяться за рахунок бюджетних коштів.

Важливою частиною ведення екологічної політики є проведення міжнародної діяльності за широким спектром питань спільного використання транскордонних поверхневих водних ресурсів, транскордонного забруднення.

15.2. Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища

I. Частка відходів, видалених у спеціально відведені місця чи об'єкти, або спалених (без отримання енергії), у загальному обсязі утворених відходів, є рейтинговим показником та враховується під час проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики.

У зв'язку з тим, що згідно зі статтею 246 Податкового кодексу України, ставка податку за розміщення відходів IV класу небезпеки становить лише 5,5 гривень за т, підприємствам економічно вигідно залишати на зберіганні відходи, а не шукати шляхи їх утилізації та впроваджувати у виробництво нові технології використання відходів.

Шляхи вирішення: створення на законодавчому рівні ефективного економічного механізму зобов'язання підприємств щодо необхідності утилізації чи перероблення відходів. Потребує вирішення питання щодо внесення змін до Податкового кодексу України.

II. На заміну Закону України «Про відходи» 20 червня 2022 року було прийнято Закон України «Про управління відходами». Цей Закон спрямований

на введення нормативно-правового регулювання в галузі управління відходами, що відповідає вимогам відповідних директив ЄС. Його мета – це поліпшення стану навколишнього природного середовища та створення необхідної інфраструктури для управління відходами.

Разом з тим, жодні підзаконні нормативно-правові акти, які необхідні для реалізації Закону, та які будуть регулювати питання стосовно управління відходами, у тому числі небезпечними, на цей час не прийняті.

Шляхи вирішення: Кабінету Міністрів України прискорити прийняття нормативних актів, які дадуть можливість реалізації Закону України «Про управління відходами».

III. З метою досягнення показника заповідності, встановленого Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 року № 695, в процесі проведення роботи щодо створення нових та розширення існуючих об'єктів природно-заповідного фонду в Харківській області є проблемне питання - це відсутність бажання у первинних власників та користувачів природних ресурсів надавати погодження щодо включення їх земельних ділянок до об'єктів природно-заповідного фонду.

Стимується погодження включення земельних ділянок до заповідних територій через обмеження в природокористуванні, що встановлені чинним законодавством, та через відсутність механізму економічного стимулювання і будь-яких пільг у сфері оподаткування, зокрема щодо земельного та екологічного податків.

Шляхи вирішення: відповідним законопроектом внести зміни до Податкового кодексу України, в частині встановлення пільг у сфері оподаткування для власників і користувачів земельних ділянок, які віднесено до природно-заповідного фонду, прийняття якого вирішить питання зацікавленості землевласників та землекористувачів у розширенні заповідних територій.

15.3. Державний нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища

За 2022 рік Державною екологічною інспекцією у Харківській області перевірено 102 об'єкта державного нагляду, з яких планово–70, позапланово–32.

За порушення природоохоронного законодавства протягом 2022 року складено 486 протоколів, з них для розгляду у судові органи передано 9. Притягнуто до адміністративної відповідальності 477 посадових осіб та громадян на загальну суму 123,76 тис. грн, фактично стягнуто, з урахуванням раніше накладених – 122,808 тис. грн.

Загальна кількість випадків порушень по яким передано матеріали – 1, кількість відкритих кримінальних проваджень – 1.

Загальна сума розрахованих збитків у звітному періоді склала 2685,409 тис. грн. Претензійно-позовна робота щодо відшкодування збитків здійснювалась Державною екологічною інспекцією у Харківській області по 43 пред'явленим претензіям на зазначену вище суму. Фактично стягнуто у 2022

році, з урахуванням раніше пред'явлених 98 претензій, коштів на загальну суму 4466,304 тис. грн.

Крім того, Державною екологічною інспекцією у Харківській області до правоохоронних органів передано 6 матеріалів на суму 6947,35 тис. грн.

Також протягом 2022 року здійснено розрахунки збитків, внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, завдані землі, ґрунтам, атмосферному повітрю, лісовим культурам, природно-заповідному фонду, на загальну суму 174 783,627 млн грн.

15. 4. Виконання регіональних цільових екологічних програм

Державні цільові, міждержавні, регіональні, місцеві та інші регіональні програми розробляються і приймаються з метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності з організації і координації заходів у сфері охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів.

I. Комплексна Програма охорони навколишнього природного середовища в Харківській області на 2021-2027 роки (далі - Програма), затверджена рішенням Харківської обласної ради від 24 грудня 2020 року № 9-VIII.

Відповідальним за виконання Програми визначено Департамент захисту довкілля та природокористування Харківської обласної державної адміністрації.

Відповідно до Програми джерелами її фінансування є державний бюджет, обласний бюджет (обласний фонд охорони навколишнього природного середовища), інші джерела, не заборонені чинним законодавством України.

Обсяг фінансування Програми визначається щороку відповідно до розподілу коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища (далі – Розподіл), який розглядається та затверджується обласною радою.

Відповідно до обсягу фінансування, визначеного Розподілом, затвердженим рішенням Харківської обласної ради від 21 грудня 2021 року № 336-VIII, із змінами, внесеними розпорядженням начальника Харківської обласної військової адміністрації від 15 червня 2022 року № 63В, в 2022 році на виконання природоохоронних заходів заплановано направити 5 500 тис. грн, профінансовано та використано 4 864,354 тис. грн на реалізацію одного заходу.

II. Регіональна програма підвищення енергоефективності та зменшення споживання енергоресурсів у Харківській області на 2016-2022 роки, затверджена рішенням Харківської обласної ради від 08 грудня 2016 року № 307-VII.

Відповідальним за виконання Програми визначено Департамент житлово-комунального господарства та паливно-енергетичного комплексу Харківської обласної державної адміністрації.

На реалізацію заходів з енергозбереження та енергоефективності з початку дії Програми використано 1 840,92 млн грн, з них з державного бюджету – 74,75 млн грн (4,1%); з обласного бюджету – 207,49 млн грн (11,3%); з місцевих

бюджетів – 304,31 млн грн (16,5%); за рахунок власних коштів підприємств – 1 124,60 млн грн (61,1%); інші джерела фінансування, не заборонені законом – 129,77 млн грн (7,0%).

У зв'язку із введенням воєнного стану в Україні органами місцевого самоврядування та районними військовими адміністраціями відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» здійснюються насамперед заходи, необхідні для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки. Порядком виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 09.06.2021 № 590 (зі змінами), визначено виключний перелік видатків, які фінансуються в умовах воєнного стану, при здійсненні казначейського обслуговування бюджетних коштів та коштів інших клієнтів.

15.5. Державна політика у сфері моніторингу навколишнього природного середовища

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (статті 20, 22) передбачено створення державної системи моніторингу довкілля (далі – ДСМД) та проведення спостережень за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення. Виконання цих функцій покладено на Міндовкілля та інші центральні органи виконавчої влади, які є суб'єктами державної системи моніторингу довкілля, а також підприємства, установи та організації, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля.

Основні принципи функціонування ДСМД визначені у постанови Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 року № 391 «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» (зі змінами).

На даний час, моніторинг довкілля здійснюється Мінагрополітики, Міндовкіллям, ДАЗВ (крім державного моніторингу вод), Держгеонадрами, Мінрегіоном, ДКА, а також ДСНС, Держлісагентством, Держводагентством, Держгеокадастром та їх територіальними органами, підприємствами, установами та організаціями, що належать до сфери їх управління, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями.

Існуюча система моніторингу довкілля не може в повній мірі забезпечити вирішення основних проблем у сфері охорони навколишнього природного середовища, зокрема:

- неефективна взаємодія галузевих складових системи моніторингу довкілля;
- відсутність оперативного реагування на виникнення, попередження та мінімізацію ризиків пов'язаних із забрудненням довкілля та його шкідливим впливом на здоров'я людини;
- недостатня реалізація права доступу до екологічної інформації;
- відсутня взаємодія державної системи моніторингу довкілля України з аналогічними системами держав-членів ЄС.

З метою координації діяльності міністерств та відомств, визначення основних принципів державної політики з питань розвитку системи

моніторингу навколишнього середовища, забезпечення її функціонування на основі єдиного нормативно-методологічного забезпечення Міндовкілля передбачається реформування комплексного моніторингу довкілля.

Мета реформи – отримання достовірних і співставних даних та інформації про стан довкілля для прийняття управлінських рішень у сфері охорони навколишнього природного середовища, оперативного реагування та запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та екологічного характеру. Забезпечення вільного доступу до екологічної інформації громадськості та впровадження її обміну та взаємодії з системами держав-членів ЄС.

Реформою передбачається:

- створення ефективної державної системи моніторингу довкілля, що забезпечує інформаційні потреби управління в галузі охорони навколишнього природного середовища;

- започаткування цифрової системи моніторингу довкілля для прогнозування виникнення надзвичайних ситуацій та прийняття управлінських рішень, за допомогою функціонування загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи на базі Єдиної екологічної платформи «ЕкоСистема»;

- забезпечення сумісності та взаємодії державної системи моніторингу довкілля з аналогічними системами інших країн;

- створення та забезпечення функціонування центральної референс-лабораторії у сфері державної системи моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря та співробітництво з відповідними національними лабораторіями інших країн у сфері оцінки якості повітря;

- створення регіональних центрів моніторингу довкілля;

- розроблення та затвердження органами управління якістю атмосферного повітря програм державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря для всіх зон і агломерацій;

- реалізація положень Директиви 2003/4/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 28 січня 2003 року про доступ громадськості до екологічної інформації, в частині екологічної інформації, її поширення та надання доступу до неї.

Ключові результати за 2022 рік:

- зареєстровано у Верховній Раді України законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» (реєстр. № 7327 від 24.04.2022);

- прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року № 323 «Про схвалення Стратегії інтегрованої автоматизованої системи радіаційного моніторингу на період до 2024 року»;

- затверджено наказ Міндовкілля від 01 серпня 2022 року № 268 «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження планів поліпшення якості атмосферного повітря», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 16 вересня 2022 року за № 1071/38407;

- затверджено наказ Міндовкілля від 01 серпня 2022 року № 267 «Про

затвердження Порядку розроблення та затвердження короткострокових планів дій», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 20 вересня 2022 року за № 1086/38422;

- розроблено проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля» та направлено на погодження до заінтересованих центральних органів виконавчої влади;

- розроблено проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про регіональні центри моніторингу довкілля».

15.6. Оцінка впливу на довкілля

Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» введено сучасний та європейський порядок проведення оцінки впливу на довкілля (далі – Закон).

Законом визначено дві категорії об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля і підлягають оцінці впливу на довкілля (далі – ОВД). Такі суб'єкти господарювання без наявності висновку ОВД не мають права здійснювати заплановану діяльність.

Оцінці впливу на довкілля не підлягає планована діяльність, спрямована виключно на забезпечення оборони держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків антитерористичної операції на території проведення антитерористичної операції на період її проведення, відповідно до критеріїв, затверджених Кабінетом Міністрів України.

Закон встановлює правові та організаційні засади оцінки впливу на довкілля, спрямованої на запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів.

Процедура оцінка впливу на довкілля передбачає:

- визначення необхідності проведення ОВД (здійснюється суб'єктом господарювання);

- реєстрація суб'єкта господарювання в Єдиному реєстрі з оцінки впливу на довкілля (здійснюється суб'єктом господарювання);

- подання та оприлюднення Повідомлення про плановану діяльність, яка підлягає оцінці впливу на довкілля;

- громадське обговорення обсягу досліджень та рівня деталізації інформації, що підлягає включенню до звіту з оцінки впливу на довкілля;

- надання умов щодо обсягу досліджень та рівня деталізації інформації, що підлягає включенню до звіту з оцінки впливу на довкілля;

- подання та оприлюднення Звіту з оцінки впливу на довкілля та оголошення про початок громадського обговорення звіту з оцінки впливу на довкілля;

- аналіз уповноваженим територіальним органом інформації, наданої у Звіті з оцінки впливу на довкілля, будь-якої додаткової інформації, яку надає суб'єкт господарювання, а також інформації, отриманої від громадськості під час громадського обговорення, іншої інформації;

- надання уповноваженим територіальним органом мотивованого висновку з оцінки впливу на довкілля;
- врахування висновку з оцінки впливу на довкілля у рішенні про провадження планованої діяльності.
- інформування про прийняття рішення про провадження планової діяльності;
- післяпроектний моніторинг.

Відповідно до вимог Закону створено Єдиний реєстр оцінки впливу на довкілля, в якому суб'єкти господарювання реєструють Повідомлення про плановану діяльність, впровадження якої передбачається на території області, розміщують Оголошення про початок громадського обговорення Звіту з оцінки впливу на довкілля, Звіт з оцінки впливу на довкілля та Висновок з оцінки впливу на довкілля.

Забезпечення гласності оцінки впливу на довкілля, у відповідності до вимог статті 4 Закону, здійснювалося шляхом оприлюднення інформації щодо процедури оцінки впливу на довкілля на вебсторінці Департаменту захисту довкілля та природокористування Харківської обласної військової (державної) адміністрації вебсайту Харківської обласної військової (державної) адміністрації.

У 2022 році Департаментом захисту довкілля та природокористування Харківської обласної військової (державної) адміністрації надано суб'єктам господарювання 24 висновки з оцінки впливу на довкілля стосовно допустимості провадження планованої діяльності на території області.

15. 7. Економічні засади природокористування

Засади формування економічного механізму природокористування в Україні регламентуються Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також Водним, Земельним, Лісовим кодексами України, Кодексом України про надра, Законами України «Про плату за землю», «Про рослинний світ» та «Про тваринний світ».

Економічні механізми природоохоронної діяльності

Найважливішими функціональними елементами системи управління природоохоронною діяльністю – є складові економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності. До економічного механізму природоохоронної діяльності відноситься формування та виконання доходної частини Державного бюджету, обласного та місцевих бюджетів за рахунок надходження коштів від екологічного податку, грошових стягнень за порушення норм і правил та шкоду, заподіяну порушеннями законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Стан фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища

У зв'язку з агресією РФ об'єктивним є зменшення надходжень до спеціальних фондів місцевих бюджетів (фондів охорони навколишнього природного середовища), у тому числі за рахунок звільнення суб'єктів

господарювання від сплати екологічного податку з 1 січня 2022 року до 31 грудня року, в якому буде припинено чи скасовано воєнний стан, що передбачено вимогами Податкового кодексу України.

За 2022 рік загалом до місцевих бюджетів Харківської області надійшло 21,4 млн грн екологічного податку, що складає 37,5% від очікуваних надходжень.

За рахунок коштів державного бюджету видатки для Харківської області на природоохоронні заходи у 2022 році не здійснювались.

За 2022 рік у зв'язку із воєнним станом в країні, в тому числі із веденням активних бойових дій у Харківській області, профінансовано лише один захід: «Аварійно-відбудовні роботи (реконструкція) каналізаційно-насосної станції № 2 за адресою: м. Лозова, вул. Юхима Березовського, 99» - передбачений обсяг фінансування на 2022 рік – 5 500,000 тис. грн, профінансовано та використано коштів за 2022 рік – 4 864,354 тис. грн. Роботи виконано в повному обсязі, економію коштів досягнуто при виконанні робіт.

Крім того, за інформацією районних державних адміністрації та органів місцевого самоврядування на реалізацію природоохоронних заходів у 2022 році направлено 6 997 тис. грн коштів місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища (міських, селищних та сільських рад).

У зв'язку із введенням воєнного стану в Україні органами місцевого самоврядування та районними військовими адміністраціями відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» здійснюються насамперед заходи, необхідні для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки.

15.8. Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки

Згідно Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання і визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів.

Мета екологічної стандартизації і нормування – це встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог з охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Державні стандарти визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги по запобіганню шкідливому впливу забрудненого навколишнього природного середовища на здоров'я людей тощо.

Значну роль у розвитку екологічної стандартизації відіграє технічний комітет стандартизації ТК 82 «Охорона довкілля», що був утворений у 1993 році з метою організації і виконання робіт з міжнародної, регіональної, національної стандартизації у сфері захисту довкілля, екологізації економіки, систем екологічного управління, екологічного маркування, відходів, повітря, ґрунтів, води, захисту від опромінення тощо. Функції секретаріату ТК 82 виконує Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління Міндовкілля.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про стандартизацію» розрізняють (залежно від суб'єкта стандартизації, який приймає чи схвалює стандарти): національні стандарти; кодекси усталеної практики та класифікатори, прийняті чи схвалені центральним органом виконавчої влади у сфері стандартизації; каталоги та реєстри загальнодержавного застосування; стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови, прийняті чи схвалені іншими суб'єктами, що займаються стандартизацією.

Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність» відносить до сфери державного метрологічного нагляду контроль стану навколишнього природного середовища, а вимірювання в цій сфері повинні виконуватися атестованими, відповідно до «Правил уповноважень та атестації у державній метрологічній системі», лабораторіями.

В області діють вимірювальні лабораторії, що мають свідоцтва про атестацію на проведення вимірювань складових довкілля (викиди в атмосферне повітря, поверхневих та зворотних вод, ґрунтів, відходів тощо). Дослідження здійснюють: Харківський регіональний центр з гідрометеорології, Регіональний офіс водних ресурсів у Харківській області, Державна екологічна інспекція в Харківській області, Державна установа «Харківський обласний лабораторний центр», Державна установа Харківська філія «Інститут охорони ґрунтів».

Основу екологічного нормування складають:

- ГДК – гранично допустимі концентрації;
- ОБРВ – орієнтовно безпечні рівні впливу;
- ГДВ – гранично допустимі викиди (в атмосферу)
- ГДС – гранично допустимі скиди (у водні об'єкти);
- ліміти використання природних ресурсів, викидів і скидів.

Норми (ГДК і ОБРВ) є єдиними для всієї території України. Екологічні нормативи (ГДВ, ГДС) розробляють і вводять у дію державні природоохоронні органи, норми охорони здоров'я – інші уповноважені на те державні органи в межах своєї компетенції відповідно до природоохоронного законодавства.

Нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів визначає кількісні показники, що мають зменшувати антропогенний вплив суспільства до меж, у яких допускається така зміна природного середовища, а це, у свою чергу, дає змогу механізмам саморегуляції екосистем здійснювати процес відновлення природних ресурсів і не призводить до деградації довкілля.

15.9. Державне регулювання природокористування

Відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» та постанови Кабінету Міністрів України від 28 січня 2015 року № 42 «Деякі питання дерегуляції господарської діяльності» (зі змінами), з 2012 року прийом суб'єктів господарювання з питань отримання документів дозвільного характеру здійснюється в Центрі надання адміністративних послуг м. Харків (м. Харків, вул. Гімназійна набережна, 26), в Регіональному центрі послуг (м. Харків, просп. Тракторобудівників, 144) та в територіальних підрозділах Центру надання адміністративних послуг м. Харкова.

На виконання законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» (в частині надання документів дозвільного характеру), «Про адміністративні послуги», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру», постанови Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 118 «Про затвердження Порядку подання декларації про відходи та її форми» Департамент захисту довкілля та природокористування Харківської обласної державної адміністрації надає суб'єктам господарювання наступні адміністративні послуги:

- видача дозволу на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;
- видача висновку з оцінки впливу на довкілля;
- видача дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для об'єктів другої та третьої групи;
- переоформлення дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для об'єктів другої та третьої групи;
- анулювання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для об'єктів другої та третьої групи.
- реєстрація декларацій про відходи;
- затвердження реєстрової карти об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів;
- затвердження паспорту місця видалення відходів.

Департаментом захисту довкілля та природокористування Харківської обласної військової (державної) адміністрації у 2022 році:

- надано суб'єктам господарювання 24 висновки з оцінки впливу на довкілля;
- відповідно до вимог статті 8 Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» надавалися зауваження та пропозиції до заяв про визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки проєктів документів державного планування та звітів про стратегічну екологічну оцінку;
- в рамках здійснення процедури стратегічної екологічної оцінки розглянуто 14 заяв про визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки проєктів документів державного планування та надані зауваження та пропозиції до них;

- у відповідності до вимог Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» на вебсайті Харківської обласної державної адміністрації протягом 2022 року було розміщено 6 повідомлень про оприлюднення проєктів документів державного планування та звітів про стратегічну екологічну оцінку;

- розглянуто 422 декларацій про відходи (2021 рік – 1256), з них зареєстровано – 357 (2021 рік – 812), направлено на доопрацювання – 65 (2021 рік – 444);

- розглянуто 25 матеріалів щодо затвердження реєстрових карт об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів (у 2021 році – 169), з них: затверджено – 17 (2021 рік – 104), направлено на доопрацювання – 8 (2021 рік – 65);

- розглянуто 2 матеріали щодо затвердження паспорту місця видалення відходів з них: затверджено – 1 (2021 рік – 3), направлено на доопрацювання – 1 (2021 рік – 1);

- розглянуто 118 матеріалів на отримання дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами суб'єктами господарювання м. Харків та Харківської області. Видано 115 дозволів (22 – підприємства, що віднесені до II групи, та 93 – до III групи), 3 документи було направлено на доопрацювання, також на адресу Департаменту надійшло 7 декларацій про провадження господарської діяльності щодо дозволу на викиди забруднюючих речовин;

- розглянуто та погоджено 5 поточних індивідуальних технологічних нормативів використання питної води.

15.10. Стан та перспективи наукових досліджень у сфері охорони навколишнього природного середовища

Наукові установи Харківщини виконують цілий комплекс різноманітних робіт у галузі охорони довкілля. На підставі виявлених проблем ведеться пошук нових напрямів співробітництва з підприємствами області в частині модернізації та реконструкції виробництв, що забезпечує зниження втрат енергоносіїв, покращення технологічних та екологічних показників підприємств.

Однією з провідних наукових організацій у системі охорони навколишнього природного середовища України є науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» (УКРНДІЕП), яка знаходиться у Харкові.

Основна мета діяльності установи – наукове забезпечення державної політики в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів, екологічної та радіаційної безпеки, а також виконання міжнародних зобов'язань України, що випливають з підписаних конвенцій, угод, договорів.

Серед наукових напрямків, що сформовані в установі, значного розвитку набула нормотворча діяльність. Її результати втілюються у законодавчих актах, екологічних стандартах та нормативах, які регулюють суспільні відносини щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини.

Фахівці УКРНДІЕП є лідерами у таких наукових напрямках охорони довкілля, як екологічне нормування, екологічний моніторинг, комплексне оцінювання якості вод, екологічна гідрогеологія, охорона повітряного басейну, наукове забезпечення розвитку мереж природних територій, що підлягають особливій охороні, управління промисловими відходами, картографічні методи подання матеріалів дистанційної зйомки території та інші. Установа очолювала і брала участь у виконанні робіт з вирішення складних природоохоронних проблем на міжнародному, державному, регіональному та локальному рівнях.

На замовлення Міндовкілля України у 2022 році УКРНДІЕП виконано наступні роботи:

Тема №1 «Розроблення методик визначення вмісту небезпечних хімічних речовин у об'єктах навколишнього природного середовища».

Тема № 2 «Розроблення методичних рекомендацій щодо врахування кліматичного компонента в документах державного планування та під час здійснення СЕО та ОВД».

Тема № 3 «Розроблення методики проведення моніторингу впливу затоплення шахт та можливості виходу високо мінералізованих шахтних вод на поверхню, їх проникнення у підземні води та потрапляння до річки Сіверський Донець та Азовського моря».

Тема № 4 «Розроблення методичних рекомендацій зі здійснення стратегічної екологічної оцінки та післяпроектного моніторингу схем, планів та програм розвитку інфраструктури об'єднаних територіальних громад (ОТГ)».

Тема № 5 «Розроблення методичних рекомендацій з вибору виправданих альтернатив для стратегічної екологічної оцінки (СЕО) містобудівної документації».

Тема № 6 «Розроблення загальних методичних рекомендацій щодо змісту та порядку складання плану та звіту післяпроектного моніторингу».

Тема № 7 «Оновлення методологічних підходів до регулювання граничнодопустимого ЗР зі зворотними водами промислових і сільськогосподарських підприємств та населених пунктів».

Тема № 8 «Створення науково-методологічних передумов з оцінки, попередження та запобігання шкідливому фізичному та біологічному впливу на поверхневі водні об'єкти».

Тема № 10 «Розроблення положення про регіональні центри моніторингу довкілля».

Тема № 11 «Розроблення інструктивно-методичних матеріалів щодо проведення перевірок дотримання суб'єктами господарювання вимог Закону України «Про регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами».

Тема № 12 «Розроблення нормативів гранично допустимих викидів стійких органічних забруднювачів зі стаціонарних та пересувних джерел».

Тема № 13 «Розроблення методик вимірювання вмісту пріоритетних забруднюючих речовин в об'єктах довкілля та джерелах його забруднення шляхом адаптації світової, зокрема європейської, практики; їх національна стандартизація».

Тема № 14 «Розроблення механізму комплексної оцінки рівня забруднення

навколишнього природного середовища хімічними речовинами».

Тема № 15 «Розроблення переліку небезпечних речовин і речовин, що становлять загрозу у випадках техногенних аварій, порядку поводження з ними в Україні».

Тема № 16 «Здійснення оцінки ризиків та вразливості біорізноманіття до зміни клімату».

Тема № 17 «Здійснення оцінки ризиків та вразливості прибережних територій до зміни клімату».

Тема № 23 «Розроблення методичних рекомендацій щодо підготовки клопотань про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду».

Тема № 24 «Дослідження впливу повномасштабного вторгнення на природно-заповідний фонд України».

Національними природними парками (далі - НПП) «Слобожанський», «Дворічанський», «Гомільшанські ліси» проводяться наукові дослідження стану популяцій рослин та тварин згідно із програмою «Літопис природи», систематично здійснюється моніторинг птахів водно-болотного комплексу (обліки чисельності, дослідження видового складу).

НПП «Слобожанський»

1. Проведено обліки лелеки білого в межах Краснокутської ТГ, картування локалітетів за участю представників бореальної флори та вивчення складу угруповань з бореальними видами у Парку, а також вивчення деревних угруповань діброви та субору на території Володимирівського та Пархомівського ПНДВ у співпраці із науковцями лабораторії агролісомеліорації та лісових екосистем Інституту агроекології і природокористування НААН України.

Проведено обліки рідкісних рослин у локалітетах пухирника малого, рябчика шахового. Проведено дослідження пірогенних сукцесій на ділянках пожеж 2017 та 2020 року.

Продовжено збір даних та їх узагальнення щодо загибелі тварин на автошляхах.

НПП «Гомільшанські ліси»

У 2022 році проведено дослідження фауни мігруючих та зимуючих видів коловодних птахів, як в межах парку, так і в прилеглий зоні, закладено три облікових маршрути для дослідження чисельності жука-олень протяжністю по 500 м.

Проведено моніторинг видового різноманіття угруповання риб, коловодних птахів, чисельності бобрів у всіх колоніях, лосів, оленів плямистих, косуль, зайців русаків, кротів, вовків та лисиць тощо.

НПП додатково проводився збір описів чинників, що негативно впливають на чисельність тварин під час військових дій. Розроблено природоохоронні рекомендації. Інформацію надано у відповідних розділах «Літопису природи» за 2022 рік.

НПП «Дворічанський»

Проведено облік гнізд лелеки білого на території парку. У рамках інвентаризації флори судинних рослин парку продовжені роботи з аналізу загального розповсюдження і місцезнаходження видів із зазначенням їх

основних біотопів. За звітний період виявлено близько чотирьох нових для території парку видів судинних рослин.

Науковцями проведено обстеження території національного парку та перспективних для розширення зон з метою визначення нових локалітетів для видів рослин і тварин Червоної книги України.

Проведено обстеження перспективної для включення до складу парку території крейдяних відслонень в межах заказників «Крейдяний» і «Коробочкіно». Маршрутним методом було виявлено близько 100 видів судинних рослин. За допомогою методики вкладених площ був оцінений видовий склад, рівень біорізноманіття. Складено список раритетних видів судинних рослин, що занесені до Червоної книги України, Червоного списку Харківської області, додатків міжнародних конвенцій. Зроблено висновки про велику цінність рослинності виходів крейди та необхідність входження цієї території до складу НПП «Дворічанський».

Продовжено вивчення стану фауни птахів НПП «Дворічанський». За звітний період до списку видів птахів території парку нові види не відмічені.

Продовжено багаторічний моніторинг стану гніздових популяцій водоплавних та водно-болотяних птахів степових озер у долині р. Оскіл в околицях національного парку; дослідження перебігу денної осінньої міграції птахів в околицях НПП «Дворічанський». Вивчається видовий і чисельний склад мігрантів, напрямок перельоту, висота, на якій мігрують птахи, інтенсивність міграції в різні години доби тощо; моніторингові дослідження поселення бабака (*Marmota bobak*) на території парку та його околиць; роботи по вивченню популяції гадюки степової (*Vipera renardi*) та земноводних та плазунів околиць парку та його території.

Проведено обстеження ділянок крейдових схилів, степових, піщаних та лучних біотопів, листяного лісу тощо. Як попередній результат, маємо близько 51 вид безхребетних, нових для фауни парку (твердокрилі, метелики, перетинчастокрилі, двокрилі тощо) та інші наукові дослідження та спостереження.

Проводиться камеральна обробка накопиченого матеріалу, його аналіз та підготовчі заходи щодо написання і друку чергового тому Літопису природи.

Співробітники парку вивчають вплив різних форм господарської діяльності та воєнних дій на природні комплекси національного парку та розробка рекомендації щодо режиму ведення господарських заходів та заходів зі збереження біорізноманіття на території НПП «Дворічанський».

15.11. Участь громадськості в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються охорони навколишнього природного середовища

25 червня 1998 році в датському місті Орхус була підписана Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля.

Право на участь громадськості у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля, є одним із важливих екологічних прав, спрямованих не лише на раціональне використання природних ресурсів та охорони довкілля, й

розглядається як важливий механізм побудови демократичного суспільства.

З метою сприяння захисту права кожної людини нинішнього і майбутніх поколінь жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту, кожна із сторін гарантує права на доступ до інформації, на участь громадськості в процесі прийняття рішень і на доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, у відповідності до положень Орхуської Конвенції (стаття 1 Орхуської Конвенції).

18 грудня 2017 року набув чинності Закон України «Про оцінку впливу на довкілля». Процедура оцінки впливу на довкілля (ОВД) передбачає більший доступ громадськості до інформації. У процесі оцінки впливу на довкілля громадськість має право на своєчасне, адекватне та ефективне інформування. Вся інформація про планову діяльність підприємств є відкритою. Громадськості надається можливість робити копії (фотокопії) та виписки із зазначеної документації, а також можливість ознайомлення з інформацією за місцем розміщення. Також громадяни можуть подавати будь-які свої зауваження та пропозиції без необхідності їхнього обґрунтування. Це можна зробити як письмово чи в електронному вигляді. Звіт про громадське обговорення додається до висновку з оцінки впливу на довкілля.

12 жовтня 2018 року набув чинності Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку». Стратегічна екологічна оцінка здійснюється на основі принципів законності та об'єктивності, гласності, участі громадськості, наукової обґрунтованості, збалансованості інтересів, комплексності, запобігання екологічній шкоді, довгострокового прогнозування, достовірності та повноти інформації у проекті документа. Важливими етапами стратегічної екологічної оцінки є: проведення громадського обговорення та консультацій у порядку, передбаченому статтями 12 та 13 цього Закону, транскордонних консультацій у порядку, передбаченому статтею 14 Закону; врахування звіту про стратегічну екологічну оцінку, результатів громадського обговорення та консультацій.

15.12. Екологічна освіта та інформування

Екологічна освіта та інформування є потужним фактором зміни ставлення людей до природи і формування правил збалансованого існування людини і природи.

Правовий механізм доступу громадян до інформації про стан навколишнього природного середовища України регулюється Конституцією України, Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про стратегічну екологічну оцінку» та іншими нормативно-правовими актами.

З метою сприяння в отриманні громадськістю екологічної інформації на сайті Харківської обласної державної адміністрації створено веб-сторінку Департаменту захисту довкілля та природокористування, на якій розміщується інформація екологічного напрямку. На сторінці створено рубрики: «Поточна

діяльність», «Декларації про відходи», «Стан навколишнього природного середовища міста Харкова та Харківської області», «Оцінка впливу на довкілля», «Стратегічна екологічна оцінка» та інші.

Щотижня розміщується інформація стосовно суб'єктів господарювання, яким зареєстровано декларації про відходи.

Щомісяця оновлюється інформація щодо екологічного стану м. Харкова та Харківської області.

Щороку оприлюднюється Екологічний паспорт Харківської області та Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Харківській області.

Постійно оновлюється інформація стосовно процедури оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки.

Крім того, інформація щодо важливих подій у сфері охорони довкілля та поточної діяльності розміщувалась на сторінці Департаменту у соціальній мережі «Фейсбук».

На вебресурсах Департаменту протягом року оприлюднено інформацію:

- про четвертий міжнародний мистецький конкурс з нагоди Всесвітнього дня дикої природи. Захід проводився IFAW спільно з Секретаріатом Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), та Програмою розвитку ООН;

- щодо підписання між Україною та Європейським Союзом Угоди про приєднання України до європейської природоохоронної програми LIFE. Програма LIFE – фінансова підтримка Євросоюзу, яка дозволяє реалізовувати проекти у напрямках циркуляційної економіки та якості життя, природи та біорізноманіття, пом'якшення змін клімату, а також переходу до альтернативних джерел енергії. Програма розрахована на 2021-2027 роки;

- про проєкт «ЕКОТРАНС-ФОРМАЦІЯ», міжгалузевий онлайн захід – Ш ЩОРІЧНА ПЛАТФОРМА З ПРОМИСЛОВОЇ ЕКОЛОГІЇ «ЕСO-MODERNIZATION2022» та оголошення стосовно програми грантової допомоги «КУСАНОНЕ» (Японія);

- про Міжнародний день чистого повітря для блакитного неба, якій відзначається 7 вересня. Ця дата встановлена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 19 грудня 2019 року, щоб привернути увагу до проблеми якості повітря;

- про Міжнародний день захисту озонового шару, який відзначається 16 вересня та є додатковим приводом звернути увагу громадськості до проблеми руйнування озону та зміни клімату. Цей день відзначається в пам'ять про підписання Монреальського протоколу щодо необхідності збереження озонового шару з 1995 року. Серед 36 країн, що підписали протокол, була і Україна;

- з метою обізнаності громадськості про оцінку впливу на довкілля на офіційній сторінці Департаменту вебсайту Харківської обласної військової адміністрації в мережі Інтернет розміщено інформацію стосовно єдиного підходу у правозастосуванні Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» під час дії воєнного стану;

- з приводу відзначення 2 лютого Всесвітнього дня водно-болотних угідь відповідно до листа Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів

України та за пропозицією Департаменту районними державними адміністраціями на території відповідного району проведено інформаційну кампанію, спрямовану на підвищення обізнаності представників органів державної влади та самоврядування, громадськості, шкільної та студентської молоді з питань необхідності збереження водно-болотних угідь.

З метою підвищення екологічної свідомості підрастаючого покоління, сприяння екологічному просвітництву та вихованню молоді протягом 2022 року проводились наступні заходи:

- з метою активізації уваги до екологічних наслідків війни, за підтримки Обласного методичного об'єднання викладачів екології м. Харкова та Харківської області 13-20 жовтня 2022 року проведено обласну виставку-конкурс «ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ», де були представлені плакати, презентації, мультимедійні ролики;

- з метою популяризації екологічної свідомості та культури серед молоді за підтримки Обласного методичного об'єднання викладачів екології м. Харкова та Харківської області 13 жовтня 2022 року проведено Круглий стіл «ЕКОЛОГІЧНІСТЬ – ТРЕНД, ЯКИЙ ОБ'ЄДНУЄ СОЦІУМ»;

- з метою виявлення цікавих молодіжних проєктів та пропозицій впровадження еко-ініціатив за координацією та підтримкою Обласного методичного об'єднання викладачів екології м. Харкова та Харківської області 1 грудня 2022 року на базі Фахового коледжу Національного фармацевтичного університету проведена міжнародна Екологічна науково-практична конференція за темою: «Екологія. Здоров'я людини. Проблеми та перспективи людства»;

- з метою вдосконалення екологічних знань та обміну інформації для здобувачів освіти проводилися виховні години, бесіди, лекції, конференції, екологічні семінари дослідницького напрямку за темами: «Біорозкладне пакування – крок на допомогу природі», «Маленькі кроки по збереженню планети», «Ядерна небезпека для людства», «Захистимо довкілля», «Чорнобильські уроки», «Земля і ми», «Природа - першооснова існування людини», «Міжнародний день пам'яті Чорнобильської катастрофи», «Економне відношення до тканини – допомога екології», «Взаємозв'язок природи, суспільства і людської діяльності» тощо;

- з метою інформування громадськості та здобувачів освіти на сайтах закладів освіти розміщувалася інформація стосовно проведення екологічних акцій, навчань, семінарів-тренінгів, «круглих столів», аналітичні матеріали та інша корисна інформація з екологічних питань, а саме: стосовно проведення масштабної екологічної акції «ЧИСТІ БЕРЕГИ»; щодо проведення екологічної акції зі збору батарейок; щодо проведення Міжнародної екологічної акції «ГОДИНА ЗЕМЛІ»; стосовно пропозиції та ініціативи Всеукраїнського гуманістичного руху UAnimals долучитися до Всеукраїнської акції проти екологічних злочинів рф в Україні.

Спеціалістами Харківського природоохоронного фахового коледжу проводилась діяльність щодо Міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього природного середовища: разом з Академією прикладних наук в ЛОМЖІ (республіка Польща) проводились наукові дослідження за тематикою:

«Екологічні ризики природоохоронних технологій», конференції та вебіари в онлайн-режимі.

Колектив Державного професійно-технічного навчального закладу «Харківське вище професійне училище сфери послуг» брав участь у круглому столі: «Екологія в fashion-індустрії», який був організований для представників малого та середнього бізнесу, закладів професійно-технічної освіти легкої промисловості. В рамках Всеукраїнського тижня професійної освіти в училищі був проведений Івент «Sustainable, upcycling та recycling – санітари fashion індустрії». Під час заходу розкривалися питання безпечного використання природних ресурсів (sustainable), повторного використання готових речей (upcycling), переробка відходів і речей для виготовлення нових (recycling).

Протягом 2022 року Харківською обласною організацією Українського товариства природи за підтримки Департаменту захисту довкілля та природокористування Харківської обласної військової (державної) адміністрації проведено художній конкурс дитячого малюнку «Світ і Я», присвяченого Всесвітньому Дню охорони навколишнього природного середовища.

Комунальним закладом «Харківський обласний Палац дитячої та юнацької творчості» проведено обласний етап Всеукраїнської виставки-конкурсу декоративно-ужиткового і образотворчого мистецтва «Знай і люби свій край»; обласний етап Всеукраїнського конкурсу «Годівничка» з метою виховання ціннісного ставлення до біорізноманіття, проведення широкої просвітницької роботи та практичних дій з охорони і збереження орнітофауни.

Комунальним закладом «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради проведено обласну краєзнавчу акцію учнівської молоді «Незалежність України очима юних краєзнавців», яка була присвячена до Дня Незалежності України; Всеукраїнський конкурс на написання есе «Війна за СВІЙ шлях» (дитячий погляд). В рамках турніру відбулася обласна квест-вікторина «Мінерали та їх властивості». Основною метою проведення квест-вікторини було ознайомлення учнівської молоді з основами мінералогії та залучення їх до вивчення геології.

Екологічна освітньо-виховна робота НПП «Слобожанський» впродовж 2022 року екологічна освітньо-виховна робота здійснювалась за допомогою різних форм діяльності. Масові екологічні освітньо-виховні заходи проводилися на базі Володимирівського ПНДВ та рекреаційних ділянках Парку. Робота з учнівською молоддю проводилася також в загальноосвітніх закладах. Так, відділом еколого-освітньої роботи та рекреації впродовж 4 кварталу 2022 року було проведено 114 еколого-освітніх заходів, приурочених до основних дат екологічного календаря.

Впродовж 2022 року проведено 6 екскурсій по екологічних стежках «Мурафська дача» та «До торф'яних боліт» туристів з Полтавської та Харківської області та для ВПО з Харківської області.

Для здійснення екологічної освітньо-виховної роботи тимчасові форми інфраструктурного облаштування представлені виставковими та мобільними стендами. В рекреаційних пунктах та поблизу приміщення Володимирівського ПНДВ встановлені рекреаційні аншлаги та комплексні інформаційні стенди.

З метою ознайомлення з різноманітними природними цінностями Парку, проведення широкої просвітницької роботи з охорони та збереження природи рідного краю НПП «Слобожанський» приймав активну участь у 9 різноманітних виставках, фестивалях, заходах, приурочених до етнографічних та культурно-історичних подій.

З метою поширення знань про природу, її охорону, створення позитивного іміджу та популяризації діяльності Парку, підвищення екологічної свідомості населення НПП «Слобожанський» організовував та брав участь у 23 заходах, присвячених питанням природоохоронної та екологічної освітньо-виховної роботи (семінарах, круглих столах, конференціях).

Співпраця з питань екологічної освітньо-виховної роботи в НПП «Слобожанський» з загальноосвітніми, позашкільними та іншими навчальними закладами Краснокутської ОТГ здійснювалася відповідно до законодавства України та в межах спільних угод і програм діяльності. Проводилися різноманітні заняття, екологічні ігри, конкурси, екскурсії, акції та лекції. НПП «Слобожанський» у 2022 році активно співпрацював у сфері екологічної освітньо-виховної роботи з Національним природним парком «Деснянсько-Старогутським», Природним заповідником «Горгани» та Регіональним ландшафтним парком «Сеймський».

Впродовж 2022 року НПП «Слобожанський» співпрацював з Українською природоохоронною групою (UNGG) в рамках проекту «Мережа інформаційно-рекреаційних центрів підтримки природно-заповідних територій як складова відновлення на управління екосистемами громад», що подавався на Конкурс грантів для надання підтримки з впровадження ініціатив, спрямованих на захист довкілля, оголошеним ПРООН в Україні.

Також була налагоджена співпраця з Краснокутською селищною радою, Краснокутською молодіжною радою, КЗ «Краснокутським районним центром соціальних служб», Краснокутською школою мистецтв, Краснокутською дитячою бібліотекою-філією та Молодіжно-освітнім простором «КутОК».

НПП «Слобожанський» спільно з Молодіжно-освітнім простором «КутОк» в рамках проекту «СПІЛЬНО. ТОЧКИ ЗУСТРІЧІ», що реалізується у співпраці з ГО Фонд «Професійний розвиток Харкова» за підтримки Дитячого фонду UNICEF Ukraine та Міністерства молоді та спорту України проводилися спільні заходи в рамках екологічної акції «Збережи ялинці життя».

Для публікацій новин з наукової, природоохоронної та екологічної освітньо-виховної діяльності в соціальній мережі Інтернет діють сторінки:

<https://www.facebook.com/NationalParkSlobozhanskiy>, (3,2 тис. активних учасники групи), @slobozhanskyi_park в instagram (909 підписників) та сайт <http://slobozhanskyi.in.ua/>.

15.13. Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища

Провідною науковою організацією у системі охорони навколишнього природного середовища України - науково-дослідною установою «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» протягом 2022 року

реалізовувався проєкт: ERASMUS+ПРОЄКТ 619119-EPP-1-2020-1-NL-EPPKA2-SVHE-JP «СИНЕРГІЯ ОСВІТНІХ, НАУКОВИХ, УПРАВЛІНСЬКИХ ТА ПРОМИСЛОВИХ КОМПОНЕНТІВ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ КЛІМАТОМ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗМІНИ КЛІМАТУ» (CLIMAN), який передбачає підготовку кваліфікованих кліматичних менеджерів. Для цього команди проєкту вивчають кращі практики ЄС, підбирають і навчають персонал, оновлюють існуючі магістерські програми з охорони навколишнього середовища і менеджменту шляхом розробки міждисциплінарного навчального модуля в сфері запобігання зміни клімату, адаптації та пом'якшення наслідків. Якість підготовки і компетенції менеджерів по клімату буде ретельно оцінено всіма групами стейкхолдерів з метою забезпечення їх професіоналізму.

Центри кліматичного менеджменту будуть створені з метою забезпечення взаємодії промислового сектора, об'єктів транспорту, енергетики, місцевих органів влади та університетів-партнерів в напрямку реалізації плану декарбонізації різних секторів економіки країн-партнерів, пропаганди кліматичних інновацій шляхом підтримки реалізації «клімато-інноваційних стартапів» на всіх етапах реалізації від генерації бізнес-моделі до укладення угод з продажу.

Національним науковим центром «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» 20 жовтня 2022 року організовано та проведено міжнародну науково-практичну он-лайн конференцію «THE CURRENT STATE OF THE SOIL COVER OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF THE ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION» («Сучасний стан ґрунтового покриву України в умовах збройної агресії російської федерації») з англійськими презентаціями за участі представників Європейської Комісії, Міжнародного союзу ґрунтознавців, Глобального та Європейського ґрунтового партнерства ФАО.

У рамках проєкту Глобального екологічного фонду (ГЕФ) «Інтегроване управління природними ресурсами в деградованих ландшафтах в лісостеповій та степовій зонах України» у 2022 році:

- створено Національну базу ґрунтових профілів для системи моніторингу нейтрального рівня деградації ґрунтів України;
- підготовлено систематизований тематичний словник для однозначного перекладу термінів української класифікації ґрунтів на англійську мову;
- розроблено та видано Посібник з узгодження національної класифікації ґрунтів з WRB 2014;
- розроблено цифрові карти ґрунтів з роздільною здатністю 1:200 000 для Харківської та Херсонської областей України відповідно до стандартів WGS84 з національною та міжнародною класифікацією ґрунтів українською та англійською мовами.

Міжнародне співробітництво в Харківській області

Таблиця 15.13.1

Назва угоди	Дата підписання
1	2
Угода між Харківською обласною державною адміністрацією (Україна) та Хокіміятом Ташкентської області (Республіка Узбекистан) про довгострокове торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво	01.03.2001
Угода між Харківською обласною державною адміністрацією України та Хякімліком Марійського веляту Туркменістану про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво	13.03.2012
Угода між Харківською обласною державною адміністрацією України і Воєводством Велькопольським Республіки Польща про торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво	27.02.2002
Угода між Харківською обласною державною адміністрацією України та губернаторством провінції Ізмір Турецької Республіки про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво	22.08.2008
Угода між Харківською обласною державною адміністрацією та Народним урядом провінції Хейлунцзян Китайської Народної Республіки про торговельно-економічне, наукове-технічне і культурне співробітництво	16.06.2016
Протокол про наміри щодо співробітництва між Штатом Огайо, США та Харківською областю, Україна	28.01.2002
Протокол намірів про розвиток дружніх відносин та співробітництва між Харківською областю (Україна) та провінцією Шаньдун (КНР)	2005
Протокол про наміри Адміністрацій Лорйської, Тавушської, Вайоц Дзорської областей Республіки Вірменія та Харківської обласної державної адміністрації України	14.10.2009
Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між Посольством США в Україні та Харківською обласною державною адміністрацією	08.04.2016
Меморандум про співпрацю та взаєморозуміння між Харківською обласною державною адміністрацією та Китайською Торговою Асоціацією	23.09.2016
Меморандум про взаєморозуміння щодо сталого розвитку та співробітництво між Харківською обласною державною адміністрацією, Харківською обласною радою та Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй	2017 рік
Меморандум про співробітництво та координацію між Харківською обласною державною адміністрацією та громадською організацією «Міжнародне агентство регіонального розвитку» (Globee)	19.05.2015
Договір соціального партнерства між Харківською обласною державною адміністрацією, Словацькою компанією «Hemo Medika» та Харківською міською радою	21.10.2010
Меморандум про співробітництво між Чугуївською районною державною адміністрацією Харківської області та Генеральним Консульством Республіки Польща у Харкові	16.11.2017

Перелік проєктів міжнародної технічної допомоги

Таблиця 15.13.2

№ з/п	Назва проєкту	Термін реалізації	Джерело фінансування	Досягнуті результати
1	2	3	4	5
1.	«Підвищення енергоефективності закладів бюджетної сфери міста Чугуїв»	14.09.2020-30.09.2023	Донор: Уряд Королівства Норвегія через Міністерство закордонних справ Норвегії; Північна екологічна фінансова корпорація «НЕФКО» в якості розпорядника фонду «Фонд «Північна ініціатива гуманітарної підтримки та енергоефективності» (Україна)» Реципієнт проєкту: Чугуївська міська рада Харківської області.	Станом на 01.01.2023 виконано низку енергоефективних заходів у навчальному закладі міста, які спрямовані на ско-рочення споживання теплової та елект-ричної енергії, покращення умов перебування учнів у закладі. Станом на 01.01.2023 всі заходи, передбачені в рамках проєкту, здійснені.
2.	«Просування енергоефективності та імплементації Директиви ЄС про енергоефективність в Україні»	01.07.2020-30.06.2025	Федеральне Міністерство економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ)	Участь у проєкті дозволила систематизувати підхід до муніципального енергоменеджменту та утворити більш сталу систему. В рамках участі в проєкті було обрано та систематизовано дані про всі 77 бюджетних будівель громади (опалювальна площа, витрати тепла та електроенергії за останні роки). Отримано обладнання для проведення онлайн навчання в рамках проєкту (спікер фона веб-камеру, «Набір енергоменеджера». У 2022 році фахівці міської ради продовжили участь у навчальному компоненті проєкту.

1	2	3	4	5
3.	Проект «Угода Мерів-Схід»	12.09.2018-2023	Швейцарська Конфедерація через Швейцарське бюро співробітництва (ШБС/SDC). Виконавець: міжнародний консорціум організацій, на чолі з Енерджі Сіте; національний партнер – Асоціація енергоефективні міста України. Реципієнт: Мереп'янська міська територіальна громада Харківської області.	У 2022 році на території Мереп'янської громади було проведено Європейський тиждень сталої енергії (EU SEW) – масштабний захід, присвячений поновлюваним джерелам та ефективному використанню енергії у Європі і за її межами. З 26 по 29 вересня тривав конкурс творчих робіт «Збережи планету», публікувалися відповідні дописи в соціальних мережах, в закладах освіти проводилися уроки про «зелену» енергію. У заходах взяли участь 571 особа

Перелік інвестиційних проєктів

Таблиця 15.13.3

№ з/п	Назва проєкту	Джерело фінансування	Термін реалізації	Вартість проєкту
1	2	3	4	5
1.	«Будівництво заводів по виробництву біогазів, метанолу, біодизелю, оцтової кислоти, очисних споруд та сортувальної лінії сміття на території індустріального парку «Земля і вода»	Фінансування реалізації інвестиційного проєкту за рахунок коштів іноземних та вітчизняних інвесторів.	Термін реалізації 5 років	34,8 млн. дол. США
2.	Рекультивация полігону твердих побутових відходів за межами смт. Пересічне Харківського району Харківської області	Фінансування реалізації інвестиційного проєкту за рахунок коштів державного, обласного, місцевого бюджету або іноземних інвесторів.	Термін реалізації проєкту буде визначено після розробки ТЕО та бізнес-плану проєкту	273,5 тис. дол. США

1	2	3	4	5
3.	Рекультивация полігону твердих побутових відходів за межами смт. Вільшани Харківського району Харківської області	Фінансування реалізації інвестиційного проекту за рахунок коштів державного, обласного, місцевого бюджету або іноземних інвесторів.	Термін реалізації проекту буде визначено після розробки ТЕО та бізнес-плану проекту	273,5 тис. дол. США
4.	Проект відновлення пошкодженої наземної фотогальвничної електростанції потужністю 2,4 МВт, що розташована за адресою: Харківська область, Харківський район, м. Мерефа, вул. Мічуріна, буд. 64-6	Фінансування реалізації інвестиційного проекту за рахунок коштів державного, обласного, місцевого бюджету або іноземних інвесторів.	Термін реалізації проекту буде визначено після розробки ТЕО та бізнес-плану проекту	319,8 тис. дол. США
5.	Проект відновлення пошкодженої наземної фотогальвничної електростанції потужністю 240 кВт, що розташована за адресою: Харківська область, Харківський район, м. Мерефа, вул. Мічуріна, буд.64-6	Фінансування реалізації інвестиційного проекту за рахунок коштів державного, обласного, місцевого бюджету або іноземних інвесторів.	Термін реалізації проекту буде визначено після розробки ТЕО та бізнес-плану проекту	43,4 тис. дол. США
6.	Проект нового будівництва наземної сонячної електростанції потужністю 998,28 кВт з лінійним приєднанням в мережу 35 кВ на земельних ділянках, обмежених вулицею Мічуріна та межею міста Мерефа, Харківського району Харківської області	Фінансування реалізації інвестиційного проекту за рахунок коштів державного, обласного, місцевого бюджету або іноземних інвесторів.	Термін реалізації проекту буде визначено після розробки ТЕО та бізнес-плану проекту	825,0 тис. дол. США

1	2	3	4	5
7.	Проект нового будівництва наземної сонячної електростанції потужністю 700,92 кВт з лінійним приєднанням в мережу 6 кВ на земельних ділянках, обмежених вулицею Мічуріна та межею міста Мерефа, Харківського району Харківської області	Фінансування реалізації інвестиційного проекту за рахунок коштів державного, обласного, місцевого бюджету або іноземних інвесторів.	Термін реалізації проекту буде визначено після розробки ТЕО та бізнес-плану проекту	578,7 тис. дол. США
8.	Сучасний полігон ТПВ з можливістю сортування побутових відходів, який буде обслуговувати всі населені пункти Кегичівської селищної територіальної громади	Фінансування реалізації інвестиційного проекту за рахунок коштів державного, обласного, місцевого бюджету або іноземних інвесторів.	Термін реалізації проекту буде визначено після розробки ТЕО та бізнес-плану проекту	визначатиметься додатково
9.	Будівництво комплексу по управлінню твердими побутовими відходами (ТПВ) в м. Краснограді Красноградського району Харківської області	Фінансування реалізації інвестиційного проекту за рахунок коштів державного, обласного, місцевого бюджету або іноземних інвесторів.	Термін реалізації проекту буде визначено після розробки ТЕО та бізнес-плану проекту	визначатиметься додатково
10.	Будівництво сонячної електростанції в м. Краснограді, Красноградського району Харківської області	Фінансування реалізації інвестиційного проекту за рахунок коштів державного, обласного, місцевого бюджету або іноземних інвесторів.	Термін реалізації проекту буде визначено після розробки ТЕО та бізнес-плану проекту	визначатиметься додатково

1	2	3	4	5
11.	Реалізація проекту «Будівництво полігону твердих побутових відходів на землях с. Кам'яна Яруга Чугуївського району Харківської області	Фінансування реалізації інвестиційного проекту за рахунок коштів державного, обласного, місцевого бюджету або іноземних інвесторів.	Термін реалізації проекту буде визначено після розробки ТЕО та бізнес-плану проекту	визначатиметься додатково

ВИСНОВКИ

З початку агресії російської федерації проти України і дотепер Харківська область щодня потерпає від ворожих обстрілів.

Внаслідок бойових дій пошкоджуються всі природні ресурси: землі від забруднення та засмічення різного виду відходами, атмосферне повітря – від щоденних викидів внаслідок вибухів та пожеж, водні об'єкти, лісові ресурси, тваринний світ, природно-заповідний фонд – від ворожої техніки, забруднення та навмисного знищення. Загальна сума розрахованих збитків, внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, на 01.01.2023 склала 174 783,627 млн грн.

За результатами аналізу стану поводження з відходами в Харківській області можна стверджувати, що у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України ситуація у сфері поводження з відходами є складною.

Аналіз існуючого стану з відходами в області, проектних рішень останніх років свідчить про необхідність коригування передбаченої Регіональним планом моделі управління поводження з відходами, у тому числі з урахуванням вимог європейських директив та стандартів, що регламентують ці питання. Зокрема, необхідним є поділ всієї області на кластери, з визначенням раціональних та економічно обґрунтованих місць розташування підприємств з обробки і видалення побутових відходів, сміттесортувальних пунктів, відповідних технологій та потужностей таких об'єктів, міжмуніципальна взаємодія.

Очевидною є потреба залучення донорських коштів до реалізації ефективної схеми управління відходами у регіоні, оскільки вжиті заходи «власними фінансовими силами» будуть мати виключно локальний ефект та не змінять загальної ситуації у області.

Основним напрямком роботи у сфері поводження з відходами буде корегування Регіонального плану управління відходами у Харківській області та розробка інвестиційного проекту обробки і видалення твердих побутових відходів в Харківській області.

У зв'язку з військовою агресією РФ комплексна лабораторія спостережень за забрудненням природного середовища Харківського регіонального центру з гідрометеорології з 24.02.2022 по 01.11.2022 призупиняла свою роботу. Тому провести порівняльний аналіз забруднення атмосферного повітря в цілому по місту Харкову за 2022 рік не надається можливим.

Через воєнні дії в 2022 році у пункті спостереження на р. Уди вище м. Харкова виявлялися перевищення нормативів по пестицидам та поліароматичним вуглеводням (продукти спалювання нафтопродуктів, деревини тощо). Також на виході р. Сіверський Донець з області (водозабір Слов'янського РВУ КП «Компанія «Вода Донбасу») спостерігалися перевищення середньорічних концентрацій по сполукам азоту та нафтопродуктів (у 2021 році в пробах води нафтопродукти відсутні).

Проблемою оперативного спостереження за станом водних ресурсів області є перенесення лабораторії Сіверсько-Донецького басейнового управління водних ресурсів до лабораторії моніторингу вод Західного регіону Дністровського БУВР.

Одним із проблемних питань у сфері охорони і раціонального використання водних ресурсів на території Харківської області, причиною якого стало ведення бойових дій, є руйнування та пошкодження водогосподарських споруд. Внаслідок вищезазначеного відбувається погіршення стану водних об'єктів, пов'язане, в першу чергу, із незапланованим регульованим чи нерегульованим скидом води з водосховищ.

Значним є вплив військової агресії РФ на екологічний стан водних об'єктів області – це втоплена військова техніка, боєприпаси, забруднення паливно-мастильними матеріалами, пестицидами. Загалом це стосується 31,7% водосховищ області (18 із 57) та басейну річки Сіверський Донець.

З метою забезпечення сталого функціонування систем водопостачання та водовідведення населених пунктів, а також недопущення виникнення надзвичайних та аварійних ситуацій екологічного характеру, необхідне вжиття за можливості вичерпних заходів по відновленню зруйнованих, внаслідок обстрілів з боку військ РФ чи пов'язаних із цим подій, споруд ГТС водних об'єктів Харківської області, зокрема, Печенізького та Оскільського водосховищ, приведення в належний стан пошкоджених споруд ГТС поверхневих водойм.

Що стосується питання відновлення біорізноманіття водних живих (ВЖР) у водних екосистемах області, поновлення стратегічних рибних запасів області зазначаємо, що після відбудови дамб та відновлення необхідного об'єму води у водоймах необхідно провести аналіз якісного складу водних об'єктів з подальшим вирішенням питання щодо вилову ВЖР по кожному водному об'єкту окремо; здійснити внесення (вселення) ВЖР та розглянути питання заборони вилову ВЖР на декілька років для відновлення популяції; облаштувати штучні нерестовища, відновити транспортні артерії (мости) у тому числі з метою доступу до водойм.

Проведення розмінування території Харківської області дасть можливість безпечно та без перешкод здійснювати заходи інспекційного реагування, фіксування подій та збитків завданих державі збройною агресією РФ, зокрема розмінування лісових масивів, територій мисливських угідь, оскільки ліси є найбільш складним об'єктом для розмінування.

У сфері заповідної справи першочерговим завданням є проведення інвентаризації територій та об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі за участю фахівців провідних наукових установ регіону з метою встановлення їх актуальної цінності та розміру збитків.

Залишається проблемним питання забруднення лісових земель вибухо-небезпечними матеріалами. Так, площа лісових насаджень регіону, що потребують розмінування складає 180,4 тис. га. Крім того, 7,2 тис. га лісових насаджень ще знаходяться на окупованій території.

Що стосується проблемних питань та шляхів їх вирішення, то вони лежать в одній площині і є досить очевидними – це нанесення шкоди всім природним екосистемам через активні бойові дії, як на території України, так і Харківської області зокрема.

Додатковим обтяжуючим фактором цього є сусідство території Харківської області з кордоном країни агресора, через нашу область проходить

лінія фронту, зона активних бойових дій, частина районів області була, а деякі нажаль досі знаходяться під окупацією.

Вплив на екосистеми Харківської області великий, пожежі та викиди продуктів згорання, руйнування дамб (гребель), берегів, спуски води, пожежі лісових масивів та зелених насаджень, знесення та пошкодження дерев до ступеня припинення росту, забруднення ґрунтів, псування та нищення ріллі, засмічення земельних ресурсів будівельними відходами внаслідок руйнацій.

Основною проблемою є продовження активних бойових дій в окремих районах області, по причині яких відбувається нанесення збитків всім природним екосистемам. Натепер головним чинником сталого розвитку як регіону, так і України в цілому, є закінчення війни та закінчення активних бойових дій.